

‘પ’ પરિવાર

પુસ્તકોની પ્રેમમાળા
પ્રભુજીને પહેરાવું
પામવા પરમને
પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ
પ્રોત્સાહકને પ્રેમપૂર્વક
પ્રણામ
પુરસ્કાર પ્રસન્નતાનો
પરમાનંદ

પ્રણામ - પંચ પરમેષ્ટીને

૧. જન્મદાતા : પૂ. માતા મુક્તાબેન
: પૂ. પિતા બાબુભાઈ વોરા
૨. વિદ્યાદાતા : પૂ. યશોદાબેન પટેલ
૩. પ્રેરણાદાતા : શ્રી હર્ષદ ચંદુલાલ શાહ
૪. પુષ્ટિદાતા : પૂ. કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીજી
૫. જ્ઞાનદાતા : પૂ. ગીતાબેન શાહ

પ્રત્યેકં

પ્રેમ - પરિવારનો
પ્રીત - પ્રકૃતિની
પ્રવાસ - પારાવારનો
પથિક - પરમ પંથની
પ્રેરણા - પિયુજીની
પ્રસાદી - પરમેશ્વરની

પ્રાપ્તવ્ય

પરમાનંદ

પ્રત્યેક

(દરેક, દરેકને)

અનુભવનાં અમૃતખિંદુ - ૧૧૧

પ્રથમ આવૃત્તિ : તા ૧-૧-૨૦૨૦

પરિકલ્પના : રમા હર્ષદ શાહ

મુદ્રણ : શ્રી બ્રધર્સ
: ૯૩૨૩૮૦૪૦૭૪
: ૦૨૨૨૩૮૬૨૭૬૬

ટાઈપ સેટિંગ : નરેશ પટેલ - ૮૦૮૦૨૦૨૫૪૧

પ્રકાશક : રમા હર્ષદ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન : ૧૬, પ્રકાશ નં. ૧, ૨૮/એ, રીજ રોડ,
મલબાર હીલ. મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૬
: ૨૩૬૭૧૬૧૨
: ૯૭૫૭૨૧૦૭૮૧

મૂલ્ય : પ્રસન્નતા

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	લેખ	પાના નં.
૧	જીવનચક્ર	૫
૨	સુખ-દુઃખ	૮
૩	જીવનભાગ	૧૧
૪	ઈશ્વર	૧૬
૫	પુનરાવર્તન	૨૦
૬	કુદરત	૨૩
૭	સૂરતા	૨૮
૮	સત્કાર્ય	૩૧
૯	વરસાદ	૩૪
૧૦	મનનો માનેલો	૩૬
૧૧	જીવનસાથી	૪૧
૧૨	પ્રગતિગાથા	૪૭
૧૩	સહયર્થ	૫૧
૧૪	મનઉપવન	૫૬
૧૫	ચાંદની	૫૯
૧૬	વૈરાગ્ય	૬૧
૧૭	અરમાનોકા મેલા	૬૩
૧૮	સરવડું	૬૫
૧૯	સુખદુઃખ	૬૭
૨૦	અલકચલાણું	૭૨
૨૧	પડ્યું પાનું	૭૭
૨૨	અખિયાતું	૮૨
૨૩	જીવનનો આનંદ	૮૫
૨૪	વારસાની હકદાર	૮૮
૨૪	આભાર	૯૩
૨૫	સદુપયોગ	૯૬

જીવનચક્ર

પંડિત રવિશંકરનું સિતારવાદન હોય, ચોરસીયાનું બાંસરીવાદન હોય કે બીરજુ મહારાજનું કથક નૃત્ય હોય, હરિરામ પંડિત, ઓમકારનાથનું સંગીત કે લતા મંગેશકરની ગાયકી. પોતાની કળામાં પોતાની જાત ઓગાળીને-ઓતપ્રોત થઈને કૃતિ રજૂ કરે. વાહ વાહ પોકારી ઊઠીએ. કલાકારના જીવનના અર્ક સમી કૃતિ થકી જાણે ઇશ્વરની હાજરી અનુભવાય, અલૌકિક વાતાવરણ રચાય. કૃતિ આપણને એક અનોખી દુનિયામાં લઈ જાય, આજુબાજુના પરિસરને ભૂલી જઈએ. કોઈ અવનવી દુનિયામાં વિહાર કરતા હોઈએ એવી લાગણી અનુભવાય. સંગીતમાં, શિલ્પમાં, નૃત્યમાં, ઇશ્વરીય અંશ વરતાય, જાણે ઇશ્વર અહીં હાજરાહજૂર છે.

મંદિર તારું વિશ્વ રૂપાણું
સુંદર સર્જનહારા રે
નહીં પૂજારી, નહીં કોઈ દેવા
નહીં મંદિરને તાળા રે
નીલ ગગનમાં મહિમા ગાતા
ચાંદો સૂરજ તારા રે

કળાકાર પણ નમ્રભાવે એકરાર કરે, કે ઇશ્વરકૃપા થકી આ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે. ઇશ્વરે લખાવ્યું તે લખ્યું, એમણે મારા કંઠમાં મધુરતા ભરી, એમણે ગવડાવ્યું, એમણે ચિત્રાવ્યું. આમાં મારું કશું નથી. જીવનના અનેક ક્ષેત્રો - રમત, રાજકારણ, ચિત્રકામ, નૃત્ય - કલાકારો વચ્ચે ક્યારેક સ્પર્ધા આયોજવામાં આવે. કળાકારોની કતૃત્વશક્તિનો નિખાર થાય એ આવી સ્પર્ધાનો હેતુ હોય. જીતવા માટે એ પોતાની સર્વ શક્તિઓ કામે લગાડે, ઉત્તમતા પીરસે. આપણે અભિભૂત થઈ જઈએ, ખુશી વ્યક્ત કરીએ, તાલીઓના ગડગડાટથી વધાવીએ. ઇનામો

આપી પ્રોત્સાહન આપીએ. કલાકાર જીવનની સાર્થકતા અનુભવે.

ઇશ્વરે ખુદ કહ્યું છે કે સર્વ જગતમાં હું વ્યાપ્ત છું. હર ચીજમાં મારો અંશ આરોપું છું. તેથી હરેક ચીજ ઉત્તમ બની શકે. ઇશ્વરની હર કૃતિ અલૌકિક હોય. એક સામાન્ય ગુલાબનું ફૂલ લઈએ, રાતરાણી હોય કે પારિજાતના ફૂલ હોય. હરેકનું લાલિત્ય, રંગ, સુગંધ, અલગ હોય અદ્ભુત હોય. એમાં ઇશ્વરીય તત્ત્વનું પ્રાકટ્ય થતું હોય છે. એક નાનું શું બીજ, વટવૃક્ષ બને, ફરી એ વૃક્ષ પોતાના જેવા ફળ પેદા કરી વંશવેલો ચાલુ રાખે છે. થોડા ફેરફાર સાથે, તત્ત્વો એના એ જ. ઇશ્વરે સર્વ જીવોને વંશવેલો ચાલુ રાખવાનું કર્તવ્ય સોંપ્યું છે. બિલાડીના બચ્ચાં બિલાડાં જેવા જ જન્મે અને સિંહના બચ્ચાં સિંહ. ગુલાબના બીજમાંથી ગુલાબનો છોડ ઉત્પન્ન થાય અને ભલે ગુલાબના રંગ, સુગંધ વિવિધ હોય. મીરચીના છોડ પર મીરચી. મીરચી લાલમલાલ, તીખી મોળી હોય.

ઇશ્વર ઇચ્છે છે કે દરેકનો વંશવેલો ચાલુ રહે પણ ઇશ્વર બહુ જ સમજદાર હશે કારણ એક બીજો સિદ્ધાંત સ્થાપિત કરેલો છે. નામ તેનો નાશ. સર્જન સાથે વિસર્જન. જો એમ ન થતું હોત તો પૃથ્વી પર કેટલો મોટો જમેલો-ભરાવો થઈ જાય. સૃષ્ટિનું ચક્ર, જીવન ચક્ર અવિનાશી છે, અનંત ઘટમાળ છે. કોઈ અમર નથી. આવનજાવન, જન્મે, મૃત્યુ પામે, ખીલે, ખરે ઇશ્વરે પેદા કર્યા, જગતને કંઈક યોગદાન આપીએ અને વિલય થઈ જઈએ.

ઇશ્વરની રચના, યોજના કેટલી વિશિષ્ટ છે. સવાર, બપોર, સાંજ, બચપણ, યુવાની, વૃદ્ધાવસ્થા. કશું સ્થિર નથી. કશું કાયમી નથી.

હર મનુષ્યના જન્મ અને કર્મ અલૌકિક હોય છે. પણ ઇશ્વર હરહંમેશ લોકોત્તર, અનોખો છે. એનું સ્વરૂપ દિવ્ય છે. ઇશ્વર આપણી નિયતિ છે. એના નિયમોમાં, સર્જનોમાં કોઈ કશો ફેરફાર કરી શકે નહીં. ઇશ્વર આપણી કલ્પનામાં સમાયેલો છે. હર દમ, હર ક્ષણ તેની હાજરી અનુભવી શકીએ. કોઈ નવી શરૂઆત, શુભ પ્રસંગે ઇશ્વર સ્મરણ કરવાનું આપણે ચૂકતા નથી. મન ચંચળ છે. અવઢવ થાય પણ મનમાં

હરહંમેશ એક ધરપત રહે છે કે ઉપરવાળો બેઠો છે ને! એ જરૂર સૌ સારા વાના કરશે. અને એ શ્રદ્ધા-આસ્થા-વિશ્વાસ થકી આપણા સ્વત્વમાં એક પ્રકારની શક્તિ-ઉર્જા ઉત્પન્ન થાય છે.

ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણે વચન આપ્યું છે, હું સર્વત્ર વ્યાપી છું. વૃક્ષમાં પીપળો છું. સદા કાળ સર્વનું હિત જાળવું છું. શ્રીકૃષ્ણનો ગીતોપદેશ હતાશ માનવીમાં ચેતના પ્રકટાવે. નિજ કર્તવ્ય-ફરજ બજાવવા પ્રોત્સાહિત કરે. આપણે જન્મ્યા, માબાપે પેંડા વહેંચ્યા. હરખ મનાવ્યો. માબાપની આંગળી પકડી ચાલતા શીખ્યા. પડ્યા, આખડ્યા, ઊભા થયા. ભણ્યા, પરણ્યા, કમાયા, મોજમજા કરી. સંસાર નિભાવવા મથ્યા, રીતરિવાજ પાળ્યા. વડીલોની સેવા કરી. સંતાનોમાં સંસ્કાર સીંચ્યા. આપણે આપણી ફરજ નિષ્કામભાવે બજાવવાની છે. નવી પેઢીને તૈયાર કરવાની છે.

બાળક હતા, જુવાન થયા, ઘડપણ આવ્યું, હવે સંસારની પળોજણમાંથી મુક્ત થઈ સમાજનું ઋણ ચૂકવવાની ફરજ છે. બહુ રમ્યા બહારની દુનિયામાં - હવે આપણે પોતાના માટે જીવવાનું છે. નિજ શ્રેયાર્થે, આત્મ કલ્યાણ અર્થે.

સુખ-દુઃખ

દુઃખી હું તેથી કોને શું? સુખી હું તેથી કોને શું? સરસ્વતીચંદ્રનો આ એક ડાયલોગ છે. એની ફીલસૂફી એવી છે કે દુઃખી થવાનું આપણા જ હાથમાં છે, કોઈનું ગજું નથી કે આપણને દુઃખી કરી શકે. દુઃખ અને સુખ એક સિક્કાની બે બાજુ છે. મનની વિભાવના છે. વરસાદ આવે, વિરહીજનોને દુઃખદાયક લાગે, પ્રેમીજનોને સુખદાયક લાગે. શિયાળામાં એસી ન ગમે. ઉનાળામાં એસી ગમે. એક જ પરિસ્થિતિ હોય, એમાં કોઈ સુખેથી નિરપેક્ષભાવે જીવી શકે. ગમે તેવા અભાવોમાં પણ મધ્યમવર્ગીય માણસ આનંદથી જીવી શકે અને શ્રીમંતો ધનમાં આળોટતા હોય પણ મનમાં અજંપો હોય, અકળામણ હોય, નિરાંતે ઊંઘી ન શકે. એના મનમાં જ શાંતિ નથી, ધરવ નથી. અસંતોષી માણસ ક્યારેય સુખી થઈ શકે નહીં.

નરસિંહ મહેતાએ ગાયું કે સુખદુઃખ મનમાં ન આણીએ, ઘટ સાથે રે ઘડિયા, ટાળ્યા તે કોઈના નવ ટળે, રઘુનાથના જડિયા. મનમાં સમાધાનવૃત્તિ હોય તો જ ઉદ્વેગથી બચી શકાય.

જે ગમે જગત ગુરુદેવ જગદીશને, તે તણો ખરખરો ફોક કરવો. ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખીએ, ભરોસો રાખીએ. આજની ઘડીએ, આજની ક્ષણે જે કંઈ પ્રાપ્ત થયું છે તેનો આનંદ માણતા શીખીએ. ગઈ કાલે આપણી સાથે કંઈ બુરું થયું હતું, ભૂલી જઈએ.

આવતીકાલની ફિકર છોડી દઈએ. વર્તમાનનો લહાવો લઈએ તો સુખ જ સુખ. કોમ્પ્યુટરમાં Excess ભરાયેલી મેટર ડીલીટ કરી નાંખીએ, એમ ચિંતાને ડીલીટ કરી નાંખવાની. ફૂલને ખબર છે, સાંજ પડે કરમાઈ જવાની નિયતિ છે, એ સવારે ખીલે છે, પોતાની સુગંધ ચોમેર લહેરાવી દે છે. ટૂંકી છે જિંદગાની તો મોજથી, મસ્તીથી શા માટે ન જીવવું?

રહેજે શાંતિ સંતોષે સદા યે નિર્મળ ચિત્તે
દિલે જે દુઃખ કે આનંદ કોઈને ના કહેજે.

બધા બધું જાણીએ છીએ. છતાં યે દુઃખી થવાનો સ્વભાવ પડી ગયો છે. દુઃખી થઈને કોઈની સહાનુભૂતિ મેળવવી ગમે છે. ધાને ખંજવાળ્યા કરીએ, ભલે વકરે, વલુરવાની મજા હોય છે. રોદડાં રડ્યા કરીએ. ખબર છે કોણ સાંભળવા નવરું છે? એક શેઠને ગૂમડું થયું. દસ ડોક્ટરને બતાવ્યું - દવા બદલ્યા કરે. કોઈની કારી ન ફાવે. ગરીબને ગૂમડું થયું. પોટીસ મૂકી, કામે લાગી ગયો. ગૂમડું ફૂટી ગયું, રસી નીકળી ગઈ. હળવાશ થઈ ગઈ. આપણે દુઃખનું કારણ તપાસવું નથી, એના મૂળ સુધી જવું નથી. વધારે પડતી અપેક્ષાઓ, આપણા રાગ, મોહ, દ્વેષ જ આપણા સૌથી મોટા દુશ્મન છે, દુઃખના કારણરૂપ છે. દુઃખનું કારણ ન શોધીએ, તો ઉપચાર ક્યાંથી થાય, સાચું ડાયગ્નોસીસ. નિદાન ન થાય તો દવા ક્યાંથી લાગુ પડે.

સૌને સુખી થવું છે, સંપન્ન થવું છે. એ માટે એમણે સંતોષ કેળવવો પડે. પોતાની જાત સાથે ગૌરવ અનુભવવો પડે. પોતાના ક્ષેત્રમાં સફળ થવા માટે આયોજનબદ્ધ - કાર્યક્રમો ઘડવા પડે. લક્ષ્ય નિર્ધારણ માટે પોતાનું ટાઇમટેબલ બનાવવું. શું મેળવવું છે? શરૂઆતમાં સંઘર્ષ કરવો પડે. યોગ્ય આયોજન કરી પોતે પોતાનો માર્ગ કંડારવો પડે. નાકની દાંડીએ જીવવું પડે. લક્ષ્યથી ભટકવું ન જોઈએ, જીવનની ગાડીને પાટા પર જ ચલાવવી પડે જેથી સંપન્નતાના સ્ટેશન પર પહોંચી શકાય.

આપણે આપણી પ્રવૃત્તિઓમાં વ્યસ્ત રહીએ છીએ. જીવનની તેજ ગતિમાં શું શું છૂટી ગયું, એનો અફસોસ હવે કરીને શો ફાયદો? જે નથી મળ્યું એના દુઃખડા રડવાથી કંઈ વિશેષ મળી જવાનું નથી.

સૌથી વધુ દુઃખ એ વાતનું રટણ કર્યા કરીએ છીએ. સૌથી પહેલું દુઃખ ઘરના, પેટનાથી જ શરૂ થઈ જાય છે. મારા દીકરાને મેં કષ્ટ વેઠી ઉછેર્યો. એમને ભણાવ્યા, પરણાવ્યા, જાતે કંઈ ભોગવ્યું નથી. કેટકેટલો ભોગ આપ્યો. પણ દીકરા વહુ બંને જણા પોતાની જ જિંદગીમાં મસ્ત છે. અમારા માટે સમય નથી. અમને પૂછતા પણ નથી. પૈસો છે. સુખ-

સગવડ છે-સુશિક્ષિતતા છે, છતાં યે વ્યથિત છીએ. પુત્ર-પુત્રવધૂના સાંનિધ્યની ઝંખના છે. કારકિર્દીના આરંભે દુઃખ વેઠ્યું. હવે સગવડો છે, છતાં અપેક્ષાને કારણે દુઃખી છીએ.

પ્રશ્ન થાય છે - સુખી થવા શું કરવું? દુઃખ દૂર કરવા શું કરવું? શા માટે જાતે દુઃખી થવું અને અન્યને શા માટે દુઃખી કરવા? આજે નક્કી કરીએ કે સંતાનોને એમની રીતે જીવવા દઈએ. જે કંઈ ભોગ આપ્યો છે. તે ફરજનો એક ભાગ હતો. સમજણ કેળવવી જરૂરી છે. તો જ ઉકેલ મળી આવશે.

સંતાનો દૂર હોવા છતાં આપણે એમની નજીક રહેવાનો પ્રયાસ કરવો. દૂર રહીને એમનું ભલું ઇચ્છવું. લોહીના સંબંધો મિટાવી શકવાના નથી. તો અપેક્ષાઓ ઘટાડી દઈશું તો જ શાંતિ મળશે.

સુખી થવું છે તો અન્યને અનુકૂળ થતાં શીખીએ. અન્યને સુખી કરીશું તો આપણને સુખ મળશે. પરોપકારી બનીએ. ફક્ત પોતાની જાતનો જ વિચાર ન કરતાં અન્યને મદદરૂપ બનીએ. ઇશ્વરે જે કંઈ આપ્યું છે, એ ફક્ત આપણા એકલા માટે નથી. એમાં સૌ કોઈનો ભાગ છે, હિસ્સો છે. વહેંચીને ખાવું છે. એકલપેટા નથી બનવું.

જીવનમાં જે કંઈ મળ્યું છે તેનો સહર્ષ સ્વીકાર - દુઃખ આવ્યું, આવકાર. એ પણ કંઈક શીખવીને જશે.

જીવનબાગ

મનહરભાઈ ફક્ત સાત ગુજરાતી જ ભણેલા. પિતાશ્રીનું નાની ઉંમરમાં અવસાન થયું. પાંચ ભાઈ-બહેનો, ઘરડી મા, પરિવારનું ગુજરાન ચલાવવાનું. નાનું અમથું ગામ. બાપા નોકરી કરતા હતા એ જ શેઠે મનહરભાઈને નોકરીએ રાખી લીધો. મનહરભાઈ શરૂ શરૂમાં દુકાનમાં ગાદી તકિયા ગોઠવતા, ઝાડુ મારતા, પાણીનું માટલું ભરી આવતા, બેંકમાં ચેક ભરી આવતા. ગણિત પાકું. ધીરે ધીરે નામું લખતા થઈ ગયા. અને મુખ્ય મુનીમ બની ગયા. શેઠ દુકાનની સાથે ઘરનું કામ સોંપે તે પણ કરી આપતા. આખી જિંદગી એક જ શેઠની નોકરી કરી. શેઠના વિશ્વાસપાત્ર બની રહ્યા. દુકાનનો બધો કારભાર સંભાળતા રહ્યા, પંચોતેરની ઉંમર સુધી, વફાદારીપૂર્વક. વટવ્યવહાર ચોખ્ખા, કામચોરી નહીં, ધનચોરી નહીં. પગારવધારો માંગ્યો નહીં, શેઠે આપ્યો નહીં પણ મનહરભાઈના ઘરના પ્રસંગો, માંદગી, છોકરાઓના ભણતરનો બોજો શેઠ ઉપાડી લેતા. પૈસે ટકે કદી કસર લાગી નહીં, છતાં કરકસરપૂર્વકની રહેણીકરણી તેથી થોડી પૂંજી જમા કરી, સમાજમાં ઊંચી શાખ રાખી જીવતા રહ્યા.

મનહરભાઈનો દીકરો કિશોર સ્કોલરશીપ લઈ ભણ્યો. ખૂબ ભણ્યો. એણે ગાંઠ બાંધી લીધી કે ડીગ્રી મેળવવી જ છે. ભણ્યા નથી તો બાપાને એકને એક નોકરીમાં ટકી રહેવું પડ્યું. નામું લખ્યા કર્યું. હવે કોમ્પ્યુટરનો જમાનો આવ્યો છે. બાપાની સાથેના બીજા નોકરો નોકરી બદલતા ગયા. પૈસેટકે સુખી થઈ ગયા. ને બાપાએ શેઠની વફાદારીના નામે શું મેળવ્યું? બાપા મુરખ બન્યા. મારે એવા મુરખ બનવું નથી. કિશોર બી.કોમ. થયો. બેંકમાં નોકરી શરૂ કરી, ધીરે ધીરે મેનેજરની પોસ્ટ મેળવી, પ્રમોશન મેળવતો ગયો. વધુ ચાન્સ મળે તો બેંક બદલતો જાય, નોકરી બદલતો જાય. પાંચ નોકરી બદલી. પગાર વધારે મળતો

જાય, ઘરમાં રાચરચીલું વસાવતો જાય. લાયકાત હોય તો એકની એક નોકરીમાં શા માટે ટકી રહેવું? બાપા સલાહ આપે કે આમ ક્યાં સુધી નાતરું કર્યા કરીશ. એક જગ્યાએ સ્થાયી થઈને રહે ને! કિશોરે ૫૭માં વર્ષે VRS લઈ લીધું. અને પછી પ્રાઇવેટ કંપનીમાં જોડાઈ ગયો. બાપા દુઃખી થાય કે દીકરાનો ટાંટિયો ક્યાંય ટકતો નથી. ઠરીઠામ થતો નથી.

કિશોરનો દીકરો ઉત્પલ. ઉત્પલને ડોક્ટર બનવું હતું. પૂરતાં માર્ક આવ્યા નહીં. ફીઝીયોથેરપીસ્ટ થયો. શરૂ શરૂમાં કમાણી થતી ન હતી. કહે છે કોઈ પણ ધંધામાં સફળ થવું હોય તો પહેલાં ખુરશી ગરમ કરવી પડે. પાંચ વરસ સુધીમાં સ્ટેડી થઈ શકાય. ઉત્પલને MBBS ડોક્ટર થઈ ખૂબ પૈસા કમાવા હતા. નાની કમાણીમાં સંતોષ ન મળે. એ શેર બજારમાં રોકાણ કરવા લાગ્યો. તેજનો માહોલ હતો. બી ગ્રેડના શેરો ખરીદી મૂકતો ગયો. I.O.P.માં પૈસા ભરતો ગયો. નસીબ સારા - ભાવ ઊંચકાયા. કમાતો ગયો. ઇન્વેસ્ટ કરતો ગયો, કમાતો ગયો. જાના થા પંજાબ, પહુંચ ગયે રંગુન. યે દુનિયા ઉસીકી હૈ , ઝૂકતી હૈ, ઝૂકાનેવાલા ચાહિયે. માલામાલ થઈ ગયો. MBBSની ડીગ્રી ન મળી તો શું થયું?

ઉત્પલને બે ભાઈ. શેખર અને વિશ્વાસ. ઉત્પલ MBBS ન થઈ શક્યો એનો અફસોસ હતો, પિતા કિશોરભાઈને. એમને એમ કે શેખર હોંશિયાર છે. ટેલેન્ટેડ છે. એ જરૂર MBBS થશે. પૈસાના ઝાડ ઊગાવશે. પણ શેખરનું કવિહૃદય હતું. એનું દિલ ઋજુ હતું, લાગણીશીલ હતો. એ નાનપણથી કવિતા લખતો થયો, સાહિત્યનો શોખ, કલાકારીગરીનો શોખ. ચિત્રકામનો શોખ. મનની લાગણીઓને કવિતામાં રજુ કરે. કાગળ અને કલમ, પીંછી અને કેન્વાસ એની દુનિયા. કુદરતી સૌંદર્યનો ઉપાસક. દાદા અને પિતા બંને નારાજ. શું ઉકાળશે? કવિતાથી કે ચિત્રકામથી પેટ થોડું ભરાશે. શેખરને મેડીકલ લાઇનમાં જવાનો જરા પણ વિચાર નહીં. એ વાઢકાપ, ચીરવાનો ધંધો એને જરા પણ પસંદ નહીં. કોઈનું લોહી જોઈ દૃઢ કકળી ઊઠે. હાથ કાંપે એ

ક્યાંથી ડોક્ટર કે સર્જન બની શકે? એને તો સાહિત્યસર્જનનો શોખ હતો.

શેખર માબાપની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી ન શક્યો. તેમ વિશ્વાસ પણ, એણે અમેરિકા જવાના સ્વપ્ના નાનપણથી જોયા હતા. એ MBBS થયો. અમેરિકા ગયો. ઇંડિયાની ડીગ્રી ત્યાં ચાલે નહીં. ત્યાંની પરીક્ષા પણ પાસ કરવી પડે. બહુ પ્રયત્નો કર્યા. ક્યાંય જોબ મળે નહીં. રીસેશન પીરીયડ હતો. ઇંડિયા પાછા આવવું ન હતું. અમેરિકન લાઇફ સ્ટાઇલ પસંદ હતી. ખર્ચા ક્યાંથી કાઢવા. ઇંડિયામાં શેઠિયાના છોકરા નોકરચાકર રાખે. ઘરકામને હાથ અડાડે નહીં. અમેરિકામાં જોબ એટલે જોબ. ડોલર્સ કમાવા છે. કોઈ કામમાં શરમ નથી ગણાતી. વિશ્વાસને ક્યાંય સ્થિર જોબ મળતો નથી. ક્યારેક Motelમાં કે રૂમ ક્લીનર, ક્યારેક હોટલમાં પીરસવાનું કામ, કે મેકડોનાલ્ડમાં જ્યાં જોબ મળે ત્યાં જોબ કરે. આફ્ટર ઓલ સર્વાઈવલનો સવાલ છે.

ઇન્ડિયા આવે ત્યારે હાઇ ને બાય, યપ કર્યા કરે. ફાંકા મારે, આંજી નાંખે. બાકી ઇન્ડિયા આવે પરણવા, અમેરિકન સીટીજન સમજી સારા ઘરની કન્યા એની સાથે પરણે. અમેરિકા ગયા. બાઇ ભાઇની હાલત સમજી ગઈ. ડાયવોર્સ થઈ ગયા. શેખરની ડીગ્રી એને કોઈ કામ લાગી નહીં. ધંધામાં તેમ જ ઘરસંસાર બધામાં નિષ્ફળ ગયો.

કિશોરભાઈના મિત્ર સૂરજનો દીકરો કુણાલ. બહુ ભણી ન શક્યો. જ્યાં ત્યાં નોકરી શોધે. પપ્પાના મિત્ર બિહાર હતા. એની સાઇટ ઉપર દેખરેખ રાખવા નોકરીએ લાગી ગયો. મુકાદમ જેવું કામ હતું. ધીરે ધીરે ઓળખાણ વધતી ગઈ. ફ્લેટનો લે-વેચ દલાલીનો ધંધો શરૂ કર્યો. બે ચાર પ્લોટ સસ્તામાં ખરીદી લીધા. જાતે બિહાર બની ગયો. પોતે ભલે ભણ્યો ન હતો. એન્જનીયરને નોકરીએ લગાડી દીધા. આજે મોટો બિહાર બની ગયો છે. કરોડોમાં રમે છે. FSI ખરીદી રાખી છે. મર્સીડીઝમાં ફરે છે. કહે છે ને કે ભાષાને શું વળગે ભુર. રણમાં જીતે તે શૂર.

જિંદગીમાં સફળતા મેળવવા માટે કોઈ ચોક્કસ ગણિત કામ લાગતું

નથી. બુદ્ધિ સાથે ચાલાકી હોવી જોઈએ. મળેલી તકને ઝડપી લેતા આવડવું જોઈએ. પુરુષાર્થ કરવો પડે. નાસીપાસ કે નાહિંમત થવાય નહીં. જીવન એક રેસ છે. નબળો ટકુ પણ ક્યારેક રેસમાં આગળ નીકળી જાય. ભણેલો ભૂલ થાપ ખાય ને અભણ આગળ નીકળી જાય. જીવનમાં સમજણ, જ્ઞાન જરૂરી છે. પણ એથી યે વિશેષ છે અનુભવ. એને કામે લગાડતા આવડી જાય તો પ્રગતિ સાધી શકાય.

કેટલાક માણસો સતત ફરિયાદ કરતા હોય છે. પેલો સાલો રમલો અમારા વર્ગમાં છેલ્લી પાટલીએ બેસતો હતો. થર્ડ ક્લાસમાં પાસ થતો હતો, માંડ માંડ મેટ્રીક સુધી ભણ્યો. પણ એના નસીબ આડેનું પાંદડું ખસી ગયું. અને સાલો માલદાર બની ગયો. માંખ ઉડાડવાની યે તેવડ ન હતી. નસીબની બલિહારી.

Slow and steady wins the race. જીવન રેસ છે. રેસમાં ઘોડાને દોડતો રાખવો પડે, સતત. જો જીતવું હોય તો!

આપણા સમાજમાં કોણે કેટલું મેળવ્યું, એનો માપદંડ પૈસા છે. કોણ વધારે કમાયું, એ જ જાણે જીવનમાં સફળ થયા. ધન ઉપાર્જન જરૂરી છે. પણ ફક્ત ધન કમાવું એ જ જીવનનું ધ્યેય નથી. સાધારણ પરિસ્થિતિના માણસો પણ સત્કાર્યો કરીને કીર્તિ કમાઈ શકે છે. નામના મેળવી શકે છે. સુદામો રંક હતો. પણ કૃષ્ણપ્રેમ થકી તરી ગયો. નરસિંહ મહેતા કઈ યુનિવર્સિટીમાં ભણવા ગયા હતા? મીરાં, કબીર, વ્યાકરણ, પિંગળશાસ્ત્ર ક્યાં ભણ્યા હતા. છતાં એમના ભજનો-વર્ષોના વર્ષો સુધી લોક કંઠે ગવાયા કરે છે. ડીગ્રી મેળવે એ જ જીવનમાં સફળતા મેળવી શકે એવો કોઈ ક્રમ કે નિયમ નથી. તમારી પાસે કેટલી સંપત્તિ છે એ તમારા જીવનની સફળતાનો માપદંડ નથી. તમારું વ્યક્તિત્વ કેવું છે? સંસારમાં અન્ય લોકો પ્રત્યે તમારો વ્યવહાર કેવો છે? પૈસા પુષ્કળ હોય પણ ચારિત્ર્ય ન હોય તો? ખૂબ વૈભવી માણસો ક્યારેક કેમ આત્મહત્યા કરવા પ્રેરાય છે, શા માટે ડીપ્રેશનમાં આવી જાય છે. એમના જીવનમાં શૂન્યાવકાશ ફેલાઈ જાય છે. સંપત્તિથી ખુશી મેળવી શકાતી નથી. પૈસાથી પ્યાર મેળવી શકાતો નથી. જીવનમાં સાચો

સ્નેહ પ્રાપ્ત કરવો, સૌનો પ્યાર પામવો, આદર મેળવવો એ જ સાચી કમાણી છે.

કોઈનું એક સ્મિત મળે, કોઈનું હૂંફાળું હસ્તધૂનન મળે. ઉષ્માસભર સ્પર્શ મળે, બે પ્રેમાળ શબ્દ મળે. જીવનની એ જ સોગાદ છે. હૈયામાં હરખ પ્રકટે, આંખડીમાં આનંદ ઉભરાય, એનું જીવન સાર્થક.

બહુ પૈસો થાય, સફળતાનો નશો ચડે, મદ અહંકાર આવી જાય. બીજાથી પોતાની જાતને ચડીયાતો માને. પરિણામે એકલવાયો પડી જાય. એ ધનિક રણદ્વીપમાં એકલતા અનુભવે. એવા જીવનનું શું મહત્ત્વ. ઇન્દ્રલોકના ઐશ્વર્યમાં આળોટતા હો, સઘળા વૈભવ વિલાસ હાથવગા હોય, લક્ષ્મી પામવાની લાલસામાં માનવતા ભૂલી ગયા તો માનવજીવન વ્યર્થ.

અસલી જીવન જીવવા માટે સાચા આનંદની ખોજ કરો, આત્મા તરબતર થઈ જશે. હળવાશ અનુભવાશે.

આજની પેઢી સંતાનોને પહેલે નંબર રાખવા રેટરેસમાં દોડાવે છે. એમનું બાળપણ ઝૂંટવી લે છે. ડીગ્રી અપાવવી છે. સર્વગુણસંપન્ન બનાવવો છે. માર્ક ઓછા મળશે ચાલશે, ડીગ્રી નહીં મળે ચાલશે. એને જીવન સાર્થક કરવાના, સદ્ગુણો કેળવવાના પાઠ ભણાવીએ. તો જ બાળકનું જીવન ફૂલવાડી સમું મહેકતું બની જશે.

ઇશ્વર

હરિને ભજતાં હજી કોઈની લાજતા નથી જાણી રે - એક સધિયારો - અટલ વિશ્વાસ. એ વિશ્વાસની વાટને સંકોરીએ એને તાંતણે ટકી રહેવાનું બળ પ્રાપ્ત થાય. હરિ એના ભક્તને ઉગારશે જ.

મુજ ભક્તને વિપદા પડે. હુંથી એ કેમ સહેવાય? ભક્ત મારો ભીડે પડ્યો રે - હરિનું કર્તવ્ય છે ભક્તને ઉગારવાનું. જાણે વણલખ્યો કરાર. એક માત્ર શરત. વિશ્વાસ થકી હરિને ભજો.

‘હરિ છે મમ રક્ષક - હું હરિનો એહ ભરોસો જાય ના.’

જીવનસંગ્રામમાં ઝૂમી-ઝઝૂમીને હામ હારી બેસવા આવેલા મનુષ્યમાં પ્રાણસંચાર કરે છે આ વિશ્વાસ. ઇશ્વર મનુષ્યના પ્રેમને વશ છે. કારણ મનુષ્ય એનું પોતાનું સર્જન છે.

આ હરિ એટલે મારો ઇશ્વર. ઇશ્વર ઉપર મને શ્રદ્ધા છે કારણ એ મારો છે. હું છું તો ઇશ્વર છે, ઇશ્વર છે તો હું છું. આ ધરતી, આ આકાશ, આ સમુદ્ર આ ભરતી ઓટ, આ બીજ, આ અંકુર અને આ ફૂંડા - આ પહાડ ને આ નદી, આ સૂર્યોદય, પાનખર, સૂર્ય, ચંદ્ર તારા કોનું સર્જન છે?

મંદિર તારું વિશ્વ રૂપાળું

સુંદર સર્જનહારા રે

નીલ ગગનનો મહિમા ગાતા

ચાંદો, સૂરજ તારા રે.

કોઈ માણસ પોતાની ઇચ્છા મુજબ જન્મ લઈ શકતો નથી. કયા માબાપને ત્યાં જન્મ લેવો એ પણ એની ઇચ્છાથી નથી થતું. માણસને ખબર નથી કે મૃત્યુ ક્યારે આવશે, કેવી રીતે આવશે? આપણે આસ્તિક હોઈએ કે નાસ્તિક - આપણા હાથમાં આમાંનું કશું છે ખરું?

મારામાં ઇશ્વર પ્રત્યે ભરપૂર આસ્થા છે, શ્રદ્ધા અને ભક્તિનો

અભિગમ મારામાં છે. અને એને કારણે જ ઇશ્વરની શરણાગતિ સ્વીકારી લીધી છે, આપણું અસ્તિત્વ કોને આભારી છે.

જે ગમે જગત ગુરુ દેવ જગદીશને
તે તણો ખરખરો ફોક કરવો.

આસ્થા-શ્રદ્ધા - વિશ્વાસ. ક્યાંથી આવ્યા આ બધા શબ્દો.
નાનપણમાં પુષ્કળ ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચ્યા છે. ધ્રુવ-પ્રલ્લાદની કથાઓ,
કબીર, નરસિંહના ભજનો-પદો કંઠસ્થ છે.

ગોવિંદો પ્રાણ અમારો રે, મને જગ લાગ્યો ખારો રે -
વિષનો પ્યાલો રાણાએ મોકલ્યો, અમૃત જાણી મીરાં પી ગયા,
કેટલો વિશ્વાસ ગિરધર ગોપાળ પર! એ આપણો મિત્ર છે, સખા
છે, પ્રભુ છે.

અને નરસિંહની વાત જ ન્યારી! મારી હુંડી સ્વીકારો મહારાજ રે
શામળા ગિરધારી - મોસાળું કરશે શ્રી હરિ - વિશ્વાસની પરાકાષ્ટા.
ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ અનુભૂતિનો વિષય છે. ફૂલને પકડી શકીએ,
એની સુગંધને ફૂલના માધ્યમથી માણી શકીએ. સગુણના આશ્રયે
નિર્ગુણને પરખી શકાશે. ઇશ્વરના નિર્ગુણ, નિરાકાર સ્વરૂપને આપણે
મૂર્તિમાં સ્થાપિત કરી, એની પૂજા કરીએ છીએ. જેટલા રૂપ એટલા
નામ! એક જ પથ્થરમાંથી વિભિન્ન મૂર્તિ ઘડાય. ચાહે શિવ હો, યા
રામ હો, યા કૃષ્ણ હો, યા માતા હો. અમૂર્તનું મૂર્ત સ્વરૂપ જેથી આપણું
અનુસંધાન તેની સાથે થઈ શકે. શિવમાં જીવ, જીવમાં શિવ, કનકમાંથી
કુંડળ અને કુંડળમાં કનક, આખરે હેમનું હેમ હોયે! મૂળ ધાતુતત્વ
એક જ. અખિલ વ્યાપ્ત અસ્તિત્વની ઓળખ માટેનું આ આલંબન.

વેદ ઉપનિષદો વાંચ્યા છે. ધાર્મિક પરંપરા વચ્ચે ઉછેર થયો છે.
સવારે ઇશ્વર સમક્ષ દીવો કરી પ્રાર્થના કરું છું. ઇશ્વર સાથે સંવાદ કરું
છું, લડું છું, ઝઘડું છું. હું અજવાળાની અનુરાગી છું. ભજન કરવા
ગમે છે. પ્રભુની સ્તુતિ કરું છું. વાણી, શબ્દની ઉપાસક છું. કથાશ્રવણથી
અતિશય શાતા અનુભવું છું. ભજનો એટલે વાણીની ભરી ભરી
છલકાતી માનવમનની ઊર્મિઓ. શબ્દ બ્રહ્મસહોદર છે. શબ્દ ન હોત

તો કોમ્યુનિકેશન કેવી રીતે હોત? વાણી માણસ જાતને મળેલું ઇશ્વરીય
વરદાન છે. જેથી ઇશ્વરીય આનંદની ઉજાણી શક્ય બની છે.

શબ્દ વિના આકાશ નથી. ઇશ્વર ગગન સદૃશમ્ છે.

મારો ઇશ્વર શ્રદ્ધાપ્રેરિત છે. ડર કે ભયથી કે માંગણ વૃત્તિથી ઇશ્વરને
ભજવા નથી. હું ધાર્મિક ગણાવા માંગતી નથી. મંદિરે દર્શન કરવા
દોડતી નથી. હા, ભૂલેશ્વર જાઉં તો લક્ષ્મીનારાયણના દર્શન કરું -
બાબુલનાથ દ્વારકાધીશના દર્શન કરું. પણ દરરોજ સવારે એક બે કલાક
લાલાની સેવાપૂજામાં ગાળતી નથી, ક્રિયાકાંડ, વિધિવિધાનમાં માનતી
નથી. બાધા-માનતા લેતી નથી. કુંડળી-જયોતિષમાં માનતી નથી.
શ્રાદ્ધ કરતી નથી. પોડશગ્રંથ-યમુનાષ્ટકના અર્થ સહિત પાઠ કરું છું.
પોપટની જેમ પટપટ બોલી જતી નથી. શ્રદ્ધા છે, અંધશ્રદ્ધામાં સરી
પડતી નથી, સુખમાં કે દુઃખમાં સમભાવ, સાક્ષીભાવ ધારી શકું છું.

મારી લાગણીઓ, વિચારો, ચિંતાઓ, સંઘર્ષો બધાને ઇશ્વર સાથે
શેર કરું છું. જાણું છું કે એ સર્વજ્ઞ છે. છતાં સહજ રીતે મન રીજે એવી
પ્રાર્થના કરી લઉં છું.

ઇશ્વર કેવો મહાન ઇજનેર હશે, સાયંટીસ્ટ હશે, આર્કિટેક્ટ હશે.
મનુષ્ય શરીરની રચના કેવી અજબગજબની છે.

‘નાની મારી આંખ, એ જોતી કાંક કાંક
એ તો કેવી અજબ જેવી વાત છે.’

લોહીનું પરીક્ષણ કરી શકીએ. શ્વેતકણ, રક્તકણ, પ્લાઝા - પણ
ફેક્ટરીમાં લોહી બનાવી શકાય ખરું? ફેક્ટરીમાં ફેફસાં, હૃદય, લીવર
બનાવી શકાય? ઇશ્વર ન હોય તો આ જીવન આવું ક્યાંથી?

સંસારમાં અબજો માણસો છે. કોઈના દેખાવ, રંગરૂપ, સ્વભાવ
એક સરખા નથી. ફીંગરપ્રીન્ટ એકસરખા નથી. ઇંદ્રિયોમાં કાન, આંખ,
જીભ કેવી કરામત મૂકી છે? શરીરમાં લોહીનું ભ્રમણ તો ગજબની
યોજના છે. આ બધી ઇંદ્રિયો પોતપોતાનું કાર્ય કરે છે એ ઉપરાંત
અતીન્દ્રીય એવી મન, બુદ્ધિ, વિચાર કરવાની ક્ષમતા મનુષ્યમાં મૂકેલ
છે. શ્રીમંત લોકો છે. ગરીબ લોકો છે. ઇશ્વરને અકળ કહ્યો છે, એ

કળ્યો જાય તેમ નથી. આવી સૃષ્ટિનું સંચાલન કરનાર કોઈ પરમ શક્તિ જ હોઈ શકે. આપણા ઘરનું સંચાલન કરતા થાકી જઈએ છીએ, હારી જઈએ છીએ તો સૃષ્ટિનું સંચાલન કરવું, નિયંત્રણ કરવું એ કેવું વિકટ કાર્ય હશે? સૂર્ય, ચંદ્ર, પૃથ્વીની ગતિ - ભ્રમણ કેવી રીતે કોઈ નિયંત્રણ કરી શકતું હશે? ન થાક, ન વિરામ. શિવમાં જીવ અને જીવમાં શિવ-સાગરમાં મોજાં અને મોજાં એટલે સાગર. સઘળું એકરૂપ. ફૂલોમાં રંગ કોણે ભર્યા? આપણે ભરી શકીએ?

ઈશ્વર મારા માટે જીવવા માટેનું મોટામાં મોટું બળ છે. મુસીબતોમાં એનું જ આશ્વાસન સાંપડે છે. ઈશ્વર એટલે નિયતિ, ઇશતત્વ, પ્રભુત્વ કોનું? ચૈતન્યનું જ તો! આટલી પરમ ઊર્જા કોની પ્રેરણાથી, શક્તિથી ઉત્પન્ન થતી હશે? આ ભવ્ય મનોહર સૃષ્ટિ પરમ પૂર્ણા, પરમ સુખદા.

ઈશ્વરને કદી કોઈએ જોયો નથી. એ ઇન્દ્રિયગમ્ય નથી. એ અવ્યક્ત છે. છતાં વ્યક્ત છે. હજારો, આકારોમાં, સૌંદર્યમાં, સર્જનમાં અખિલ બ્રહ્માંડમાં એ ‘એક’ માત્ર છે.

વિજ્ઞાન કે પ્રકૃતિના પરિબળો, વિજ્ઞાનના સંશોધનો - એ બધાની પાછળ આ સર્વોચ્ચ ઈશ્વરની સર્જનલીલા જ કામ કરી રહી છે. એટલે જ ઈશ્વર વિરાટથી યે વિરાટ, સમજની પાર છે.

એટલે જ પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે
ત્વમેવ માતા: ચ પિતા ત્વમેવ,
ત્વમેવ બંધુ: ચ સખા ત્વમેવ,
ત્વમેવ વિદ્યા, દ્રવીણં ત્વમેવ,
ત્વમેવ સર્વભૂ, મમ દેવ દેવ:।।

પુનરાવર્તન

ઉમા અને ઉન્મેષ પંદર દિવસથી મુંબઈ આવ્યા હતા. દીકરો ઉત્તમ અને વહુ ઉત્પલા સોફ્ટવેર એન્જનીયર હતા. બંને બે વર્ષથી મુંબઈ રહેતા હતા. એમને ત્યાં દીકરો અનિકેત જન્મ્યો, તેથી દાદા દાદી પૌત્રને રમાડવા મુંબઈ આવ્યા હતા.

ઉમાનો કેશકલાપ કાળો, લાંબો ઘટાદાર, એના પર તો મોહી પડ્યો હતો ઉન્મેષ. ઉમા નમણી અને રૂડી રૂપાળી. એને પોતાના રૂપનું ભારે અભિમાન હતું. ટાપટીપ કરે, મેકઅપ કરીને જ ઘરની બહાર નીકળે. નવી ફેશનના ડીઝાઇનર્સ વસ્ત્રો ધારણ કરે, ચીપી ચીપીને. બધું મેર્યાંગ જ જોઈએ, કપાળનો ચાંદલો, આભુષણો, બંગડી, પર્સ અને ચપ્પલ સુધ્યાં. પાર્ટીમાં જઈએ, પાંચમાં પૂછાવા જોઈએ. એને ઘર પણ ચોખ્ખું અને ચણક રાખવું ગમે.

ઉન્મેષના મમ્મી પપ્પા ગામડે રહેતા અને ઉમા-ઉન્મેષ પ્રોફેસર. ઉન્મેષને ત્યાં પુત્ર જન્મ્યો, ઉત્તમ. દાદા-દાદી પૌત્રને રમાડવા વડોદરા આવ્યા, છેક બે વર્ષ બાદ. દાદા-દાદી પૌત્રને ખોળામાં લે, વહાલ કરે, રમાડે. અચાનક ઉમાનું ધ્યાન ગયું, સાસુના કાંડા પાસે સફેદ ડાઘ પર. ઉમા ચોંકી, પોતાના દીકરાને સાસુ રમાડે, દીકરાને કોઢ નીકળે તો! એણે ઘર માથે લીધું, ઝઘડો શરૂ કર્યો. સાસુને મનાઈ કરી દીધી, દીકરાને અડવાનું નહીં. સાસુને રસોડામાં આવવાની પણ મનાઈ. કોઢવાળીના હાથનું જમવાનું નહીં. ઉન્મેષને બહુ ખરાબ લાગ્યું. પત્નીનું વર્તન અવિવેકી લાગ્યું. માના હાથ પર વર્ષોથી આ સફેદ ડાઘ છે. વધતો નથી, વળી કોઢ કંઈ ચેપી રોગ નથી, ઉમાને સમજાવી, પણ એ સમજવા તૈયાર ન હતી. એ સ્વતંત્ર મિજાજની હતી. એને સાસુ-સસરા ગામડિયા લાગતા. એમની રીતભાત પર ચીડ હતી. અને દેખાઈ ગયો આ ડાઘ. એણે ઉન્મેષને કહી દીધું, બા-બાપાને ગામડે પાછા મોકલી

આપો. મારા ઘરમાં ન જોઈએ. ઉન્મેષનું કંઈ ન ચાલ્યું. માબાપ ગામડે જતા રહ્યા.

એ જ ઉમા- આજે બાથરૂમમાંથી નહાઈને નીકળી. શેમ્પુ કર્યું હતું અને લાંબા વાળને ઝાટકતી હતી. ડ્રેસીંગ મીરર પાસે વાળ ઓળવા કાંસકો ફેરવતી હતી. અને એનું ધ્યાન ગયું, ગાલ પાછળ એક સફેદ ડાઘ દેખાયો. પગ લૂછવા ગઈ તો પગની એડી પાસે પણ સફેદ ડાઘ. ક્યારે ફૂટી નીકળ્યા હશે આ ડાઘ? એનું ધ્યાન આજે જ ગયું. એ ચીસ પાડીને રડી પડી. ઉન્મેષ ગભરાયો, શું થયું? ઉમા ડૂસકે ચડી. બોલવાના હોશ ન રહ્યા. ઉન્મેષને ડાઘ દેખાડ્યા. જીદ પકડી, આજે ને આજે વડોદરા પાછા જતા રહીએ.

દીકરો ઉત્તમ અને વહુ ઉત્પલા આગ્રહ કરીને મુંબઈ તેડાવતા હતા. પણ ઉન્મેષની તબિયતને કારણે મુંબઈ આવવાનું ઠેલાતું હતું. દીકરા-વહુનો આગ્રહ હતો, લાંબી રજા લઈને આવજો. નાનો અનિકેત દાદા-દાદીનો હેવાયો થઈ ગયો હતો. દાદીના ખોળામાંથી ઊતરતો નહીં. દાદી હાલરડા ગાઈ સૂવડાવે. દાદાને ખભે ચડી ઘોડો ઘોડો રમે. વહુ વિવેકી હતી. દીકરો ઉત્તમ માબાપની આજ્ઞા ઉથાપે એવો નથી. બંને પ્રેમાળ છે અને પૌત્રને રમાડવાનો લહાવો લેવાતો હતો.

આ ડાઘ દેખાયો અને હવે ઉમાનું ફટક્યું. કદાચ ગીલ્ટી ફીલ કરતી હશે મનમાં. મેં સાસુને કોઢિયણ કહી હતી. એના દીકરાથી એને દૂર ધકેલી દીધી હતી. કદાચ ભગવાને મને એની જ સજા કરી હશે. કુદરતને ત્યાં દેર હોય, અંધેર નહીં. HISTORY REPEATS ITSELF. ઇતિહાસનું પુનરાવર્તન થઈ રહ્યું છે. વહુ નારાજ થાય, અને ઘરમાંથી ચાલ્યા જવાનું કહે, એ પહેલાં સ્વમાનભેર વડોદરા જતા રહેવું, એવું એણે નિશ્ચિત કરી લીધું. કપડાંની બેગ ભરી લીધી. બસ નીકળી જઈએ. ઉન્મેષે સમજાવ્યું, એમ અનિકેતને કામવાળીને ભરોસે મૂકી, અચાનક ચાલી ન જવાય. અવિવેક લાગે. સાંજે ઉત્તમ અને ઉત્પલા આવે પછી કોઈ બહાનું કાઢી વડોદરા જતા રહીશું.

સાંજે બધા ડાયનીંગ ટેબલ પર સાથે જમવા બેઠા. ઉન્મેષે કહ્યું કે

અમે કાલે વડોદરા જવા નીકળી જઈશું. ઉત્તમ ગભરાઈ ગયો, અચાનક મમ્મી-પપ્પા વડોદરા જવાની વાત કેમ કરે છે? એણે ઉત્પલા સામે જોયું. એણે આગ્રહ કર્યો, મમ્મી પપ્પા તમે અહીં આવ્યા, અમને કેટલું બધું ગમ્યું? નાનકો તમારો હેવાયો છે? શા માટે જતા રહેવા ઇચ્છો છો? કંઈ ઓછું આવ્યું? મારી કોઈ ભૂલ થઈ? ઉન્મેષે બધી વાત કરી, ફોડ પાડ્યો. ઉત્પલા કહે, ‘એમાં શું મમ્મી, આટલા બધા કેમ ગભરાઈ ગયા? કાલે ઊઠીને મને પણ કંઈ થાય તો શું અનિકેત મને કાઢી મૂકશે? તમારે હવે ક્યાંય જવાનું નથી, ઉંમર થઈ, રીટાયર થઈ જાઓ, અને અમારી સાથે રહેવા આવી જાઓ. મારે માતાપિતા નથી. તમારા પ્યારની જરૂર છે.’

ઉમાની આંખમાંથી દડદડ અશ્રુબિંદુઓ ખરી પડ્યા. સજળનેત્રે વહુની સામે જોઈ રહી. કેટલો ફરક છે મારી વિચારસરણી અને વહુની વિચારસરણીમાં! ખાલીપીલી અનુમાનના તરંગોથી વ્યથિત થઈ. કોઢના ડાઘથી ગભરાઈ ગઈ. સદ્નસીબ છે અમારા કે આવી ગુણિયલ વહુ મળી.

કુદરત

ઈશ્વર, ગુરુ અને આત્મા જુદા નથી. એક જ છે. વડીલો, ગુરુજનોની પૂરી નિષ્ઠાથી સેવા કરવી, ઉત્કટ સેવાભાવ હૃદયમાં જ્ઞાનની જ્યોત પ્રગટાવે. સેવા શરણાગતિ તરફ લઈ જાય છે. જે સિદ્ધ થતાં જેમ સૂર્ય જગતને પ્રકાશિત કરે છે. હૃદયમાં જ્ઞાનની જ્યોત પ્રકાશિત કરે છે. અજ્ઞાનનું આવરણ દૂર થાય તો આનંદમાં બ્રહ્મસ્વરૂપનું નિરૂપણ થાય. પ્રસન્નતા અને શાશ્વત આનંદ મળે.

આસ્થાનું નામ જ ઈશ્વર. સૃષ્ટિનું સૌંદર્ય એ જ ઈશ્વર. આસ્થા તૂટે ત્યારે એની કરચો સમેટવામાં ટેરવાં લોહીલુહાણ થઈ જાય, માણસ પોતે તૂટી જાય ભલે પણ આસ્થાને ઉઝરડો પડવા દેવો નહીં. સકળ સૃષ્ટિનો સર્જનહાર એ જ ઈશ્વર. પણ ધર્મના નામે, ઈશ્વરના નામે ઢોંગધતિંગ પણ આસ્તિક લોકો જ કરતા હોય છે. આસ્થા જેટલી લિજ્જતદાર તેટલી જ જોખમદાર છે. જો આસ્થા મર્યાદા ઓળંગી. તાવીજ-માદળિયાની જાળમાં ફસાઈ જાય. અંધશ્રદ્ધા ડૂબાડે છે. શ્રદ્ધા તારે છે.

ઈશ્વર મારો છે. હું ઈશ્વરનો છું. મારું વર્તુળ નાનું છે. ઈશ્વરના વિરાટ વર્તુળમાં જ એનો સમાવેશ થાય છે. બ્રહ્માંડ વ્યાપી, વિશ્વ વ્યાપી એવી પરમ શક્તિનું મૂર્ત રૂપ તે આ સર્વ ચરાચર સૃષ્ટિ. અહં બ્રહ્માસ્મિ. જીવ અને શિવ, જગત અને બ્રહ્મ વચ્ચે અવિભાજ્ય સંબંધ છે.

હૃદયના અતલ ઊંડાણથી પરમને પોકારો - એ પોકાર પરમ તત્ત્વ સુધી અચૂક પહોંચે છે. માનવીની શ્રદ્ધા સોનું છે, એમાંથી રામ, કૃષ્ણ, જીસસ જે ઘાટ ઘડવા હોય તે ઘડી લો.

જીવનમાં આવતા તોફાનોને પણ ઈશ્વરની કૃપા સમજવા. જે આપણને મેચ્યોર બનાવે. ઘડે - ખૂબી ખામીઓની ઓળખ કરાવે. તોફાનોમાં પણ ઈશ્વરનું સૌંદર્ય હોય છે. અને સુંદરતામાં પણ તોફાન.

કોઈ તો હૈ જિસ કે આગે, હૈ આદમી મજબૂર, કોઈ જો હૈ જો હમારી મુશ્કિલ દૂર કરતા હૈ - અકળ અદૃશ્ય તાકાત છે સચરાચરમાં, એટલે પ્રકૃતિ જોઈને પોકાર થાય છે, ‘યે કૌન ચિત્રકાર હૈ?’ ઈશ્વર એક પરમતત્ત્વ છે. એના સિવાય કશાનું અસ્તિત્વ નથી. એ જ સર્વસ્વ છે. સગુણ અને નિર્ગુણ. એ જ સર્વાધાર-સર્વાકાર-વિશ્વાધાર-વિશ્વકાર-ઈશ્વર આપણા અસ્તિત્વનો, સમગ્ર જીવનનો મૂળ સ્ત્રોત છે. આપણું સ્વરૂપ ચૈતન્ય છે, આત્મતત્ત્વ છે. We all are born with devine fire in us. આપણો નાતો આત્મીયતાની ચેતનાનો છે, ઈશ્વર સાથે. આપણી પ્રાર્થના પોકાર એને સંનિકટ ખેંચી લાવે છે. પલકવારમાં તમસની વિદાય અને આલોકના આગમનની એ આકાશી એક લીલા મારે મન પેલા ઇલ્મીના કરતબની કમાલ છે. નાનકડાં કૂંડામાં વાવેલા એક બીજને થોડા જ દિવસોમાં કૂણા લીલા છોડનું રૂપ લઈને ઊગતા જોઈને કે નવજાત શિશુને માનું દૂધ પીને ઉછરતું જોઈને એ ‘અદૃશ્ય’ છતાં અવશ્યની પ્રતીતિ મળે છે. આમ ઈશ્વરનું સાર્વત્રિક અસ્તિત્વ તો હંમેશા એક વાસ્તવિકતા જેટલું સહજ છે.

ઈશ્વર છે તો હું છું. ઈશ્વરનું હોવું એજ મારું હોવું છે.

સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, નક્ષત્રો છે, સમુદ્ર, મત્સ્ય, મોતી, રેતી, તરંગો છે. વૃક્ષ, ફૂલ, વસંત પાનખર છે. તો ઈશ્વર છે જ.

આપણે આપણી ઇચ્છાથી જન્મ્યા નથી. મરણને ટાળવું આપણા હાથમાં નથી. તેથી ઈશ્વર છે.

ફૂલ પકડી શકાય, સુગંધને પકડી શકાય નહીં. ફૂલના માધ્યમથી સુગંધનો અનુભવ કરી શકાય.

આપણે ભજનના, વાણીના, શબ્દના માણસ છીએ. શબ્દ એ જ ઈશ્વર. શરીર સ્થૂળ, મર્ત્યરૂપ છે, શબ્દ સૂક્ષ્મ, ચેતન, અમરરૂપ છે. વાણી, શબ્દ, ભાષા માણસજાતને મળેલું ઈશ્વરનું વરદાન છે. શબ્દ બ્રહ્મ છે શબ્દ આકાશ છે.

ઇશાવાસ્યમ્ ઇદમ્ સર્વમ્ - આ સઘળું ઈશ્વરથી જ વ્યાપ્ત છે. તેથી જ ઈશ્વર માન્યતાનો નહીં અનુભૂતિનો વિષય છે.

આ અનુભૂતિ Speechless, Thoughtless, Questionless, Doubtless હોય. મીરાં, નરસિંહ, પ્રલ્લાદને ઉગાર્યા, એ ઇશ્વર આપણને ઉગારશે. એવા વિશ્વાસની વાટ સંકોરવાની, એને તાંતણે ટકી રહેવાનું બળ મળશે. હરિને ભજવાનો આ વણલખ્યો કરાર છે. એ હરિનું કર્તવ્ય છે. જીવનસંગ્રામમાં ઝૂમી ઝઝૂમીને હામ હારી બેસનારામાં પ્રાણસંચાર કરે છે, આવી શ્રદ્ધા. આપણું ક્યાંક ઇશ્વર સાથે જોડાણ છે. સર્વ સાથે આંતરસૂત્ર છે. ઇશ્વરને ક્યાંય શોધવાનો હોય નહીં. આપણે જો આપણામાં હોઈએ within જોવાનો પ્રયત્ન કરીએ. મોકો કહાં ઢૂંઢે રે બંદે, મૈં તો તેરે પાસમેં - ના મૂરતમેં ના તીરથમેં, ના કાશી કેલાસમેં.

આ સંસાર, આ સૃષ્ટિ, આ પૃથ્વી, આ પ્રકૃતિને પેલે પાર કશુંક ધબકતું અસ્તિત્વ છે. જે દિવ્યશક્તિ છે, આલાતૂર, પરમાત્મા છે. જે આપણને અલૌકિક ઊર્જા પ્રદાન કરે છે, જે રોજેરોજ બ્રહ્માંડની તમામ ચેતનાઓનું નિયમન કરે છે. ક્ષર-અક્ષર તેનાથી પર છે પુરુષોત્તમ સ્વરૂપ. આ ક્ષર દેહમાંથી અક્ષર ચાલ્યો જાય, ત્યારે ખબર પડે છે કે ઇશ્વર છે. ક્ષરની કોઈ કિંમત જ નથી, અક્ષર વિના.

ઇશ્વર ક્યાંય બહાર નથી, મારી અંદર છે, સૌ કોઈની જીવની અંદર છે. અન્યમાં બિરાજેલા જીવનો કે ઇશ્વરનો સ્વીકાર કરવો રહ્યો. સ્વીકાર એટલે ક્ષેમકુશળ. અન્યના દુઃખ દર્દ જાણવા દૂર કરવા. દુઃખ આવ્યું, ધીરજ રાખવી. This too will pass - let life flow in its own mood.

હું કદીય પ્રાર્થના કરવા મંદિરે જતી નથી. કારણ મારો ઇશ્વર મંદિર સંપ્રદાયોમાં કેદ થતો નથી. ધાર્મિક પૂજાપાઠ કરતી નથી, કરાવતી નથી. કંઠી બાંધી નથી. નદી-નિઝર-સાગર-રણ-ઋતુ-પૃથ્વીની પૂજક છું. હવા આકાશને વંદું છું. શિલ્પ સ્થાપત્યમાં રસ છે. એ જ મારું દર્શન. મારો ઇશ્વર હવા-જળ, અગ્નિ, આકાશ, માટીમાં આકાશરૂપે વિલસે છે. અમૂર્ત ઇશ્વરને આરાધવાનું મુશ્કેલ છે. ચિત્ત ચંચળ છે, મન મરકટ છે. એકાગ્રતા શક્ય નથી બનતી. તેથી લોકોએ દેવ-દેવી, મંદિરો-મૂર્તિઓ ને મૂર્ત સ્વરૂપ આપ્યું હશે.

ઇશ્વર જોવાની નહીં અનુભવવાની ચીજ છે. ઇલેક્ટ્રીસીટી દેખાય

છે? બલ્બ, પંખો, ટી.વી., રેડિયો જોઈએ છીએ. એ બધા ઇલેક્ટ્રીસીટી કરંટથી ચાલતા સાધનો છે, ઇલેક્ટ્રીસીટી નથી. ઇલેક્ટ્રીસીટી વિદ્યુત પ્રવાહ તાંબાના તારમાં વહન કરે છે. દેખાતો નથી. અડકીએ કરંટ લાગશે. ઇશ્વર એટલે આપણી જીવનરૂપ બેટરીના એવરેડી સેલ - પાવર-ચેતના.

સૃષ્ટિની પ્રત્યેક વસ્તુમાં ઇશ્વર સાક્ષાત્ વસેલો છે. એક જ કલાકાર એવો છે જે સર્જનની સાથે સાથે વસે છે. એનો પરચો આપણને થાય છે. તેથી સમગ્રપણે ચેતના સાથે જોડાયેલા રહીએ છીએ તો ઇશ્વર સાથેનું જોડાણ રહેશે. ઇશ્વર મૂર્તિમાં નથી. સ્વને ઓગાળીને અગાધતામાં એક ક્ષણ માટે વિલિન થઈ શકીએ એ જ વખતે આપણે પોતે ઇશ્વર. અહમ્ બ્રહ્માસ્મિ ખુદ તે જ ખુદા.

દેવ, ઇશ્વર, અવતાર વિદ્યાતા આ ભવ પરભવ, સ્વર્ગ, પિતૃકૃપા બધું જ મિથ્યા છે. બહુજન હિતાય. બહુજન સુખાય જીવવું એ જ માનવતા. કોઈપણ પ્રજાનું જીવન પોતે પાળેલા ધર્મની ધરા પર ટકી રહેલું છે. ધર્મના બીજ, દરેકની જીવનશૈલીમાં વણાયેલા હોય છે, જે ગળથૂંથીમાં મળ્યા હોય છે.

જે આપોઆપ ઊર્જાશક્તિથી સમગ્ર બ્રહ્માંડને જીવંત રાખે છે. એ શક્તિ, શ્વાસ ચલાવે છે, ધોધમાર વરસાદ વરસાવે છે, થાકી જતો નહીં હોય એ! આપણે બગીચામાં પાણી પાતાં થાકી જઈએ.

માણસ અભિમાનથી પોતાના બળ પર મુસ્તાક રહે. ભગત પાણીમાં તણાઈ મૂઓ પછી ફરિયાદ કરી, ભગવાન કહે હોડી લઈને હું જ આવ્યો હતો બચાવવા. તું અભિમાનમાં રહ્યો. માણસ ફરિયાદ કરે, દુઃખ પડ્યું, મને બચાવવા ન આવ્યા.

તમારા પગલાં ન દેખાયા. ભગવાન કહે એ પગલાં મારા હતા તારા નહીં. મેં તને કાખમાં તેડી લીધો હતો બચાવવા. અહંકાર પતનનું કારણ બને છે. અબુધ માનવી ઇશ્વરની કૃપાને સમજી શકતો નથી.

કુઆં એક હૈ, પનિહારી અનેક,

બર્તન સબ કે ન્યારે,
ભયે પાનીમોં સબ એક.

સાત્ત્વિકતાનું ચરમબિંદુ દિવ્યતા. શુદ્ધ કર્મ કરી કર્મપ્રણાલિકા ચાલુ રાખવાથી પવિત્રતા આવે. તો દિવ્યચક્ષુ ઉઘડે અને ઇશ્વરના દર્શન થાય. સમગ્ર જીવન કે અસ્તિત્વ એક સર્જનાત્મકતા છે અને સ્વયં સર્જક આ સર્જનમાં જ વિસ્તરે છે, વિલસે છે. જીવન-ચૈતન્યની પ્રેમની નદી અજસ્ર વહે છે. પ્રેમથી ભીંજાયેલ પ્રજામાં, ઉજાસની પ્રતીક્ષા કરતા અંધકારમાં, એકાંતથી સચવાયેલ મૌનમાંથી પણ સુગંધ આવે છે. હૃદયમાં સાચી શ્રદ્ધાનો સૂરજ ઝળહળે છે. ભીતર છુપાયેલી જ્યોતિને પ્રગટાવીને મનની પારના સત્યને પામીને ભીતરની જાગૃતિથી જાતે જ રસ્તો શોધવાનો છે પરમને. પક્ષી ઊડે છે એને કોઈ રસ્તો નકશો બતાવતું નથી.

જીવનને સન્માર્ગે લઈ જઈ હૃદયમાં પ્રેમની પરિભ્રાષાનું વાવેતર કરી, આત્મવિશ્વાસને ટકાવી, મજબૂત બનાવવો, શ્રદ્ધાથી, જેથી અંતરાત્માને આધ્યાત્મિકતા સમૃદ્ધ કરે, સત્યની અનુભૂતિ થાય. આવી વિશુદ્ધ અનુભૂતિ થકી પારદર્શક પ્રજ્ઞા પ્રગટે.

પરમાત્માના પ્રેમ અને કરુણાનો વરસાદ આપણા પર સતત વરસ્યા કરે છે. સત્યં, શિવં, સુંદરમ્ છે આ સૃષ્ટિના પ્રત્યેક કણમાં ઇશ્વરનું માધુર્ય છલકાય છે. પરમાત્માના માધુર્યથી ભરેલી આ પવનની લહેરો સમસ્ત સર્જનને તાલબદ્ધ રાખે છે. નદીની જલધારામાં, રાત્રિના અંધકારમાં પોઢેલા જીવ પર પરમાત્માનું માધુર્ય વરસે છે.

સૂરતા

સવારે વહેલા ઊઠાયું નહીં. દાંતમાં દુઃખાવો ઉપડ્યો હતો. આખી રાત સણકા માર્યા કર્યા, ઊંઘ ક્યાંથી આવે? રાત્રે ડોક્ટર ક્યાંથી મળે? પસ્તાવો થયો, ગઈ કાલે સાંજથી દાંત દુઃખતો હતો. ડોક્ટર પાસે જઈ આવી હોત તો સારું હતું. આખી રાતનો ઊજાગરો તો થયો ન હોત! દાંત દુઃખે એટલે માથાની નસ પણ ફાટફાટ થાય. ફટકડીના કોગળા કર્યા, લવંગનું તેલ લગાવ્યું. પણ દુઃખાવો મટ્યો જ નહીં. નક્કી કર્યું, સવારની રસોઈ પતાવી ડોક્ટર પાસે જઈ આવીશ. છોકરાઓની સ્કૂલ, પતિનું ટીફીન ભરવું, સવારે તો મરવાની યે ફુરસદ ન મળે. ગમે તે થાય, ઊઠવું તો પડે જ. ઘરના કામકાજ પતાવવા તો પડે જ. બધું પતાવ્યું, હાશ કરી જરા લાંબી થઈ. કામકાજમાં દુઃખાવો ક્યાં જતો રહ્યો, ખબર પડી નહીં. થયું, ડોક્ટર પાસે જવાની જરૂર નથી. બસો, પાંચસો ખંખેરાઈ જશે. ફરી ફટકડીના કોગળા કરી લઈશ. કુદરતને પોતાનું કામ કરવા દઈએ. દુઃખાવો મટી જશે. ભગવાને શરીરમાં એવી યંત્રણા મૂકી છે, ઓટોમેટીક રીપેરીંગ થઈ જાય.

બીજી રાત્રે પણ એવું જ થયું. મૂઆ, રાત પડે ને દુઃખાવો ઉપડે. વધુ તીવ્રતાથી. હવે તો કાલે ડોક્ટર પાસે જવું જ પડશે. ફરી ઘરકામમાં ગૂંચવાઈ ગઈ, દુઃખાવો, નિર્ણય, શમન, વિસ્મરણ. ફરી ફરી દુઃખાવો ઉપડે. છેવટે ડોક્ટર પાસે જવું પડ્યું. દુઃખતો દાંત કઢાવવો પડ્યો, પછી જ શાંતિ થઈ. થયું, આટલા દિવસ નાહક દુઃખી થઈ, આના કરતાં દુઃખાવો ઉપડ્યો તે જ દિવસે ડોક્ટર પાસે ગઈ હોત તો! પણ માણસનો સ્વભાવ જ એવો છે, એમાં યે ખાસ કરીને સ્ત્રીઓનો! ઘરના બધાની દરકાર કરે, પોતાની જાત પ્રત્યે બેદરકારી, વિલંબ કરે, આળસ કરે, ચલાવી લે, ધકેલી દે, છેવટે સહન ન થાય ત્યારે જ ડોક્ટર પાસે જવાનું.

મનોમંથન ચાલ્યું - થયું - જેવું દાંતના ઉપાય માટે એવું જ દિલના ઉપાય માટે કેમ ન કરવું? વાતવાતમાં દિલ દુઃખાયા કરે. સાસુ નણંદ હડધૂત કરે, પતિ છનકારા કરે, છોકરાઓ તો કહી દે, mom you dont know. બધું સ્ત્રીઓએ જ ગળી ખાવાનું? અપમાન વેઠ્યા કરવાના, છતાં યે ગાલ લાલ રાખવાના. ભગવાનને દીવો કરું, પ્રાર્થના કરું, ફરિયાદ કરું. ભગવાન મને કેમ કોઈ સમજતું નથી. કેમ મારા માનસન્માન જળવાતા નથી. આટઆટલું કરું છું છતાં સૌને ખુશ રાખી શકતી નથી.

આમ તો ઘરમાં લાલજીને પધરાવ્યા છે. રોજ ઉતાવળે દીવો કરું, સામગ્રી ધરાવું, ઘંટડી વગાડું, ઠાકોરજીને પોઢાડી દઉં, પટાપટ, નવરાશ ક્યાં મળે છે, બે ઘડી ઠરીને બેસવાની. માળા ફેરવવાની. ભગવાનને ફોસલાવી દેવાના, જેમ મનને ફોસલાવી દઈએ છીએ તેમ. આફત પડે, છોકરાઓ માંદા સાજા થાય, ભગવાન પાસે દોડી જાઉં. ભગવાન સૌને સાજાં કરી દેજો. આફત દૂર થાય, ભગવાન પડી રહે એમને ઠેકાણો. બધું વિસરી જવાય. જિંદગી આગળ ચાલ્યા કરે. ફરી દુઃખ આવ્યું, ન છૂટકે ફરી ભગવાનને યાદ કરી લઈએ. જ્યારે કોઈ આરોવારો ન રહે, ગરજ પડે, પરાણે ભગવાનને યાદ કરવા પડે, બાધા લઈ લઉં, માનતા માની લઉં. ભગવાન મનમાં હસતો હશે, ખરી છે, લાગમાં આવે ત્યારે જ હું યાદ આવું. સુખમાં સાંભરે સોની ને દુઃખમાં સાંભરે રામ. મારા જ બનાવેલા મને બનાવે છે. પાંચ રૂપિયા ધરાવીને પાંચ લાખ મેળવવાની લાંચ આપે છે. ઠીક છે, છોડ કછોડ થાય, ભગવાન તો માવતર કહેવાય, માવતરથી કમાવતર થોડા થવાય?

શું મારા જેવો જ સઘળી માનવજાતનો આવો સ્વભાવ હશે કે ગરજ પડે, દોડી જવાનું, શરણાગતિ સ્વીકારી લેવાની, ભગવાન બાજી તારા હાથમાં છે. ભગવાન તો બધાનો તારણહાર છે. એ કોઈને ડૂબાડવામાં, કે દુભાવવામાં થોડો રાજી થાય? જાણે છે, માનવ જાતનો સ્વભાવ. માફ કરી દે છે, પોતાના જ સર્જનો, દુઃખી થાય એવું એને થોડું ગમે?

આપણે પણ કેવા સ્વાર્થી છીએ. જેણે આટઆટલું સુખ આપ્યું, તેને જ ભૂલી જઈ, સંસારની જળોજથામાં અટવાઈ જ જઈએ છીએ. આપણા સંતાનો આપણી ઉપેક્ષા કરે, માન સન્માન ન જાળવે, સારવાર ન કરે, યાદ પણ ન કરે તો કેટલા દુઃખી થઈએ છીએ. આ ભગવાન તો એટલો ભોળો છે, માવતર છે, સંતાનો પ્રત્યેથી કોઈ અપેક્ષા રાખતો નથી. એ તો એની ફરજ બજાવતો જ જાય છે. સર્વ સંતાનો સુખી રહે એવું ગોઠવ્યા કરે છે. આપણે એને યાદ કરીએ તો યે ભલે, યાદ ન કરીએ તો યે ભલે. એને કોઈ ફરક પડતો નથી. આપણું કર્તવ્ય છે, દરરોજ થોડો સમય કાઢી એને યાદ કરી લઈએ, ભગવદ્ સ્મરણ કરી લઈએ, તો આપણી આત્મશુદ્ધિ થશે. દુઃખમાં સહારો બની જશે. બાકી એ તો બેઠો જ છે આપણી સૌની સંભાળ લેવાવાળો. ‘હું હરિનો હરિ છે મમ રક્ષક.’ એવો દૃઢ ભરોસો કેળવી, ઇશ્વરને મનોમન ભજતા રહેવું. હરિને ભજતા હજુ કોઈ લાજ જતા નથી જાણી,

જેની સૂરતા શામળિયા સાથ, વદે એમ વાણી રે...

સત્કાર્ય

આજ કાલ ફેશન થઈ ગઈ છે, social work કરવાની. સાધનસંપન્ન લોકો તિજોરી સાબુત કરી લે, તગડું બેંક બેલેન્સ જમા કરી લે, સંતાનો મોટા થઈ ધંધો સંભાળી લે, નવરાશ વધી ગઈ. શું કરવું? હવે નામના, પ્રતિષ્ઠા મેળવવા જ્ઞાતિ મંડળોમાં, સામાજિક સંસ્થાઓમાં સેવા આપવા જવાનું તૂટ શરૂ થઈ જાય. શેઠાણી હીરાના દાગીના પહેરી ગાડી લઈને નીકળી પડે, મંડળોમાં પહોંચી જાય. ડોનેશન્સના જોરે, પૈસાના જોરે હોદ્દો મેળવી લે. સેવાના નામે પ્રતિષ્ઠા વધારવાની, વટ પાડવાનો. ગરીબો પ્રત્યે સાથી હમદર્દી નથી. પણ ફાલતુ સમય પાસ કરવો છે. સમય આપે છે, પૈસા આપે છે, એની સામે ખુરશી મળે છે, માનપાન મળે છે, અહં સંતોષાય છે. સ્ટેટસ વધે છે. પૈસાના જોરથી ઇલેક્શન લડાય છે. પ્રમુખપદ મેળવાય છે.

ઘણી વ્યક્તિઓ એવી પણ હોય છે, જેને ખરેખર પોતાના સમાજના માણસો પ્રત્યે હમદર્દી હોય છે. કોઈને ભણાવવા, કોઈને સારવાર માટે પૈસા અપાવવા, કાર્યક્રમો યોજવા, જ્ઞાતિજનોને એકત્ર કરી મેળાવડા, આનંદપ્રમોદ કરાવવા - વિક્રમમાં સમાજસેવાની ધગશ છે. યુવાન વય છે. મેનેજમેંટ આવડે છે. પૈસાદાર લોકોમાં વગ છે, તેમની પાસેથી ડોનેશન્સ મેળવી મંડળ ચલાવે છે. સમાજના ગ્રાસરૂટ ગણાતા લોકોને ખરેખર મદદરૂપ થાય છે. કામ કરે કોઠી અને જશ ખાય જેઠી. આવા કામ કરનારા દોડ્યા કરે અને શ્રીમંત લોકો, લાગવગીયા લોકો સ્ટેજ પર બેસી હાર તોરા પહેરે. મોટાઈ મારે.

વિક્રમના કિસ્સામાં વિક્રમ સજાગ છે. એને પૈસાની, પ્રસિદ્ધિની પરવા નથી. એ પોતાની તમામ શક્તિ રેડી સમાજસેવાના કાર્યમાં પરસેવો સીંચે છે. તેથી તેનું કામ ઊગી નીકળે છે, નિખાર આવે છે. શ્રમ અને સમય આપે છે, તેથી એની પ્રસંશા થાય છે, કદર થાય છે.

કોઈ દોઢડાઢ્યા માણસો ટકોર કરે કે શા માટે આટલી ટાંટિયાતોડ કરે છે? વિક્રમને સેવાના કાર્યો કરવાથી પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થાય છે, એ એનો રીવોર્ડ છે.

વિક્રમને પોતાની ટેલેન્ટ ઉપર વિશ્વાસ છે. એનામાં કામ કરવાની શક્તિનો ઊર્જાસ્ત્રોત છે. એ ખજાનો ખુલ્લો મૂકી દેવાથી એ સમૃદ્ધ બન્યો છે, ધનવૈભવથી નહીં, લાગણીઓથી. એ પોતાની સર્વ શક્તિઓ લૂંટાવી દેવા માંગે છે, દીનહીન લોકો પાછળ, જરૂરતમંદોને મદદરૂપ થવું એ એનું જીવનધ્યેય છે. એણે પોતાની મુઠ્ઠીઓ ખુલ્લી મૂકી દીધી છે. ‘નહું મુન્ને તેરી મુઠ્ઠીમેં ક્યા હૈ - મુઠ્ઠીમેં હૈ તકદીર હમારી. કોઈપણ પ્રકારના સ્વાર્થ વિના એ ખુલ્લા હાથે પોતાની પાસે જે કંઈ છે તે લૂંટાવી દેવા તૈયાર છે. તેને ખબર છે કે આખી દુનિયા જીતનારો સિકંદર પણ ખુલ્લા હાથે ગયો હતો. એને તો બસ આપી જવું છે, ખાલી થઈ જવું છે, કશું મેળવવાની ઇચ્છા જ નથી. લેવડદેવડની પરિભાષા આવડતી નથી. વાદળીની જેમ વરસીને ખાલી થઈ જવું છે.

લેવાની દાનત હોય ત્યાં વ્યવહાર આવી જાય. વળતરની ભાવના જાગે, વિક્રમ જરૂરિયાતવાળાને ત્યાં માંગ્યા વગર મદદ પહોંચાડે છે. આપવાની મજા જ અનોખી હોય. કોને કેટલી મદદ કરવી, એનો અંદાજ આવી જાય છે તેને. માંગનારા તો બહુ મળે પણ સાચા માણસ સુધી જ મદદ પહોંચાડવી છે તેને. સોનાનો કસ કઢાય એ રીતે એને માણસનો કસ કાઢતા આવડે છે. સ્વાર્થ પ્રવેશી જાય તો સેવા કરવાનો મર્મ જ મરી જાય. તેથી એ પહેલાં પોતાની ક્ષમતા માપી લે છે અને પછી સામા માણસની ખરેખર જરૂરિયાત.

કોઈ પૂછે, શું મળ્યું તમને આટલા ઢસડબોળા કરવામાંથી. વિક્રમ જાણે છે કે જે મળ્યું છે તે પૈસાથી તોલી શકાય તેમ નથી કે હારતોરાથી માપી શકાય તેમ નથી. સેવાની સુવાસ ચોમેર આપોઆપ પ્રસરી જવાની. કોઈને આપવાથી કશું ખૂટતું નથી. જગતમાં શૂન્યાવકાશનો નિયમ છે, પાણીના વીરડામાંથી પાણી ઉલેચો, કૂવામાંથી ગમે તેટલું પાણી ખેંચો - એ તો ફરી ફરી ભરાઈ જ જવાના. સેવા કરવાથી મનમાં

પ્રસન્નતા મળે, દિલમાં ઋજુતા વધે. પાત્રતા વધતી જાય. લોકો ખરેખર કદરદાન હોય છે. વહેલી કે મોડી કદર થયા વિના રહેવાની નથી. ફૂલ સુવાસ પ્રસરાવે, એનામાંથી કશું ઓછું થતું નથી, ખજાનો ખૂટવાનો નથી.

વિક્રમ સેવાની એક પણ તક ગુમાવવા માંગતો નથી. ભગવાને રોજી રોટી સહેલાઈથી આપેલ છે. વધુ ને વધુ મેળવવાની લાલચ નથી, લોભ નથી. બેઠાડુ બનવું નથી. મઝધારે નાવડી ઝુકાવવી છે. કિનારો ભલે સલામત લાગતો નથી પણ એમાં પ્રગતિ ક્યાં? જીવનનું લક્ષ્ય ઊંચું રાખ્યું છે. એ લોકોનું સાંભળી અટકી જતો નથી. ધાર્યું નિશાન પાર પાડવું છે. એના ગોલ્સ બહુ ઉમદા છે. અન્ય કોઈનો સાથ મળે કે ના મળે, એ હિંમત હારતો નથી. ‘તારી હાક સુણી કોઈ ના’વે તો એકલો જાને રે’ - પોતે કોઈનું બગાડ્યું નથી કે બગાડવું નથી પછી ડર કોનો? એને ખબર છે કે સત્કાર્યોનું બેલેન્સ જ આખરે કામ આવવાનું છે.

પરિશ્રમ, પરોપકારના કામ એ જ તો જીવનની મોટી ઉપલબ્ધિ છે તેનાથી સાત્વિકતા વધે છે. કામમાં ગળાડૂબ રહેવાથી નિરાશા, હતાશા ક્યારેય નજીક ફટકે જ નહીં અનેક સમસ્યાઓ આપોઆપ ઉકલી જાય. વિક્રમ દૃઢપણે માને છે કે - કામ વધુ ને વધુ કરતા જઈશું તો સ્ફૂર્તિવાન બનાશે. જો આજીવન તાજાતાજા રહેવું હોય તો સતત કામ કરતા રહેવું, ભરપૂર માત્રામાં કામ કરતા રહેવું, કોઈ એક લક્ષ્ય નજર સામે રાખીને કામ કરતા રહેવું. અને તો જ કરેલું કોઈનું મિથ્યા જતું નથી. આસપાસનું વાતાવરણ પ્રફુલ્લિત રહેશે, નિજાનંદમાં મસ્ત રહી શકીશું. લોકોની વચ્ચે અને ભગવાનને ત્યાં સત્કર્મોની નોંધ અવશ્ય લેવાશે ને લેવાશે.

વરસાદ

આવ રે વરસાદ, ઘેબરિયો પરસાદ, ઊની ઊની રોટલી ને કારેલાનું શાક.

વરસાદ એટલે સમુદ્રી ભાષાની લિપિ - ઝરણાના ઝાંઝર રણઝણવા માંડે અને શ્વાસમાં સૂસવાટા બોલતા થઈ જાય. વર એટલે ઉત્તમ, પરમ. વરસાદ એટલે પરમનો સાદ, શ્રેષ્ઠતાનો સાદ. પ્રકૃતિનું ઐશ્વર્ય. જે અલૌકિક હોઈ માનવમનને વિહવળ કરી મૂકે છે. પલળવા માટે. એના સાદમાં બ્રહ્માંડનું પ્રચુર માધુર્ય છે. એનું રહસ્ય પ્રચુર છે. વરસાદની લીલા એટલે સમગ્ર સૃષ્ટિનું ફૂલેફૂલું - નાચો, ગાઓ, આનંદો અને કુદરતી ખજાનાને લૂંટો બસ લૂંટો. જે ઘરમાં બેસી રહે તે ઘણી બધી સ્વર્ગીય અનુભૂતિને ગુમાવી દેશે. હરિત ધરતી, હરિત વૃક્ષો, વૃક્ષો પરના હરિત પર્ણો, જેના પરથી જળબિંદુઓ સર સર સરતા રહે, એના મર્મધ્વનિને માણવાનું ગુમાવી દેશે. મેઘની પારના આકાશને પામી શકશે નહીં. પાણીના વહેણમાં પગ ઝબકોળવાના રોમાંચમાંથી વંચિત રહી જશે. વરસાદમાં પલળવું એટલે આત્માનું આત્મા સાથેનું પળેપળનું સગપણ.

ટપટપ પડી રહેલાં જળબિંદુઓની ધરતીને મળવાની તરસનું મૂલ્ય સમજાઈ જાય, અને કુદરતી કૃપાનું સોનેરી પૃષ્ઠ ખુલી જાય. આંખ, કાન અને હૃદય અત્યંત આનંદથી ઉભરાવા લાગે. વરસાદના સાદને ઝીલી શકે તે ઝુલી શકે. વરસાદને જે જાણે તે જ તેને માણી શકે. વરસાદમાં જે રાચી જાણે તે જ નાચી જાણે. જે વરસાદમાં ગળાડૂબ થઈ જાય તે જ ડૂબોડૂબ થઈ શકે. વરસાદને માણવા માટે ગામને પાદર સુધી પહોંચવું પડતું નથી. એ તો આપણા આંગણમાં ઘબાઘબ વરસવા માંડે અને ખળખળ વહેવા માંડે. વરસાદ મનને ભીંજવે, તનને ભીંજવે. એ વીજળી બની ઝબૂકે અને નાદ થઈ ગરજે, પવન થઈ વહેતો થઈ જાય. જે જળમય, મલ્હારમય બની જઈ કલકલી ઊઠે એનું નામ વરસાદનો સાદ. વરસાદના સાદને કાનથી સાંભળી

શકાય. જીભથી ચાખી શકાય અને હાથથી સ્પર્શી પણ શકાય. સઘળી ઇંદ્રિયોને સાગમટો સાદ આપે છે વરસાદ અને પરમ ઉત્સાહ ઊભરાવા લાગે. રિમઝિમ, રિમઝિમ, પટપટ-પટપટ, ટપટપ-ટપટપ ગુંજારવ કરતો વરસાદ આપણા રોમરોમને સ્પંદિત કરી દેવાની ક્ષમતા ધરાવે છે, આપણામાં ક્ષમતા હોવી જોઈએ ઘરની બહાર નીકળવાની, તો જ કુદરત સાથેનું સાહચર્ય અનુભવી શકાશે. પ્રકૃતિનું પ્રત્યેક સ્વરૂપ સાદ પાડી પાડી આમંત્રણ આપે છે. આપણે એનું અનુસંધાન સાધવાનું ચૂકી જઈએ છીએ. કુદરતના અસલી સાદને વિસ્મરવાનો અભિશાપ આપણને લાગ્યો છે. વરસાદ પડે, પ્રકૃતિ ઘેલી ઘેલી બને, માણસ પણ ઘેલો બને. ખંડાલા લોનાવાલા જવા નીકળી પડે. પણ પગને પાણીમાં પલાળવા નથી. એરકંડીશન ગાડી દ્વારા ખંડાલા પહોંચવાનું અને એરકંડીશન કમરામાં-હોટલમાં વીસ્કીની ચૂસકીઓ લેવાનું, રમી રમવાનું.

બહારના કુદરતી નજારાઓથી અળગા રહેવું છે. વરસાદના સાદને ઝીલવાનું સામર્થ્ય નથી. ઝીલો, ઝીલો કોઈ ઝીલોજી વરસાદી માહોલ. જે વરસાદમાં પલળે તે પમરે. એનો ચૈતન્યકોષ મધમધતો થઈ જાય. આ શ્રાવણ વરસે સરવડે, કોઈ ઝીલોજી, અભાગિયા હોય તે કોરા રહી જાય. કુદરત તો અનરાધારે રેલાવી રહી છે એની કૃપાધારા. ચાલો, પલળીએ, પલાળીએ, ભીંજાઈએ, ભીંજવીએ.

આભમાં ઝીણી ઝબૂકે વીજળી, ઝરમર વરસે મેહ

મોર બની થનગાટ કરે, મારું મન મોર બની થનગનાટ કરે.

શિયાળામાં ગાત્રો થરથરે, ઉનાળે અકળામણ થાય પણ વરસાદની મોસમ ભીંજવે, ઠારે, એટલે જ તો વરસાદની મોસમમાં બધા તહેવારો, વ્રત, જપ, તપ - ઇશ્વરનું સામીપ્ય, સાંનિધ્ય સાંપડે તેવું સુંદર, સુરમ્ય વાતાવરણ. ઘરતીનો નાહોલિયો મેહુલિયો. ઘરતી સાદ પાડે અને મેહુલિયો ન આવે એવું બને ખરું? ઘરતી કો આકાશ પુકારે, આજા આજા રાજદુવારે - આજા - અને મેહુલિયો આવી પહોંચે ઘરતીનો શણગાર બનીને લીલીછમ ચૂંદડી ઓઢાડી ઘરતીને ધન્ય કરી દે.

મળનો માનેલો

ધોમ ધખતો ઉનાળો - ગરમ ગરમ લૂ. હાઈ વે નં.૮ ઉપર મર્સીડીઝ ગાડી પાણીના રેલાની જેમ સરકતી હતી. ગાડી એરકંડીશન હોવાથી ગાડીમાં બેઠેલી બે નવપરિણીત વ્યક્તિને ગરમી ક્યાંથી થાય? બંને પરસ્પર એકબીજામાં મશગુલ હતા. નવા નવા પરણેતરની આંખોમાં કેફ હતો. નશો હતો. કોશા અને કૌશલ બે પ્રેમી પંખીડા - શાળા જીવનથી માંડી કોલેજકાળ ૭-૮ વર્ષનો સંવનન કાળ. પ્રેમ આજે પરિણાયમાં પલટાઈ ગયો હતો. કોશાના પપ્પા ધનજીશેઠ. ગામના નગરશેઠ. અતિ શ્રીમંત, વિશાળ બંગલો. દોમદોમ સાલ્સબી. એકની એક દીકરી કોશા. કોશાની મા એને નાનો મૂકી સ્વર્ગ સીધાવી ગઈ હતી. લાડકી દીકરી - પિતાની આંખનું રતન, હૈયાનો હાર. લાડકોડથી ઉછેરી. પાણી માંગ્યું ત્યાં દૂધ આપ્યું. કોશા રૂપ રૂપનો અંબાર. બાપની બુદ્ધિ વારસામાં મળી. અહંકાર નહીં. માની મમતા, ધીરતા, સાદગી અને રૂપ વારસામાં મળેલા. બાપ પૈસા પાછળ પાગલ. પૈસો, પૈસો અને પૈસો જ દેખાય. જ્યારે કોશાને મન પૈસા કરતાં પ્રેમની મહત્તા વિશેષ.

કોશા ગ્રેજ્યુએટ થઈ ગઈ. હવે કૌશલ સાથે મળવાનું ઓછું થઈ જશે. બાપાનો કડપ હતો. કૌશલને કોશા ગમતી હતી. કોશાને કૌશલ ગમતો હતો. બંનેને પરણી જવું હતું પણ વચ્ચે કોશાના બાપાની હરકત નડતી હતી. અતિ અતિ શ્રીમંત પરિવારના કેતન સાથે કોશાનાં લગ્ન કરવાં હતાં. પૈસો એ જ એમનો પરમેશ્વર અને સર્વસ્વ. કૌશલ તેજસ્વી વિદ્યાર્થી હતો. સમજદાર હતો.

ક્યારેક કૌશલને વિચાર આવતો કે શ્રીમંત પરિવારની કોશા એને પ્રેમના નામે રમાડતી તો નથી ને! એ ખરેખર મને ચાહે છે કે ફક્ત

કંપની ખાતર મારી સાથે રખડે છે. હકીકત તો એ છે કે બંને એકબીજા વિના રહી શકતા ન હતા. બંનેના મનમાં લગ્ન સંબંધ વિશે આશંકા તો રહેતી જ. પૈસાવાળાને શું? આજે તું, કાલે બીજો. કોશાના બાપા ઊડતા પંખી પાડે તેવા છે. મધ્યમવર્ગીય કૌશલની હાલત ખરાબ થઈ જાય. ધોબીનો કૂતરો ઘરનો ન રહે, ન રહે ઘાટનો.

જો કે કોશા નિર્દોષ હરણી જેવી હતી. નાયતી, કૂદતી, રીસેસમાં કૌશલને ઘરે જઈ કૌશલના મમ્મીની હાથની ચા ને સકરપારા - ચીવડાની લહેજત માણી લેતી એને કૌશલનો નાનો એવો ફ્લેટ પણ પસંદ હતો. કૌશલ પસંદ, તેની મા પસંદ, એનો ફ્લેટ પસંદ - કૌશલનું હર કંઈ પસંદ હતું. એ પ્રસન્ન હતી, કૌશલના સહવાસમાં - બેય સાથે હરતાં, સાથે ફરવા જતાં, ચરવા જતાં. દૂર દૂર એકાંત સ્થળે મસ્તી માણવા જતાં.

બે ચાર દિવસ કૌશલ ન મળી શકે, કોશા વિરહધેલી બની જતી. દિવસ દુશ્મન બની જાય, બંને ઘેલા બની જાય. કોશા પૂછી બેસતી - કૌશલ વિરહ આવો દુઃખદ હશે? કોશા ઘરમાં એકલી જ હોય, બાપા મોટા ભાગે ધંધાર્થે બહારગામ ફરતા હોય. કોશા સ્કોલર હતી. સંસ્કૃતની અભ્યાસી હતી. એ સંસ્કૃત નાટકો, સ્વપ્નવાસવદત્તા, કુમારસંભવ, મેઘદૂત વાંચતી. પ્રેમીઓની વિરહ વ્યથા એના હૃદયમાં ઘૂંટાતી રહેતી. લયલા, મજનુ, શેણી વિજાણંદની વાર્તા વાંચતી. બાપા એને કૌશલ સાથે પરણાવવામાં વિઘ્નો નાંખશે તો? ચોખ્ખો નનૈયો ભણી દેશે તો? શંકા-આશંકા-કુશંકાથી મૂંઝાતી રહેતી. પણ કોશા હતી દૃઢ મનોબળની. ગમે તે થાય, લગ્ન કરીશ તો કૌશલ સાથે જ. નહીં તો કુંવારી રહીશ. એને સમજણ પડી ગઈ હતી કે વિરહ વેદના ઘટાડવી હોય તો એકતાની આરાધના કરવી પડે.

એ જાણતી હતી એના બાપા દીકરીને નારાજ કરે તેવા નથી. દીકરીના રાજીપામાં એ રાજી રહે તેવા છે. પણ એ છે પાકા બીઝનેસમેન, ગણતરીબાજ. એ જ્યારે જ્યારે ડીલ કરે ત્યારે આકરી શરતો મૂકે. પૈસાના જોરે એ પોતાની શરત મંજૂર કરાવીને જ રહે,

એવા પાકા વાણિયા છે. દીકરીને ખાતર એ કૌશલ સાથેનો સંબંધ મંજૂર રાખે પણ ખરા પણ પોતાનો એકડો ખરો પડાવીને. એણે કૌશલને સમજાવી દીધો કે મારે ખાતર ફક્ત મારે ખાતર તારે બાપાની શરતો માન્ય કરી લેવી. લગ્ન થયા પછી હું છું ને તું છે. મીયાં બીબી રાજી તો પછી શું કરી શકશે કાજી? કૌશલને તો ગમે તે રીતે કોશાને પામવી જ હતી.

ધનજીશેઠ - બાપા સાથે મુલાકાત ગોઠવી કોશાએ. કૌશલે ભાવિ સસરાની સામે જ સોફા પર આસન લીધું. ધનજીશેઠને પોતાની સામે કોઈ બેસે એ પસંદ ન હતું. જી હજુર, કહી સામે ઊભા રહી હુકમ માનવા પડે. પણ દીકરી ખાતર ચલાવી લીધું.

કોશાની ધારણા મુજબ - બાપાએ શરતો મૂકી - ઘરજમાઈ બની રહેવાની શરત મંજૂર હોય તો જ વાત આગળ વધારીએ. તમારા માબાપને ગામડે મળવા જવાની મનાઈ. તમે હવે અતિ ધનિક શેઠ ધનજીભાઈના જમાઈ છો. એનું સ્ટેટસ જાળવવું પડશે. કૌશલે બધી શરતો મંજૂર રાખી. લગ્ન લેવાયા શરણાઈના સૂર ગાજ્યા. ધામધૂમથી લગ્ન લેવાયા, બધા જ કન્યા પક્ષના, વરપક્ષના કોઈ નહીં. - કૌશલના માબાપ કે ભાઈબહેનો કોઈ જ નહીં. કારણ ધનજીશેઠનું સ્ટેટસ. પોતાનાથી ઊતરતી કક્ષાના માણસોને તો શેઠ પોતાના બંગલાને છાંયડે ય ઊભા રહેવા ન દે.

લગ્ન પછી દીકરી-જમાઈને હનીમુન પર મોકલ્યા. પંદર દિવસનું હનીમુન ઉજવાયું રાજસ્થાન-ઉદયપુરમાં.

શેઠ હવે મોટા બંગલામાં એકલા પડી ગયા, લાડકડી દીકરીના લગ્ન થયા. પણ એક નિરાંત છે. બંગલામાં નોકર ચાકર, રસોયા છે. દીકરી જમાઈ હનીમુન પરથી આવીને આ બંગલામાં જ રહેવાના છે, એ આશ્વાસન છે.

શેઠની તિજોરી છલકાય છે, રૂપિયાથી, ધનદોલતથી. જે કંઈ છે એ એકની એક દીકરીનું જ છે.

કોશા-કૌશલે પંદર દિવસ જલસો કર્યો - એકમેકમાં ઓતપ્રોત

થયા, એકમેકના હૈયા જતાઈ ગયા, દેહ એકમેકમાં સમાયા, અનહદ મજા માણી. પાછા ફરતાં - રસ્તામાં કૌશલનું ગામ આવતું હતું. કૌશલની તો બહુ ઇચ્છા હોય કે પોતાની પત્નીને માબાપને મેળવે, પગે લાગે. માબાપના આશીર્વાદ મેળવે એમને લાગે કે લાખોમાં એક એવી વહુ મળી. પણ કૌશલ ચૂપ હતો. કોશાનું ધ્યાન માઇલસ્ટોન પર ગયું. કૌશલ, આ રામપુર તારું જ ગામ કે? તારો પરિવાર - માતા પિતા અહીં જ રહે છે? એણે ડ્રાયવરને ગાડી રામપુરના રસ્તે વાળવા હુકમ કર્યો. કૌશલ કહે, પણ તારા બાપાની શરતો? કોશા કહે, હવે આપણા લગ્ન થઈ ગયા. હું તારી થઈ ગઈ, તું મારો. હવે જબ મારે દુનિયા. આપણે આપણી રીતે જિંદગી જીવવાની. પ્રેમમાં શરતો ન હોય. શરતો માન્ય રાખવી પડી કારણ એ દુનિયાદારી હતી. એક રમત હતી, સમસ્યા ઉકેલવાની. શરતની ચિનગારીઓ તો આપણા પ્રેમને ભસ્મ કરી દે.

કૌશલ મનમાં ખુશ હતો. આજે એ પોતાને ગામ જઈ રહ્યો હતો જ્યાં એનું બાળપણ વીત્યું હતું. જે ગામે, ગામના લોકોએ, માતાપિતાએ એને લાડ લડાવ્યા હતા. કોશાએ કહ્યું - કૌશલ અહીં તારા જન્મદાતા માબાપ છે. એ હવે મારા સાસુ સસરા છે. એમના આશીર્વાદ વિના લગ્નજીવન સફળ ન થાય. રામપુર ગામનું પાદર વટાવી, વાણિયા શેરીમાં મર્સીડીઝ ગાડી ઊભી રહી. ગામલોક ભેગું થયું. નાનકડી બેઠા ઘાટની બંગલી હતી. બંગલી નાનકડી હતી પણ એમાં વસનારા માબાપના હૈયાં વિશાળ હતા. સૌએ આનંદપૂર્વક પુત્ર-પુત્રવધૂને હૈયાના હેતે વધાવ્યા. ઓવારણા લીધા, બે દિવસ સૌ સાથે રહ્યા. માબાપે આનંદનો ઓડકાર ખાધો. અને કોશા તો આનંદસાગરમાં જાણે હિલોળા લેતી રહી. આવો પ્યાર, આવા લાડ એણે ક્યારેય માણ્યા ન હતા. બધા કેટલા પ્રેમાળ છે? માની આંખમાંથી આંસુ દડતા હતા. પોતાનો દીકરો ક્યારેય દીઠી ન હોય એવી રૂપાળી વહુ પરણીને આવ્યો હતો. દીકરા-વહુને પેટભરી ભરીને ઢગલે ઢગલે આશીર્વાદ આપ્યા. આંખોમાં પ્રેમની ભીનાશ સાથે સહુએ આવજો

આવજો કહ્યું. કોશા પાસે ફરી આવવાનો વાયદો માંગી લીધો.

ગાડી ફરી શહેર તરફ વળી. કોશાના પપ્પાના બંગલામાં પ્રવેશી. ધનજી શેઠ દરવાજા પર દીકરી જમાઈને આવકારવા તો ન આવ્યા પણ કોધથી રાતાપીળા થઈ ગયા હતા. એમણે માહિતી મેળવી લીધી હતી કે જમાઈએ શરતોનો ભંગ કર્યો છે. જમાઈ પોતાને ઘેર - એના માતાપિતાને મળવા ગામડે કોશાને લઈ ગયો હતો.

કોશાએ રામપુર જઈ આવ્યા, સાસુ સસરાના આશીર્વાદ લઈ આવ્યાની વાત હિંમતભેર કરી.

બાપાની શરતોનો ભંગ કરવો પડ્યો. જો કે તેણે જાણીબુઝીને, સમજી વિચારીને બાપાની શરતોનો ભંગ કર્યો હતો. જ્યાં એનો પ્રેમી, જ્યાં એનો પતિ ત્યાં પોતે. એનામાં આર્ય નારીના સંસ્કાર ધબકતા હતા, જીવંત હતા. એણે જ પતિનો હાથ પકડી કહ્યું, ચાલો આપણે પાછા જઈએ રામપુર. પિતાશ્રી પૈસાના પૂજારી છે, પૈસા પાછળ પાગલ છે. નથી જોઈતા એમના પૈસા. બાંધી રાખે ધનદોલત એમની છાતીએ.

બંને જણા - કોશા અને કૌશલ હાથમાં હાથ પકડી, પાછા વળી ગયા, એ જ સુટકેસો સાથે - ધનજીશેઠ બરાડતા રહ્યા, કોને હતી પરવા? આજે રૂપિયો રડી રહ્યો અને સંબંધોની સચ્ચાઈ જીતી ગઈ. રૂપિયાના રણકાર સામે સંબંધની સુગંધ રણે ચડી.

પ્રેમ હોય ત્યાં પામર પૈસાની કોને પરવા હોય?

પ્યાર ક્રિયા તો ડરના ક્યા?

બાપાની ધાકધમકી, વારસામાંથી રદ કરવાની ધમકી એ કશાથી કોશા ડરી નથી. કારણ એનો મનનો માનેલો કૌશલ એની સાથે છે.

જીવનસાથી

અમારા પડોશી પોપટલાલ. પોપટલાલ આજન્મ કુંવારા. પોપટલાલ હોશિયાર ખરા, ગ્રેજ્યુએટ પણ ખરા, સરકારી નોકરી, પગાર સારો મળે, કમાય સારું, એક બેડરૂમનો ફ્લેટ વસાવ્યો. ઘર વસાવ્યું, તો યે ઘરવાળી ન મળી તે ન જ મળી. મા-બાપ વગરના એકલા પોપટલાલને કોઈ દીકરી દેવા તૈયાર નહીં. કહે છે, વગડામાં યે એકલું તાડનું ઝાડ ન શોભે. એકલાનો તે કંઈ અવતાર હોય? બધું યે ઠીક, પણ એક પાવલી ઓછી.

યાદ આવે છે ‘તારક મહેતા કા ઉલ્ટા ચશ્મા’ના કુંવારા પોપટલાલનું પાત્ર! બિચારો બેરી મેળવવા વલખા મારે. ગોર મહારાજને દક્ષિણા આપે. ન્યાતના મોવડીને મળે, મેરેજ બ્યૂરોમાં નામ લખાવે, ન્યાતના ફંક્શનોમાં, કાર્યક્રમોમાં સજીવજીવે જાય. ક્યાંક કોઈની નજરમાં વસી જવાય. કન્યાની શોધમાં જાણે પોપટલાલનો કન્યાકાળ વીતી જવા આવ્યો, એટલે કે ચાલીસી વટાવી જવા આવ્યો, તો યે એનો ક્યાંયે મેળ મળતો નથી, કન્યા મળતી નથી. જેવી મળે તેવી એ કોઈપણ છોકરીને પરણવા તૈયાર થઈ ગયો છે, પણ કોઈ હા ભણે તો ને!

આજુબાજુવાળા હસે કે પોપટલાલની લીલ પરણાવવી પડશે કે શું? મનમાં ઓરતા મનમાં જ સમાવી મરવું પડશે એને? પોપટલાલ એકલો અટૂલો - પણ એનું ઘર જુઓ તો સુઘડ. પોપટલાલ ચીકણો ગુંદર જેવો. ઘરમાં બધું જ વ્યવસ્થિત રાખવાનું. વહેલી સવારે ઊઠી, કસરત કરે, યોગા કરે, જોર્જીંગ માટે જાય. સુઘડ કપડાં પહેરે, વાળ ઓળવા વારંવાર ખીસામાંથી કાંસકો કાઢે, દિવસમાં ચાર-પાંચ વાર મીરરમાં જુએ, બધું અપટુડેટ. પોપટલાલ ઘરની સફાઈ જાતે કરે, રસોઈ જાતે કરે. એકલો છતાં યે બધી રસોઈ બનાવી, ટેસ્ટથી ખાય. આજુબાજુમાં ડીશ મોકલાવે. પડોશીઓ હસીને કહેતા, ‘વર રાંધણિયો,

વર ચીંધણિયો, જો કન્યાના ભાગ્ય હોય તો વર ઘડો પાણી ભરે.’ ભાગ્યશાળી હશે એ કન્યા જે પોપટલાલને વરશે.

પોપટલાલની લગ્નકુંડળીમાં કોઈ કન્યાનો જોગ નહીં હોય. હવે પોપટલાલે પરિસ્થિતિ સ્વીકારી લીધી. પોપટલાલનું જીવન એટલે ઘડિયાળ-ચોવીસે કલાક ફરતો રહેતો કાંટો. એ અતિશય નિયમિત. એમની જીવનચર્યા વ્યવસ્થિત. ઓફિસમાં યે એમના ટેબલ પર એક પણ ફાઇલ પડી ન રહેતી. રોજરોજનું કામ નિયમિત કરવાની ટેવ. પોપટલાલ ઓફિસ હોય કે ઘર હોય. બધે જ સફાઈના હિમાયતી. બસ કે ટ્રેઇનમાં બેસે, ખીસામાંથી નાનો રૂમાલ કાઢી, લૂછે, આંગળી ફેરવે, ધૂળ નથી ચોંટીને - એની ખાતરી કરે, પછી જ સીટ પર બેસે. આને કારણે બધાએ એનું નામ મી. ચોખલીયા પાડી દીધેલું. પોતાનું જ ઘર ચોખ્ખું રાખે એટલું જ નહીં, શેરીમાં પણ જતા-આવતા પ્લાસ્ટિકની થેલીઓ, બોટલો વગેરે એકત્ર કરે ને કચરા ટોપલીમાં જઈને નાંખી આવે.

એમાં પોપટલાલ અમેરિકા જઈ આવ્યા, એના એક મિત્રના દીકરાના લગ્નમાં - કરેલા ઉપરસે નીમ ચડા. એક તો ચોખ્ખાઈના આગ્રહી હતા. એમાં અમેરિકાની સ્વચ્છતા જોઈ ડબલ જોર ચડ્યું. ત્યાંયે સવારે મોર્નિંગ વોક તો ચાલુ જ હતો. ગોરિયો કૂતરાને સાથે લઈ ફરવા નીકળે. કૂતરો ફૂટપાથ પર મળત્યાગ કરે. ગોરિયો પર્સમાંથી પ્લાસ્ટિકની કોથળી કાઢે, તેમાં કૂતરાનો મળ ઊંચકી ભરે ને કચરા ટોપલીમાં નાંખે. પબ્લીક ટોયલેટ ચોખ્ખા. નાયગરા-ડીઝનીલેન્ડ વગેરે જાહેર જગ્યામાં લાખો પ્રવાસીઓ આવે. બધા ક્યુમાં શિસ્તબદ્ધ ઊભા રહે. ઠેરઠેર ટોયલેટ હોય, ગારબેજ ડબ્બાઓ હોય. લાકડાના ટેબલો હોય. લોકો ખાય, ડીશ-ખાલી ટીન બધું કચરાના ડબ્બામાં નાંખે, ચોખ્ખું ચટ કરી નાંખે.

પોપટલાલ દરરોજ સવારે હૈંગીંગ ગાર્ડન મોર્નિંગ વોક માટે જાય. શનિ-રવિવારે બહુ લોકો ફરવા આવે. ઠેરઠેર પ્લાસ્ટિકની કોથળીઓ, નાસ્તાની પ્લેટ, પ્લાસ્ટિકની બોટલો વેરાયેલા પડ્યા હોય. કાગડા,

કૂતરા વેરણા-છેરણ કરી નાંખે. પોપટલાલને બહુ ચીડ ચડે. સાલા આપણા દેશીઓ સુધરવા જ નથી માંગતા બધા ફોરેન ફરવા જઇ આવે, પણ કશું શીખવું જ નથી. સેન્સ ઓફ કલીનલીનેસ છે જ નહીં.

પોપટલાલના મિત્રે તેમને એક મહિનો રાખ્યા, બધે ફેરવ્યા, પોપટલાલને મજા પડી ગઇ. ઇંડિયા આવવાના હતા તે દિવસે એમના મિત્ર રાકેશે પોપટલાલને એક રીક્વેસ્ટ કરી કે એમનો ભાઇ કેયુર બે-ત્રણ મહિના માટે અમેરિકા ફરવા આવવા ઇચ્છે છે, પણ એમને ત્યાં એક કૂતરી પાળેલી છે. અમે બધા એને પ્યારથી મીની કહી બોલાવીએ છીએ. મીની છે જ એવી, વહાલી લાગે તેવી. જો તમે એને બે મહિના પોતાને ઘેર રાખી શકો તો જ કેયુર અમેરિકા ફરવા આવી શકે. તમે એકલા છો, મીનીને તમારી જેવી ચોક્કખી આદતો છે. તમને કંપની મળશે ને મારા ભાઇને નિરાંત રહેશે કે કોઇ મીનીને સાચવવાવાળું છે. ઘરનું પેટ-પાલતુ પ્રાણી પેટના બચ્ચા જેટલું જ વહાલું હોય.

પોપટલાલને થયું આ તો ભારે ફસામણી થઇ. રાકેશે એમને સારી રીતે અમેરિકામાં ફેરવ્યા, એનો ઉપકાર હતો, કેવી રીતે ના પાડી શકાય? તેઓ ઇંડિયા આવ્યા કે તરત જ કેયુરભાઇ એમને મળવા આવ્યા. ભાઇએ મોકલાવેલ સંપેતરા લઇ ગયા અને બદલામાં પાળેલી કૂતરી મીનીને મૂક્તા ગયા.

અનામત સ્વરૂપે પોપટલાલને મીની ગમી તો ગઇ. મીની એમની સાથે ગેલ કરે. સ્વચ્છ અને સુંદર હતી. વહાલી લાગે તેવી હતી. મીની તો તરત હળી ગઇ. બે પગ ઊંચા કરી પોપટલાલને વહાલ કરે. એના પગ ચાટે. ત્યાં સુધી તો ઠીક, પણ પોપટલાલ ડાઇનીંગ ટેબલ પર જમવા બેસે, મીની ટેબલ પર ચડી જાય. પોપટલાલે પીરસેલા રોટલી, દૂધ ઝાપટી જાય. પોપટલાલના પલંગ પર ચડી જાય, પોપટલાલ ટી.વી. જુએ, મીની ચૂપચાપ સોફા પર સાથે બેસી જાય અને મૂવી જુએ. આમ તો મીનીની કોઇ રંજાડ ન હતી.

પોપટલાલ એકલા રહેવા ટેવાયેલા, તેથી બીજા કોઇની હાજરી એમને ગમે નહીં. મીનીનું ખાવાનું બનાવવું પડે - મીનીને સવાર-સાંજ ટોયલેટ માટે બહાર ફરવા લઇ જવી પડે. એકલા જીવને જંજાળ વધી ગઇ. કોઇ મિત્રને ત્યાં જવું હોય, સાથે મીનીને લઇ જાય, કોઇને ન પણ ગમે. એમને હવે મીનીનું બંધન થઇ ગયું. કબાટ ખૂલ્લું રહી જાય, મીની બધા કપડાં ખેંચી કાઢે, ઘરમાં ઊંધું-ચતું કરી નાંખે. ટેબલ પરથી સોફા પર કૂદા કરે. ચા-કોફી-દૂધ ઢોળી નાંખે. મીની દૂધ ચાટી જાય, પણ એવા ગંદા પગ ને મોઢા સાથે સોફા પર ચડે, પોપટલાલના કપડાં બગાડે. પોપટલાલને ચીડ ચડે, પણ લાચાર, ગમે તેમ કરી બે મહિના નિભાવી લેવી પડશે મીનીને. એક વખત તો થયું વેલણ લઇ ઝાપટી કાઢું મીનીને, પણ મીનીનું દયામણું મોઢું જોઇ માંડી વાળે. કેટલું વહાલ કરે છે મીની. ઘરમાં એકલા એકલા રહેવાનું હતું, હવે કંપની તો મળી મીનીની.

પહેલાં તો પોપટલાલ ઘર બંધ કરી નીકળી પડતા ફરવા. ક્યારેક નરીમાન પોઇન્ટ જઇ દરિયા પાળે બેસતા, એક વખત પોપટલાલ ફરવા નીકળ્યા, બસવાળા કંડકટરે ના પાડી, pets not allowed. ટેક્સી કરી, મીનીને મજા આવી ગઇ, દરિયા કિનારે - પાળી પર ફૂટપાથ પર એ તો છટકી જાય, પોપટલાલના હાથમાંથી દોરી છોડાવીને, પોપટલાલ એને પકડી રાખવા મથે, હાંફી જાય, ત્રાસી જાય.

મીની કોઇ ઉપદ્રવી જીવ નથી. મમતાથી પાળેલી છે, મેનર્સવાળી છે. મહેમાન આવે, ત્યારે પહેલાં ભસી લે, પછી ઓળખાણ થઇ જાય, ખાતરી થઇ જાય. દીવાનખંડમાં એક ખૂણે બેસી જાય. મીની હતી મીઠડી. ધીરે ધીરે પોપટલાલને એની સાથે માયા બંધાવા લાગી. હવે તો પોપટલાલને મીની વગર ગમે નહીં. ઓફિસે જાય, જીવ મીનીમાં લાગેલો હોય, શું કરતી હશે? ઘરે આવે કોઇ ઉથલ-પાથલ કરેલી જ હોય મીનીએ. બચ્ચું ઘરમાં વેરણાછેરણ કરી નાંખે, મા બધું વ્યવસ્થિત ગોઠવી નાંખે, ફરિયાદ કર્યા વિના પોપટલાલ પણ

હવે મીનીના તોફાનથી કંટાળવાને બદલે રાજી થાય છે. કંપની મળી ગઈ છે પોપટલાલને.

મીનીને સવાર-સાંજ ટોયલેટ માટે ગાર્ડન લઈ જ જવી પડતી. મીની એકલી ગાર્ડનમાં રાઉન્ડ મારી પોપટલાલના પગ પાસે બેસી જાય. પગ પંખાળે, પોપટલાલને મીઠું મીઠું લાગે. દરરોજ પોપટલાલ ગાર્ડન જાય. એમની બેઠક-બાંકડો ફીક્સ. ત્યાં દરરોજ સાંજે એક ૩૫-૪૦ની ઉંમરના એકાકી બહેન ફરવા આવવા લાગ્યા. સાથે એમનો કૂતરો લઈને. મીનીને તો દોસ્તી થઈ ગઈ કૂતરા સાથે, મીની એની સાથે દોડે, કૂદે, ગેલ કરે, વહાલ કરે. કોઈ ચોર એ બહેનનું પર્સ જૂંટવી દોડ્યો, મીની એની પાછળ દોડી. જોર જોરથી ભસતી જાય. ચોરને પકડી પાડ્યો. પર્સ પાછું મેળવ્યું. બેને પોપટલાલનો આભાર માન્યો. પેલા બેન સાથે ઓળખાણ થઈ. નામ એનું મધુરી. પૈસાપાત્ર મા-બાપની દીકરી. મધુરી દેખાવે સુંદર, ભણેલી-ગણેલી, ફાંકામાં રહી ગઈ. એને કોઈ નાપસંદ કરે તેવું હતું જ નહીં. બધાને મધુરી ગમી જતી. છોકરાઓની હા આવે, મધુરીનો અહં વધતો જાય. એની માને મન મધુરી એટલે સ્વર્ગની પરી. એ જરા પણ બાંધછોડ કરવામાં માને નહીં. બધા પૂછે - કેવો છોકરો જોઈએ છે મધુરીને! ભગવાન નવરો પડશે ત્યારે એવો ઘાટ ઘડશે. રૂડો રૂપાળો, હેન્ડસમ, સમાજમાં પ્રેઝન્ટેબલ જોઈએ, પૈસાવાળો - ગાડી મોટર વાળો જોઈએ, સ્વતંત્ર ધંધો કરતો હોવો જોઈએ. એટીકેટવાળો જોઈએ, ડબલ ગ્રેજ્યુએટ તો હોવો જ જોઈએ. મધુરીના મા-બાપ પહેલાં મૂરતિયાને જોઈ લે, એના ઘરબાર, રહેણી-કરણી જોઈ લે, પછી મધુરીની મીટીંગ ગોઠવાય. મધુરીને તો કોઈને કોઈ વાતે ખોડ શોધવાની ટેવ પડી ગઈ. પોતાને મીસ પરફેક્ટ માને. આમ ને આમ મધુરી ચાલીસી વટાવી ગઈ. ‘આઈને કોઈ લેતું નહોતું ને આતાને કોઈ આલતું નહોતું.’ એવો ઘાટ હતો બંનેનો, હવે બંને થાકેલા હતા. જે મળે તે સ્વીકારી લેવું. અડધી જિંદગી તો વીતી ગઈ, નહીં તો પછી જીવનભર એકલા જીવવું

પડશે. મન સાથે બંનેએ સમાધાન કરી લીધું.

મીની નિમિત્ત બની, પોપટલાલ-મધુરીના લગ્નસંબંધ માટે બંને ખુશ હતા. મીનીને લીધે પોપટલાલનું ઘર બંધાયું, હવે પ્રશ્ન ઊભો થયો. બંને હનીમૂન કરવા જાય તો મીનીનું શું કરવું? ત્યાં તો કેયુરભાઈ અમેરિકાથી પાછા આવી ગયા. એમની અનામત મીનીને પાછી લઈ ગયા. મીની એના અસલી ઘરે પહોંચી ગઈ. પોપટલાલને કાયમી ભેટ આપતી ગઈ. કંપની અપાવતી ગઈ મધુરીની. પોપટલાલ તો ન્યાલ થઈ ગયો. મીની એમના જીવનમાં આવી, માધુર્ય ભરી ગઈ. મીની પાછી ચાલી ગઈ, મધુરીને પોપટલાલના જીવનમાં ગોઠવીને.

કેયુરે પોપટલાલનો આભાર માન્યો, મીનીને સાચવવા માટે, પોપટલાલ કેટલો આભાર માને મીનીનો? એમને તો જીવનસાથી મળી ગઈ કાયમ માટે!

પ્રગતિગાથા

દક્ષિણ ગુજરાતમાં વલસાડની આસપાસનો પ્રદેશ એટલે આંબા, ચીકુની વાડીઓ. વલસાડની પાસે અબ્રામા નામે ગામ. ત્યાંના લોકોનો મુખ્ય વ્યવસાય ખેતીનો - આંબાવાડિયું - લૂમેને ઝૂમે. કેરીનો એવો ફાલ પાકે કે ટોપલાના ટોપલા, ટ્રકોની ટ્રકો ભરી ભરી કેરી બહારગામ મોકલવામાં આવે. મોટાભાગની જમીન દેસાઈઓની માલિકીની. દેસાઈ-અનાવલા કે ભાઠલા. આ લોકો પાસે પાંચથી પાંચસો વીઘા સુધીની જમીન. તેઓ ભાડુતી ખેડૂતો રાખી ખેતી કરાવે. દાડિયા રાખે - ગુલામની જેમ ઢોરઢસરડા કરાવે. જરૂર પડે ખેડૂતો-મજૂરોને ઉધારી નાણાં આપે. તગડું વ્યાજ પડાવે. અભણ ખેડૂતોની પાસે અંગુઠા પડાવી, ગીરવે મૂકેલી જમીન હડપ કરી જાય.

શેઠ ગુલાબદાસ અહીંનો સૌથી અમીર જમીનદાર. પાંચસો વીઘાની જમીન ગામ વચ્ચે મોટી મેડી. જાણે રાજમહેલ જેવી જાહોજલાલી. તેમના આંબાવાડીયામાં માધવના બાપા જગુ રખોપું કરે. પોતે ઢોર બની કામ કર્યું પણ દીકરા રાઘવને તો ભણાવવો છે. મોટો સાહેબ બનાવવો છે એવો જાણે નિશ્ચય કરી લીધેલો. માધવને મન તો એમ જ કે આ મારા બાપાની વાડી છે. એક વખત માધવ મિત્રોને લઈ આંબાવાડીયે ગયો. આંબા તો લૂમે ને ઝૂમે. કુદકો મારો ને કેરી હાથવગી. કૂણી કૂણી ખાટ્ટી - ને કાચી પાકી શાખ. ઝાડ પરથી જાતે તોડીને ખાઓ, એનો સ્વાદ કંઈ અનેરો લાગે. કાગનું બેસવું ને તાડનું પડવું. માધવ કેરી તોડતો હતો ને શેઠ ગુલાબદાસનો દીકરો માણેક વાડીમાં દાખલ થયો. એણે રાઘવનો હાથ પકડી લીધો. સાલા ચોર, કહી બે ધોલથપાટ લગાવી દીધી. સાલા, તારા બાપનો માલ છે? તારા બાપની વાડી છે? રાઘવને તો ખબર પણ નહીં કે એનો બાપ જગુ દાડિયો રખોપો છે. એને હાડોહાડ લાગી આવ્યું. મારો બાપ રાતદિવસ ચોકીપહેરો

કરે, ઝાડ વાવે એનું જતન કરે અને હું ચોર?

રાઘવ એ વખતે કડવો ઘૂંટડો પી ગયો. પરાણે ગળે ઉતારી લીધો. પણ મિત્રોની સાક્ષીમાં કરેલું અપમાન એને હાડોહાડ લાગી ગયું. એણે ધાર્યું હોત તો તડ ને ફડ કરી, જડબાતોડ જવાબ આપી શક્યો હોત પણ અદબ જાળવીને પરિસ્થિતિને જાણમાં રાખી ચૂપકીદી જાળવી લીધી પણ મનોમન નક્કી કર્યું મોટો માણસ બનીશ. આનાથી યે મોટી વાડીનો માલિક બનીશ. મારું સ્વમાન મારે જાતે જ વધારવું પડશે. આ બનાવ પછી એણે જીવનલક્ષ્ય નિશ્ચિત કરી લીધું. નિર્ણય લીધો તે લીધો. એના કુમળા માનસ પર શેઠિયા લોકો દલિત લોકોનું કેવી રીતે શોષણ કરે છે. અમિતાભ બચ્ચનના હાથ પર કોતર્યું હતું ને કે એનો બાપ ચોર છે. એમ એના હૈયા પર કોતરાઈ ગયો શબ્દ ‘ચોર’.

એના જીવનનો રાહ બદલાઈ ગયો. એક દિવસ પોતે જમીનમાલિક બનશે અને આનાથી યે મોટો આંબાવાડિયો માલિક બનશે એવો દૃઢ નિશ્ચય મનોમન લેવાઈ ગયો. બસ મોટા માણસ બનવાની ધૂન મન પર સવાર થઈ ગઈ. હાડોહાડ કરાયેલા અપમાનનો બદલો લેવો છે પણ અપમાનનો બદલો અપમાનથી નથી લેવો. બીજાની મોટી લીટી ભૂંસવી નથી. પણ એનાથી યે મોટી લીટી દોરી બતાવશે. જેથી સર્વત્ર પ્રશંસાને પાત્ર બની શકાય. લોકોના આદરના પાત્ર બનીને.

એણે મન પરોવી દીધું વિદ્યાભ્યાસમાં, આંખોમાં આંજેલા સપનાને સાકાર કર્યા. એણે એન્જીનિયર, Engineeringનો કોર્સ કર્યો. ઇઝરાયલ જેવા દેશોમાં જઈ આત્યાધુનિક ખેતીવાડીનો અભ્યાસ કર્યો. ઝડપથી પૈસા કમાવા હોય તો સ્વતંત્ર વ્યવસાય કરવો એ જ ઉત્તમ માર્ગ.

સરકારી કાયદા બદલાયા, એનો લાભ લેવા રાઘવ કટિબદ્ધ થયો. સરકારી સબસીડી મળે, બેંક લોન મળે. નવા સમીકરણો આકાર લેવા માંડ્યા. ધીરે ધીરે એ જમીન વેચાતી મળતી જાય એટલી ખરીદતો ગયો. જાત મહેનત રંગ લાવવા લાગી. સવર્ણોનો આંબાવાડિયો પરનો ઇજારો તોડી નાંખ્યો. જમીનની માલિકી ફક્ત સવર્ણો પાસે હતી, તેથી તેઓ વેઠિયા સમજી દલિતો પર જુલમ કરતા, અપમાન કરતા.

જ્યાં રાઘવના માબાપે દાડિયા તરીકે કામ કરેલું એવી એવી જમીનો રાઘવ ખરીદતો ગયો. આજે અબ્રામામાં એ સૌથી મોટો જમીનદાર બની ગયો છે. પોતાની વાડીમાં રાખેલા મજુરોને નફામાં અમુક ટકા ભાગ આપે છે.

રાઘવે પોતાના અપમાનનો બદલો Negativityમાં સરી ગયા વિના સ્વમાન વધારીને લીધો. આકાંક્ષા, મહત્વાકાંક્ષા અને ધગશનો સુમેળ થાય તો એનાથી જે પ્રગતિ સધાય તે અપ્રતીમ હોય. પરિસ્થિતિને વશ થયા વિના એમાં બદલાવ લાવીને વિકાસ સાધવો - એનું નામ પુરુષાર્થ. આજનો યુવાવર્ગ તલપાપડ છે કંઈક વિશિષ્ટ યોગદાન આપવા માટે. કંઈક અવનવું કરવાની તાલાવેલી છે તેનામાં. લેટેસ્ટ ટેકનોલોજીનો લાભ લઈ જીવનને એક નવો જ વળાંક આપી શકે છે.

રાઘવે હવે ફક્ત આંબા - કેરીના પાક પર જ લક્ષ્ય કેન્દ્રીત નથી કર્યું. એ સૂરજમુખીની, ગુલાબ ફૂલોની ખેતી કરે છે. નજીકના સુરત જેવા શહેરોમાં મોકલાવે છે. ટ્રક ભરીને. વિવિધ પ્રકારના ફૂલોથી સૌંદર્યકરણ કર્યું છે વાડીઓનું. ઓર્ગેનિક ખેતી કરે, ઓર્ગેનિક-દેશી ખાતરથી શાકભાજી ઉગાડે. ભણેલા યુવકો ખેતીના ધંધામાં આગળ આવે. તેમનું બજેટીંગ પરફેક્ટ હોય. કયા ધંધામાં કેટલો વિશેષ નફો થાય એનું ગણિત મંડાય. એનામાં સર્વાંગી વિકાસ માટેનો આગવો દૃષ્ટિકોણ હોય. એથી એમનું ધ્યેય વધુ સંગીન બનતું જાય. સર્જનાત્મક વિકાસને કારણે તેમનું જીવનધોરણ ઉત્તમ બનતું જાય છે. સંઘર્ષ કરવો-પ્રગતિ સાધવા માટે, જિંદગીમાં કશું મેળવવા માટે. રાઘવના મનમાં મોટો માણસ બનવાના બીજ રોપાયા હતા તે આજે સફળ બન્યા છે. પોતાની જમીન હોવી, જમીનના માલિક બનવામાં એક આત્મસંતોષ અનુભવાય. રાઘવ જમીનદાર બની ગયો હોવા છતાં પોતાને માટીના સંતાન તરીકે જ અનુભૂતિ માણી રહ્યો છે. ખેડૂતપુત્ર હોઈ જમીન એને માટે મા સમાન. તકલીફો સામે હાથ હેઠા ન મૂકવા. પોતે અપમાન સહ્યા છે, તેવા અપમાન કોઈ મજુરના કરવાનો જમીનમાલિકને કોઈ હક નથી. એવું તે માને છે તેથી સામાન્ય માણસ

માટે પણ સ્વમાનભેર રોજગારીની તક ઊભી કરતો જાય છે. એ આજે ભલેને આસમાનમાં વિહરે છે, પણ એના પગ વાસ્તવિકતા સાથે, જમીન પર ખોડાયેલા રહે છે. અને તેથી જ રાઘવની જિંદગીમાં સુખ, શાંતિ અને સમૃદ્ધિ છલકાય છે.

રાઘવે એના સંતાનોમાં એવા સંસ્કારો સીંચ્યા છે કે સ્થાનિક મજુરોને ગંદા, ગોબરા કે ગરીબ ગણી એમનો તિરસ્કાર ન કરવો. એ લોકોની કાળી મજુરીનો લાભ આપણે એકલા ન ઉઠાવી શકીએ. એ લોકોને નીચા ગણીને એમની અવગણના કરવી નહીં. આપણે ખેડૂત બનીને રહેવું છે, ભૂમિપુત્ર બનીને. આદિવાસીઓને અભણ રહેવા દેવા નથી. વિના સહકાર નથી ઉદ્ધાર. એમના કલ્યાણ માટેની યોજનાઓ બનાવતા જાય. ખેતીના ઉત્પાદનને જથ્થાબંધ બજારમાં વેચી સારો નફો કરવો અને મજુરોને પણ વળતર આપવું. આવક વધે, સ્વમાન જળવાય તો આદિવાસીઓ, ખેડૂતો પણ કામમાં વધુ રસ લેતા થાય. ચીલા ચાલુ પદ્ધતિને બદલે ગ્રામ્ય જીવનનો અનુભવ અને ખેતીવાડીની તાલીમ આપવાથી વધુ સારું ઉત્પાદન થાય. ખેડૂતોને મજુર ગણવાને બદલે એને અન્નદાતા ગણી આદર કરવો જોઈએ કારણ ખેડૂતો જ આપણી જીવાદોરી સમાન છે.

શેઠ ગુલાબદાસના વારસદારો ખેતી છોડી શહેર તરફ ચાલ્યા ગયા. માટી ખૂંદવી એમને ગમતી નથી. આજે શેઠ ગુલાબદાસ કરતાં યે મોટું ટાવર સમું મકાન અબ્રામામાં ઊભું છે, રાઘવની પ્રગતિગાથાના પ્રતીક સમું.

સાહચર્ય

સુજાતા પરિવારનું કેન્દ્રબિંદુ છે. ઘરમાં એનો પડ્યો બોલ ઝીલાય છે. ઓફિસમાં તો બોસના એના ઉપર ચાર હાથ છે. એની બોલબાલા છે. એ કંપનીની અધિકારી CEOની પદવી સુધી પહોંચી ગઈ છે, એની બાહોશી, કર્તવ્યનિષ્ઠા થકી બા-બાપુજી કે ભાઈ-ભાભી એને પૂછ્યા વિના પાણી પીતા નથી. ક્યાં, કેટલો વ્યવહાર કરવો એ બધું સુજાતાને પૂછીને જ થાય. કારણ સુજાતા આ ઘરની સર્વેસર્વા છે. કેમ ન હોય? એણે જ તો આ ઘરને તૂટી પડતું બચાવી લીધું છે, પોતાના અરમાનો, આકાંક્ષાઓનો ભોગ આપીને. આખા ઘરનો ભાર ખભા પર ઊંચકી લઈ એ ઘરની મોભી બની ગઈ છે.

બા, બાપુ, સૌથી નાનો એક ભાઈ વીરલ, બે બહેનો સુજાતા અને નાની બહેન સરલા. બાપુજી ગવર્મેન્ટ ઓફિસમાં ક્લાર્ક હતા. પૈસા બનાવી શક્યા ન હતા. ઘરવ્યવહાર ચાલી રહ્યો હતો. બા કરકસર કરી કરી થોડી બચત કરતી. ત્રણ સંતાનોને ભણાવવા અને બે-બે દીકરીઓને પરણાવવાની હતી. બાપુને પેરેલીસીસનો એટેક આવ્યો. નોકરી છૂટી ગઈ અને હોસ્પિટલના દવા-દારૂના ખર્ચા. સુજાતા હજુ બી.એ.માં ભણતી હતી. એની બહેનપણી કોશાના બાપુજીનો ધમધોકાર બિઝનેસ હતો. કોશાનો મોટો ભાઈ વિશાલ એના પરિચયમાં આવ્યો. બંને વચ્ચે પ્રેમ પાંગર્યો. પ્રેમની પ્રસ્તુતિ થાય એ પહેલાં જ સુજાતાના સ્વપ્ના રોળાઈ ગયા. વિશાલે સુજાતાનો એના પપ્પા સાથે પરિચય કરાવી પોતાની કંપનીમાં નોકરી અપાવી દીધી. વિશાલ અમેરિકા ભણવા ગયો. લગ્ન કરી તેની સાથે અમેરિકા જઈ શકે એવી સુજાતાના ઘરની પરિસ્થિતિ ન હતી. સુજાતાએ જાત સાથે સમજૂતી કરી લીધી. નોકરી સાથે સાથે ભણવાનું ચાલુ રાખ્યું. MBA કર્યું. ઓફિસમાં બિઝનેસ સંભાળવાનો, બોસ નવીનચંદ્ર એના ભરોસે બિઝનેસ સોંપી

લગભગ નિવૃત્ત થવા લાગ્યા. એક જ તો દીકરો વિશાલ, એ અમેરિકા સ્થાયી થઈ ગયો. ઇંડિયા પાછો આવવાનો હતો.

સુજાતા કમરમાંથી બેવડ વળી જવાય, એવી બેવડી જવાબદારી ઉઠાવતી રહી. ભાઈ અને બહેન ગ્રેજ્યુએટ થઈ ગયા. પોતપોતાના મનપસંદ સાથી સાથે પરણી ગયા, ઘરસંસાર માંડી લીધો. ભાઈએ ગવર્મેન્ટ ખાતાની નોકરી સ્વીકારી લીધી. કામ ઓછું કરવું અને ઉપરની મલાઈ ખાવી. હાડકાં હરામના થઈ ગયા હતા. ભાઈનો વસ્તાર વધતો ચાલ્યો. બે દીકરા થયા, સુજાતા કહે ઓપરેશન કરાવી નાંખો. ભાભીને દીકરી જોઈતી હતી. ત્રીજો દીકરો જ આવ્યો. ઘરમાં વસતી વધતી ચાલી.

ભાભી કુવડ હતી. તબિયતની નાજુક અને માંદલી, દાનત દગડી - કામની ચોર. સુજાતાબેન -હું રસોડામાં છું, લોટ બાંધું છું. જરા ટીકું છી છી સાફ કરી નાંખજો ને! અત્યારે જ છી છી કરવાનો થયો. માને મન દીકરો જ સોળ કળાનો. વારસદાર ખરો ને! ભાઈ ભાભીને લીધે તો કુટુંબનો વસ્તાર થયો. સુજાતા વિચારે - આ બધું કોના ભોગે? દીકરીની કમાણી ખાવામાં શરમ નથી? અને દીકરા-વહુની ઊભેપગે સરભરા! મારે પણ ભાઈભાભીની સરભરા કરવાની. ભઈલો જમવા બેઠો છે. સુજાતા પાણીનો ગ્લાસ ભરી આપજે. ભાઈને ગરમ ગરમ રોટલી જોઈએ. ભાભીના હાથ ચોખ્ખા નથી. જો આ બધાની ઉઠવેઠ કરવાની હતી તો મારે મારો આગવો સંસાર રચી લેવો જોઈતો હતો. મારા સંતાનો હોત, મારો પરિવાર માંડી બેસવું જોઈતું હતું.

અમારી સુજાતા તો સાવ સાદી, એને ભારે દાગીના પહેરવા ગમે નહીં. બધું વહુ-દીકરાનું. વ્યવહાર કરવાનો હોય, નાનીબેનને સાસરે બળેવની સાડી એ બધું સુજાતાએ જ ખરચવાનું. ભાઈનો હાથ તો તાણમાં જ હોય.

સુજાતા સમજતી હતી કે ભાઈબહેનોનું કામ લાગણીપૂર્વક કરવું જોઈએ. પણ આ તો એની ભલમનસાઈનો સૌ ગેરલાભ ઉઠાવી રહ્યા છે. લાગણીની કદર કરવાને બદલે એને ઠેસ પહોંચાડી રહ્યા છે. નાની બહેન સરલા વારે વારે એના દીકરાને લઈને રહેવા આવી જાય. વર

બહારગામ કામધંધે જાય. ઘરે રહે તો સાસુ-સસરાનું કામ કરવું પડે ને! નાનું અમથું ઘર અને રહેવાવાળા ઘણાં - દેરા કરતાં દેવ દેવલા વધુ.

સુજાતા પોતાની પ્રગતિથી સંતુષ્ટ હતી. ભાઈબહેન પરણ્યા ન હતા, ત્યાં સુધી બધું વ્યવસ્થિત ચાલતું હતું. ભાભી પૂછી લેતી - રસોઈમાં શું બનાવવું છે? હવે કોઈ પૂછતું નથી. સુજાતાના રૂમમાં, એના પલંગ પર હવે બહેન સૂઈ જાય છે. બીજી સુવાવડ કરવા આવી છે. આખા દિવસની થાકી પાકી આવે ઓફિસેથી. રાત્રે નિરાંતે સૂવા માટે પલંગ નથી. હવે એની પણ ઉંમર થવા આવી છે. ચાલીસી વટાવી લીધી છે. કમર તૂટે છે. ભાઈ-બહેનનો સંસાર જોઈ એને પણ પોતાનો આગવો સંસાર વસાવવાના અરમાનો છે. કોઈ હમસફર જોઈએ છે. વિશાલ હતો તે તો અમેરિકામાં એના પરિવાર સાથે સ્થાયી થઈ ગયો છે. ઘરકામ અને ઓફિસના કામકાજ વચ્ચે એ સતત ગૂંથાયેલી, ગૂંચવાયેલી રહી છે.

બે-ચાર માંગા આવ્યા હતા. સુજાતા છે અતિ સુંદર, સુરેખ, દેહયષ્ટિ, સંસ્કારી રીતભાત, વિવેક અને વિનય, કોઈને યે ગમી જાય તેવી. સુજાતાને ખબર પડતી કે એના બા-બાપુ કોઈ માંગા આવે છે ત્યારે સુજાતાને એની મરજી પૂછતા પણ નથી. સીધેસીધી ના પાડી દે છે કે અમે તો ઘણું સમજાવીએ છીએ, પણ સુજાતાને લગ્ન કરવા જ નથી. સગા-માવતર, સ્વાર્થને કારણે દીકરી સાથે અન્યાય કરી બેસતા. સુજાતા યુવાન હતી. મેઘલી રાત હોય ત્યારે એને પણ મન થઈ જતું કે કોઈ પુરુષના પડખામાં ભરાઈ જાય. કોઈનો પ્રેમાળ, હુંફાળા સ્પર્શ માણવાની, એને પૂર્ણપણે પામવાની ઝંખના એના મનમાં જાગતી. પણ ઉછળકુદ કરતા મનને એણે મારી નાખ્યું હતું. સ્ત્રીસહજ લાગણીઓને ગળે ટૂંપો દઈ લીધો. અંગેઅંગથી ઊઠતા શારીરિક આવેશને એ કુંઠિત કરી દેતી.

કેવાં કેવાં પ્રલોભનો એણે જતા કર્યા. વિશાલના પ્રેમને ટુકરાવ્યો, ફરજને પ્રાધાન્ય આપ્યું. ઓફિસમાં - ધંધાર્થે અનેક પુરુષોના સંસર્ગમાં એ આવતી. એના અંગ ઉપાંગો પર પુરુષની ચંચળ નજરો પડે છે. એ

વાતથી એ અજાણ ન હતી. પોતાને પણ એવું મનોમન ગમતું, પણ પરિવાર, સમાજ, સ્ત્રીસહજ લજજાને કારણે એ સાવધ રહેતી, લપસણી ભૂમિ પર સ્થિર રહી શકી હતી.

ઘરમાં હવે ભાઈ-ભાભી, બહેન, બા-બાપુ બધા એની ઉપેક્ષા કરવા લાગ્યા છે. એની કિંમત નથી. એની ભાવના, એના ત્યાગની કદર નથી. એ લોકોને જરૂર છે સુજાતાની. ફક્ત એની કમાણીની. હવે સુજાતાને પોતાનું સ્થાન સમજાઈ ગયું. એ ધૂંધવાવા લાગી. સ્વસ્થ સુજાતા ક્યારેક અકબાઈ ઊઠે છે. હવે એને ખરેખર થાક લાગ્યો છે. ભાભીના ત્રણ સંતાનો, એની પ્રેગનન્સી, બહેન સુવાવડ કરવા આવી, આ બધાની ઉઠવેઠ કરવાની. સુજાતાની જરૂરિયાતો પૂરી કરવાની કોઈને પરવા નથી. એનું માથું ફાટે, એક કપ ગરમાગરમ મસાલાવાળી ચા પીવાની જરૂર હોય પણ ઘરમાં કોઈને કુરસદ નથી. એનું લંચબોક્સ તૈયાર થતું નથી.

બોસ નવીનચંદ્રના ધ્યાનમાં આવી ગયું કે સુજાતા આજે લંચબોક્સ લાવી નથી. એના ઘરેથી બે વ્યક્તિનું લંચ સાથે લેતા આવે. બોસની કેબીનમાં એ લંચ લેવા લાગી. ઘરમાં સૌને રાહત થઈ ગઈ, હવે મોટીનું લંચબોક્સ ભરવામાંથી. સાંજે ઓફિસનું કામ પતાવતા મોડું થાય. નવીનચંદ્ર પોતાની ગાડીમાં સુજાતાને ડ્રોપ કરી જાય. નવીનચંદ્ર ઘરમાં એકલા હતા. વિશાલને નાનો મૂકી પત્ની અવસાન પામી હતી. વિશાલને મોટો કરવો, એને ધંધો સોંપી નિવૃત્ત થવું, એ લક્ષ્ય હતું. હવે એ નવરાધૂપ થઈ ગયા છે. ઘરમાં કોઈની કંપની નથી. એકલતા સાલે છે. મોટો બંગલો છે. સૂનો સૂનો ખાવા ધાય છે. સુજાતાની મનોવ્યથા એ સમજી ગયા છે, એ પણ એકલવાઈ છે. સુજાતા એના દીકરાની પ્રેયસી હતી. હવે જરૂરિયાતો બદલાઈ ગઈ છે. બંનેને કોઈના સાથની જરૂર છે. ઝંખના છે. સ્ટેટસ કે ઉંમરનો ખ્યાલ ભૂંસાઈ ગયો.

એક મેઘલી રાત હતી. વરસાદ અટકવાનું નામ લેતો ન હતો. સુજાતાના ઘર આસપાસ પાણી ભરાયા હતા. વાહનવ્યવહાર બંધ થઈ ગયો છે, એનો ખ્યાલ રહ્યો નહીં. નવીનચંદ્ર અને સુજાતા બંને

કેબીનમાં કામ કરતા રહ્યા. બહાર નીકળ્યા ત્યારે ખ્યાલ આવ્યો, બીજો ઉપાય ન હતો. સુજાતા નવીનચંદ્રની કારમાં એને બંગલે ગઈ. કપડાં ભીંજાઈ ગયા હતા. સુજાતાએ વિશાલની મમ્મીની સાડી પહેરી લીધી અને નવીનચંદ્રની સાથે શૈયા સાહચર્ય માણી લીધું. શ્વાસોમાં શ્વાસ ભળી ગયા. મનની, શરીરની, સાંનિધ્યની હૂંફ માણી. બીજા દિવસે બા-બાપુને ફોન કરી જાણવી દીધું, મેં મારું સ્થાન મેળવી લીધું છે, શોધી લીધું છે, હવે મારી રાહ જોશો નહીં.

સુજાતાના મનમાં અવઢવ થતી, વિશાલ શું વિચારશે મારા માટે? દુનિયા શું કહેશે? પણ ફરી મનમાં ને મનમાં ધૂંધવાઈ ઊઠે. જીવનભર શું મળ્યું મને? મારા અરમાનોનું શું? ઉંમર વધતી જાય છે. ઘડપણમાં એકલતા કરી ખાશે - ભાઈ-ભાભી સાથે રહી સમય એવું વાતાવરણ ઘરમાં નથી. નવો ફ્લેટ લઈ અલગ રહેવા જઈ શકાય એટલી બચત નથી. દુનિયાને મારી પડી નથી તો મારે દુનિયાની દરકાર શા માટે કરવી? દુનિયા કી એસી તૈસી...

મન-ઉપવન

રાત અંધારીઘોર છે. ક્યારેક વીજળીના ચમકારા થયા કરે છે. બહાર ઝરમર ઝરમર વરસાદ પડી રહ્યો છે. વિકાસ પડખાં ફરી રહ્યો છે. નિંદર વેરણ બની છે. છત સામે તાકી રહ્યો છે. એને જોર જોરથી રડવું છે, પણ મરદ થઈને રડવા બેસાય? આખો દિવસ નોકરી, નોકરીમાં કામ કામ ને કામ. તોયે ઘરે આવવાનું મન થતું નથી. ઘરમાં આવે ત્યારે કોઈ ગરમાગરમ ચાનું પૂછતું નથી. ઠંડા પાણીનો ગ્લાસ સામે ધરતું નથી. લોકો કહે છે ઘર તો વિસામો છે, મંદિર છે, પણ આ ઘરને ઘર રહેવા દીધું નથી પત્ની વિશ્વાએ. ઘરે આવે, વાસણ ખખડતા જ હોય. મા શારદા અને પત્ની વિશ્વા વચ્ચે વાક્યુધ્ધ ચાલતું હોય. બંને જણા ઝીણી ઝીણી વાતોમાં અથડાયા કરે છે, જાણે બે ગ્રહો અથડાયા હોય. વિશ્વાને રસોઈ કરવાનો કંટાળો છે, ઘરકામ કરવું નથી. એને કોઈ ઉપર વિશ્વાસ નથી. એ પૈસાવાળાની દીકરી છે. મન માન્યું કરવાની આદત છે. શંકાશીલ છે. દાદી શારદા દીકરી કૃષ્ણાને રમાડે તો પણ એને શંકા થાય કે મારી દીકરીને નજર લગાડશે. કામણ કરે છે, તેથી જ તો મારી દીકરી મારા કરતાં યે એમને વહાલ કરે છે, એમના ખોળામાં બેસી જાય છે. એ પહેલીવ છે. મારી દીકરી બીજા સાથે કેમ હળેભળે. કહે છે, મૂડી કરતાં વ્યાજ વહાલું લાગે. મા શારદાને દીકરી ન હતી. દીકરીની દીકરી તો એમને મન આંખનું રતન છે.

પોતાના ઘરસંસારમાં રોજ હોળી સળગે છે. વિકાસને તો સંતાન પેદા કરવું જ ન હતું. બૈરીના મોજશોખ પૂરા કરી શકે એટલી કમાણી નથી, પણ માનો અતિ આગ્રહ તેથી એક બાળક થવા દીધું. મા તો હજુ યે આગ્રહ રાખે છે, એક લાલી છે, એને રમવા ભાઈ જોઈએ. મારે લાલાને રમાડીને જવું છે. વિકાસ કંટાળી ગયો છે. આ બાજુ મા ઉદાસભાવે ગુમસુમ બેસી રહે છે. મોં ખોલતી નથી, હૈયું કળાવા દેતી

નથી. બીજી બાજુ બૈરીની સતત ચડામણી થયા કરે. મા રડ્યા કરે, બૈરી લડ્યા કરે. વિકાસ બિયારો બાપડો થઇ જોયા કરે. એ પુરુષ થઇને રડી પણ શકતો નથી. નોકરીનો થાક નથી લાગતો એટલો થાક ઘરમાં આવે કે ઘરનું વાતાવરણ જોઇ લાગે છે. બિયારો વિકાસ, બૈરી તો સમજે તેમ જ નથી. માવડિયો કહી સંભળાવ્યા કરે, માને કંઈ રીતે કંઈપણ કહેવું? મા પાસેથી સમજદારીની આશા રાખી બેસી રહેવું પડે. મા પાસે ક્ષમાભાવ છે. વિશ્વાને દીકરી ગણી પ્રેમ કરવો છે, ઘરમાં આટલા વર્ષો સુધી આનંદ હતો. માના બધા સાથે સુમેળભર્યા સંબંધો છે. ક્ષમાભાવ માણસને જોડે. અહંભાવ સંબંધને તોડે.

મા અને દાદીના ઝઘડામાં પતિ-પત્ની વચ્ચેના ઝઘડામાં દીકરી કૃષ્ણા મુંઝાઇ જાય છે. એ ભયભીત રહે છે. બહુ થાય, ઝઘડો વધી જાય, મા બેગ ભરીને ગામડે જતી રહે છે. ત્યાં એકલા એકલા દીકરા વિના સોરવતું નથી. માને ડાયાબિટીસ છે. દરરોજ દીકરાએ ઇન્સ્યુલીનનું ઇંજેક્શન આપવું પડે. સુગર, બ્લડપ્રેશર ચેક કરવા પડે. ગામડામાં એ બધી સગવડ ન હોય. મા માંદી પડે, વિકાસને માને પાછી લાવવા ગામડે જવું પડે. દીકરાથી માની આંખના આંસુ જોઇ શકાતા નથી. બાપા તો નાનપણથી મરણ પામ્યા. માએ પારકા કામ કરી દીકરાને ઉછેરીને ભણાવ્યો છે. એ મા આજે હડધૂત થઇ રહી છે. ક્યાં વાંકે? માની ચૂપકીદી એને જંપવા દેતી નથી. મા ગામડે ગઇ હોય ત્યારે વિકાસ ફોન કરે. મા ખીજાયેલી હોય, ફોન પણ ન ઉપાડે. વિકાસને ચિંતા થાય. કૃષ્ણા દાદી પાસે જવાની જીદ કરી રડે. એની મા એને ધોલ મારી ચૂપ કરવા જાય. દીકરી હીબકે ચડે.

વિકાસને માની સાડીના છેડાની -પલ્લુની ખોટ સાલે છે. રડવું આવતું તો માના ખોળામાં બેસી જઇ પલ્લુ ઓઢી લેતો, પલ્લુથી આંસુ લૂછી લેતો. મા નરમ સ્વભાવની છે, કોઇને કંઈ કહી શકતી નથી. કહે છે બાપાનો મિજાજ કડક હતો. એ જીવતા હોત તો વિશ્વાને દબાવી શકત. વિકાસ એની મા જેવો નરમઘેંસ છે. માને કંઈ કહેવા જેવું નથી. બૈરી કોઇથી દબાય તેવી નથી.

મા શારદા સમજુ છે. દીકરાનો ઘરસંસાર તૂટવા દેવો નથી. પોતે હવે ખર્ચુ પાન છે. કેટલા વરસ કાઢવાના? પોતાની રૂમમાં ભરાઇ રહે, રડ્યા કરે. ચૂપકીદી પકડી બેસી રહી છે. એ કોઇ રાવ કરતી નથી, ફરિયાદ કરતી નથી. વિશ્વા ઇચ્છે છે કે ઘર એના નામ પર કરી દેવું જોઇએ. દીકરાના સુખ માટે શારદા વહુના નામ પર ઘર લખી દેવા તૈયાર છે. પણ દીકરો વિકાસ જ ના પાડે છે. ઘરડે ઘડપણ મા ક્યાં જાય? વૃધ્ધાશ્રમમાં? પત્ની વિશ્વા ઉપર વિશ્વાસ નથી. એકલવાઇ ઉછરી છે. મતલબી છે.

મા શારદા વહુના લાખ વાંધાઓ ભૂલી જવા તૈયાર છે, પોતાના લાલના સુખ ખાતર. લાચાર છે બિયારી. મા અને લાચાર છે બિયારો દીકરો.

ચાંદની

અલગ અલગ જ્ઞાતિના છે, શશી અને ચાંદની. એમની ન્યાતમાં ઊંચા નીચાનો ભેદ જબરદસ્ત છે. ગામ લોકોમાં ગરીબી. શ્રીમંતાઈનો ભેદ, વાણિયા, બ્રાહ્મણનો ભેદ, ઊંચ નીચનો ભેદ, લોકો જૂનવાણી. સૌ કોઈ પરિવારની પરંપરાના પાલક. પરંપરા તોડવાની કોઈમાં હિંમત નથી. કોઈ છોકરો કે છોકરી પરન્યાતમાં પરણવાની હિંમત કરી બેસે. ગામમાં પંચ લોક બેસે. એના પરિવારને ન્યાત બહાર કરવામાં આવે. વિરોધનાં વાવાઝોડાં ફૂંકાય.

શશી અને ચાંદની જાણે છે પરિવારના, ગામ લોકોનો મિજાજ પણ બંનેનો નિર્ધાર પાકો છે. જે થવું હોય તે થાય. જે કરી લેવું હોય તે કરી લે, ગામલોક. આપણે લગ્ન કરી લઈશું. માબાપ વાંધો લેશે. મનાવી લઈશું. ગામલોક વાંધો લેશે, પરણીને પરગામ ઉતરી જઈશું. આખો સમાજ સામે પડે તો યે શું વિરોધનો વંટોળ ઊઠે તો યે શું? બંનેનો નિર્ધાર પાકો છે. ‘હું તારો છું, તું મારી છે.’ એકમેકને કોલ આપી ચૂક્યા બંને. બંને મળે છે રોજ એકમેકને. હૈયાનો ખજાનો ખાલી કરે છે. નીતનવા સપના જુએ છે. ભાવિસંસારના. રાત પડે - નિંદર આવતી નથી. પડખા ફર્યા કરે છે. જુદાઈ સહેવાતી નથી. પળેપળ એકબીજાને સંભારે છે.

નદી કિનારે મંદિર છે, મંદિર પાછળ ઝાડોનું ઝુંડ છે. બંને ત્યાં રોજ છૂપાઈ છૂપાઈને મળે છે. પાછળ સૂમસામ વગડો છે. પછી ત્રણ રસ્તા અલગ અલગ દિશામાં જાય છે, ત્રિભેટો. રાત પડે એ રસ્તો સૂમસામ છે. ભાગ્યે જ કોઈ રડ્યું ખડ્યું અહીંથી પસાર થાય છે. નિરવ છે અહીં.

ચાંદનીને નવરા દિવસે દિનાનાથે ઘડી હશે. ચાંદો ઘડ્યા પછી જે ખેરો વધ્યો તેમાંથી ચાંદનીને ઘડી હશે. નમણી ને નાજુક છે ચાંદની. ગોરી છે, રૂપવતી છે. લાલચક્રક હોઈ છે. માખણના લોંદા જેવા હાથ

અને રેશમ જેવી કોમળ આંગળીઓ છે. લાલિત્યસભર દેહ છે. પણ એમાં સૌથી આકર્ષક છે એની ભાવસભર આંખો. એની એ કામણગારી આંખો ઉપર તો મોહી પડ્યો છે શશી. શશી એટલે ચંદ્ર. ચંદ્રથી ચાંદની કઈ રીતે અલગ રહી શકે. ચાંદની આવી પહોંચે છે ક્યારેક વહેલી, નદી કિનારે - પાણીમાં પગ બોળી છબછબિયા કરતી હોય છે. પાછળથી શશી ગુપચુપ આવીને એની આંખો ઉપર પોતાના હાથ દાબી દે છે. વહાલમના હાથનો સ્પર્શ ચાંદની ઓળખે છે. શશી ન આવે ત્યાં સુધી એ રસ્તા ઉપર આંખ માંડીને તરસે છે, તડપે છે, પ્રિયતમની જુએ છે વાટ, રઘવાઈ બની જાય છે એના શશીને મળવા. ચાંદની એટલે ચાંદની. ચંદ્રની ચાળણીમાંથી વેરાતું શીતળ અજવાળું.

તલસાટ ગમે તેટલો હોય, એનો કોઈ ઉપાય નથી. જિજ્ઞાસા ગમે તેટલી હોય. એના કોઈ જવાબ નથી. પાગલ બની જાય છે ચાંદની પ્રિયતમની પ્રતીક્ષામાં અકળાય છે. કેમ નથી આવ્યો હજુ શશી? શશીને દૂરથી આવતો જુએ, હાશકારો થાય.

શશી કહે છે - સાથે જીવીશું-સાથે મરીશું. એકબીજા વગર કેમ જીવાશે? સાથ મળે, સંગાથ મળે, ને સુંવાળો સહચાર મળે - તરી જવાશે જિંદગી.

બધાના વિરોધની વચ્ચે એ બંને પરણી ગયા. પંચ બેઠું. સરપંચે બંનેના કુટુંબને નાત બહાર મૂક્યા. શશીનું મન અડગ છે. પ્રેમીકા સાથે લગ્ન કરવા એ કોઈ ગુનો નથી. રાતોરાત શશી અને ચાંદની - બંનેના કુટુંબીજનો ગામ છોડી નીકળી ગયા, સીધા મુંબઈ. મુંબઈમાં શશી અને ચાંદનીએ નોકરી શોધી, ઘર વસાવ્યું. કોને પરવા છે ગામ લોકોની - બંનેના પરિવાર સુખચેનથી જીવન વીતાવે છે મુંબઈમાં- અહીં કોઈને કોઈની સાડીબાર નથી.

વૈરાગ્ય

‘ત્યાગ ન ટકે રે વૈરાગ્ય વિના’

મોરારીબાપુ કથામાં કહે છે કે રાજા ભરથરીએ બાણું લાખ માળવો ત્યજ્યો પણ બાણું લાખ માળવા ત્યજવાનો અહંકાર ન ત્યજી શક્યા. નાની ઉંમરે દીક્ષા લેવાય, સાધુ બની ઘરબાર, પૂર્વાશ્રમનું નામ ત્યજી દેવાય પણ સાચો વૈરાગ્ય ન પણ જન્મે. સંન્યાસ લઈને પણ વૈરાગ્યભાવ ન જાગે, જ્યારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને પણ વૈરાગ્ય કેળવી શકાય. નરસિંહ મહેતા જેવા ગૃહસ્થાશ્રમી પણ વૈરાગીની ભાષા બોલી શકે ‘ભલું થયું ભાંગી જંજાળ, સુખે ભજશું શ્રીગોપાળ.’

સાધુસંતોમાં પણ અહંભાવ પ્રબળ બને, એકબીજાના તર્કો દ્વારા કાપ્યા કરે, ખંડનમંડન ચાલ્યા કરે. વધુ બુદ્ધિમાન, વધુ વાદવિવાદ. સાચો સંન્યાસી એને કહેવાય કે જે મનથી વૈરાગી હોય. ગમે તેટલું રૂપ કે સમૃદ્ધિ સામે આવે તો યે લપટાયા વિના - કમલદલની જેમ અલિપ્ત રહી શકે. સંસાર સરસો રહે ને મન પ્રભુની પાસ.

બધી વસ્તુનો ત્યાગ એટલે વૈરાગ્ય નહીં. છોડવું એ વૈરાગ્ય નથી. પણ જીવનમાં ઉત્તમ વસ્તુ ગ્રહણ કરવી હોય તો નિમ્ન કક્ષાના સુખો આપોઆપ છૂટી જવા જોઈએ. શ્રેષ્ઠ ને પકડવું એ સાચી સમજણ.

રાજા જનક મહેલમાં રહેતા - છતાં વૈરાગી હતા. વસ્ત્રો આભુષણો પહેરો, મહેલમાં રહો, પણ ઇશ્વરની કૃપાપ્રસાદી સમજી પ્રભુને સમર્પિત કરી ભાવતા ભોજન કરો, પણ વિવેકપૂર્વક. સુખ ભોગવો પણ વિવેકપૂર્વક.

આપણે સમજી બેઠા છીએ કે જિંદગી એટલે ખાવું, પીવું, મોજ

કરવી. સુંદર માનવ જીવન આપ્યું છે, મજા માણી લો. જીવનમાં ઘણું બધું મેળવવા તેનું મૂલ્ય ચૂકવવું પડે. કેરી ખાવી હોય તો પૈસા આપવા પડે. પણ વૃક્ષ પોતાનો છાંયો મફત આપે છે. ઇશ્વર પ્રાપ્તિના ત્રણ માર્ગ - કર્મ, જ્ઞાન, ભક્તિ. કર્મ કરતા રહો, અનુભવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે. કર્મ અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા દીનતાભાવ જન્મશે, ઇશ્વર પ્રતિ શ્રદ્ધા દૃઢ થતી જશે. ભક્તિભાવ પ્રચ્છન્નપણે આપોઆપ દૃઢ થતો જશે. જ્ઞાન આવ્યું, સમજણ આવે, શ્રેષ્ઠનું ચિંતન, સ્મરણ વધશે. શ્રેષ્ઠનો આશ્રય, શ્રેષ્ઠનું સામ્રાજ્ય વધશે, આપોઆપ સાચી સમજ આવતી જશે. વિવેકપૂર્ણ પુરુષાર્થ સાધીએ તો પ્રામાણિક પ્રતીક્ષા વધે, અંતઃકરણ વિશુદ્ધ બને. વૈરાગ્ય દૃઢ બને અને ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર સરળ, સહજ બને. આત્મદર્શન કરવું હોય તો કામ, ક્રોધ, મોહ માયાના ઝાડ ઝાંખરા દૂર કરી, રસ્તો નિષ્કંટક બનાવવો પડે. અને તો જ પરમપદ પ્રાપ્ત કરી શકાય, મંજીલે પહોંચી શકાય.

ધર્મનો અભ્યાસ થોડો ઘણો થાય. ધાર્મિક પુસ્તકોનું વાંચન કરે માણસ સમજે કે વૈરાગ્ય જાગ્યો. સંસાર છોડી દીક્ષા લે. પણ ત્યાં યે નવો સંસાર શરૂ કરે - કારણ મનમાં વૈરાગ્ય દૃઢ થયો નથી. સરસ વાક્ય છટા હોય. ભાષણકલા હસ્તગત હોય. શિષ્યોના ટોળા એકઠાં કરે. નવા મંદિરોનું નિર્માણ કરે. પૈસા એકત્ર કરે. ચોક ઉપર નામ લખાવાય. આનું નામ ત્યાગ કહેવાય ખરું?

સાચું કહ્યું છે કે ત્યાગ ન ટકે રે વૈરાગ્ય વિના...

અરમાનો કા મેલા

માણસનું જીવન એટલે આશા, આકાંક્ષાઓ, અરમાનોથી ધબકતું હૃદય. દરેક વ્યક્તિના અરમાનો અનોખા હોય. દરેકને કંઈક બનવું છે. નાનપણમાં કોઈ ફિલ્મી હિરો, કોઈ નેતા કે કોઈ વીરપુરુષને પોતાનો રોલમોડેલ બનાવીએ. એના જેવા થવાનું નક્કી કરીએ. દરેકને કેરિયર કરવી હોય, કોઈને ડોક્ટર બનવું હોય, કોઈને બેરિસ્ટર કે કોઈને શિક્ષક. આખર તો કેરિયર બનાવવી છે પૈસા ખાતર. કંઈ લાઈનમાં વધુ ને વધુ પૈસા કમાઈ શકાય, એના જ વિચારો કરવામાં આવે. સમજણ થઈએ, કોઈક વ્યવસાય, નોકરી કે ધંધો કરવા માટે આગળ વધવાની જવાહિશ જાગે. પરીક્ષામાં પાસ થવાનું ધ્યેય હોય, પછી કામધંધો, સારા જીવનસાથીની શોધ. પછી સંતાનેષણા, ઇચ્છાઓના ફણાગા ફૂટ્યા જ કરે. પછી સંતાનોને ભણાવવા, પરણાવવા અને એમના સંતાનોને રમાડવાની જવાહિશ જાગે. વહુ દીકરા ઘરધંધો સંભાળી લે પછી આરામ. હરેક ફણાગામાં સુષુપ્ત ઇચ્છાઓ મૂળ થઈ પડેલી હોય. ઇચ્છા મૂળભૂત કર્મ છે. ઇચ્છા ઉગમ છે. ઇચ્છા આદિ છે. કુદરતનો નિયમ છે. હરેક ઘટનાનું ઉગવું અને આથમવું એ જ નિયતિ છે. ઇચ્છાઓ મનમાં મહોરે છે. ફૂલેફાલે છે. મન એવં મનુષ્યાણાં કર્મબંધયો:

મન જ બધા કર્મોનું ઉદ્ભવસ્થાન છે. ઇચ્છાઓ ફળીભૂત થાય, આનંદ થાય. ઇચ્છાઓ સફળ ન થાય, નિરાશા વ્યાપે, ડીપ્રેશન આવે.

જગતમાં કોઈના યે બધા અરમાનો ફળીભૂત થતા નથી. બધા વાવેલાં બીજ ફળતા નથી. આપણે એવું ઇચ્છીએ કે જેટલું વાવીએ એટલું લણી શકીએ. આંબો વાવ્યો, જતન કર્યું - એના ફળ મળવા જોઈએ. મધુર કેરીઓ પાકવી જોઈએ. કોઈ વાર વૃક્ષ મોડું ફળે, કોઈ વાર ન પણ ફળે. ક્યારેક ફળ પાકે તો પોપટ વગેરે ખાઈ જાય, ઠોલી નાંખે. બધા કર્મોના ફળ ન પણ મળે. ક્યારેક વહેલાં મોડાં પણ મળે.

જીવનની આ નરવી વાસ્તવિકતા સ્વીકારી લેવી જોઈએ.

મનમાં ઇચ્છા જાગી, એને તૃપ્ત કરવા પ્રયાસ કરીએ. ઇચ્છાથી યે ઉપલા સ્તરની લાગણી તે અરમાનો, જવાહિશ. જે હૃદયમાંથી જન્મે. નાનપણમાં આપણી હેસિયતથી વિશેષ, ગજાબહારની જવાહિશ ધરાવીએ. મોટા થઈને અમુક પદ હાંસિલ કરીને જ રહીશ, એનો દૃઢ નિર્ણય કરીએ. દુનિયાદારી અલગ ચીજ છે. બધેથી સફળતા ન પણ મળે. દિલ દિમાગમાં તો હઝારો જવાહિશો પનપતી હોય છે. એમાંથી થોડી ફળીભૂત થાય, એનો આનંદ લૂંટી લેવો. અસફળતા મળી, જેવી ઇચ્છાની મરજી, મારા પ્રયાસોમાં કોઈ કયાશ રહી ગઈ હશે તેથી અરમાનો પરિપૂર્ણ થતા નથી. એ સ્વીકારી લઈએ તો યે મનમાં અસંતોષ રહી જ જાય. Necessity is the mother of invention. જરૂરિયાતોમાંથી નવી શોધો કરવાની તમન્ના જાગે છે. જવાહિશ બળવાન બનતી જાય છે. જવાહિશ સફળ થાય, જીવન સાફલ્યની લાગણી થાય, ધરપત અનુભવાય. એટલે જ તો બાળકને સ્વપ્નદૃષ્ટા કહેવાય. સપનાને સફળ કરવા માણસ ધુની બને, પાગલ બને. એની બુદ્ધિ પ્રતિભા ઝળકી ઊઠે. ‘આસમાં કો છૂને કી આશા, મસ્તીભરી આશા.’ - આશા એટલે જીવનની સંજીવની, જડીબુટ્ટી.

અરમાનો સેવીએ તો જ પ્રગતિ સાધવાની તમન્ના જાગે. કંઈક કરવું છે, એવો દૃઢ નિશ્ચય હોય તો ગમે તેટલું અઘરું કામ પાર પાડી શકાય. ગેલીલીયો, મેડમ ક્યુરી, એડીસન, કોલંબસ બધા પોતાના અરમાનો સિદ્ધ કરવા મચી પડ્યા. આરામ હરામ કર્યો. અનેક મુસીબતોનો સામનો કર્યો. અને ધ્યેય સિદ્ધ કરીને જંખ્યા. એટલે જ જીવનને અરમાનો કા મેલા કહી બીરદાવવામાં આવે છે.

સરવડું

અષાઢની હેલી અને શ્રાવણના સરવડા. આ શ્રાવણ વરસે સરવડે કોઈ ઝીલો જી. શ્રાવણ એટલે ભક્તિ અને ભાવનાની મોસમ, ભાવુક્તાની મોસમ. થોડી ભીનાશ અને થોડી કોરાશ. વરસાદનું પૂરું સંતુલન. મસ્તીખોર ટેણીયું તોફાન કરી લે તેમ કોક વાદળી વરસી પડે અચાનક. ભીના કરી જાય. અને શ્રાવણમાં નાગોડિયો વરસાદ મેઘધનુષ રચી જાય ક્ષિતિજે. અષાઢી વરસાદ ધોધમાર શ્રૃંગારિક રસપ્રચુર પણ શ્રાવણી વરસાદ તો ભક્તિનો વરસાદ. અષાઢમાં સૂરજના દર્શન દુર્લભ થઈ જાય. શ્રાવણમાં ચમકીલો તડકો. શ્રાવણ એટલે શિવજીનો મહિનો. શિવજીનો મહિમા. શિવજીની ઉપાસના. શ્રાવણી સરવડા એટલે સચરાચરના સ્વામી શિવ પરનો જલાભિષેક, લીલાછમ બીલીપત્રના ત્રણ પાન એટલે જાણે ત્રણ વિરાટ પગલાં ભરી સમગ્ર બ્રહ્માંડમાં વ્યાપ્ત શિવત્વનું પ્રતીક. શ્રાવણ એટલે મંદિરોમાં પૂજા, અભિષેક, ઠાકોરજીના હિંડોળા, મંદિર પર ફરફરતી ધજા એટલે મનમંદિરમાં ઇશ્વરની સ્થાપના.

શ્રાવણ એટલે મેળાનો મહિનો. ઉત્સવોની ભરમાર. બળેવ, વીરપસલી, બોળચોથ, નાગપાંચમ, રાંધણાછઠ ને શિતળા સાતમ. જન્માષ્ટમીનો ઉત્સવ, લાલાને લાડ લડાવવાનો ઉત્સવ, દહીં હાંડી - મટકી ફોડ - ને ગોવિંદા આલા રે આલા. ગામની બહાર શિવમંદિરના પ્રાંગણમાં મેળો ભરાય. માબાપની આંગળી ઝાલી ટાબરિયા ચગડોળમાં મહાલે. યુવાન હૈયા મેળામાં હેલે ચડે. પ્રેમના પાવા વાગે. ચગડોળ એટલે જાણે જિંદગીનું અવિરત ફરતું ચગડોળ અને આપણે એના પર સવારી કરતા મેળાગરા. મેળામાં મનનો માણીગર મળી જાય. કોઈનો સાથ મળી જાય, જલસો પડી જાય.

શ્રાવણ એટલે શિવમ્ અને સુંદરતાનો સંગમ. જ્યાં શિવત્વ હોય,

સુંદરતા હોય ત્યાં સત્યતા પ્રગટે જ પ્રગટે. શ્રાવણના વધામણા કરવા, ડુંગરાઓ ભર્યાભાદર્યા બની જાય, લીલાછમ ઘાસની કેડીઓ જાણે નાજુક રમણીની સેંથીનું સિંદુર. જુવાનજોધ કલકલતા ઝરણાઓ અને વનરાજીની અપરંપાર શોભા. માનવજાત હરખપદ્મી થઈ જાય, શ્રાવણને વધાવવા, એમાં શી નવાઈ? શિવની કેશજટામાંથી ઝરણું ઝરે, ગંગાનું ગૌરવ ગાતું. અને જીવનની શુષ્કતા ભીની ભીની ભીનાશથી નવપલ્લવિત થાય. શ્રાવણના સરવડાં ઝીલવાનું ચૂકી જઈશું તો - રૂપ રેલાઈ જશે, કપૂર કાયા કરમાઈ જશે. ઇશ્વરે બક્ષેલી ભેટનો સહર્ષ સ્વીકાર ન કરી શકીએ તો આપણા દુર્ભાગ્ય.

આ શ્રાવણ વરસે સરવડે કોઈ ઝીલોજી.

અષાઢમાં વરસાદ વરસે ધોધમાર. ઘરની બહાર નીકળી ન શકાય. હવે વાદળ વરસીને હળવા બની ગયા છે. ક્યારેક ઝાપટા પડી જાય છે. અને તેથી જ તો યુવાન હૈયાં હેલે ચડે છે. શરણાઈ ને પાવા લાગે છે. હૈયાં બને છે વરણાગી, પ્રેમની સરવાણી વહેવા લાગે. અને યુવાની રમણે ચડે.

પછી પધારશે ગણપતિ બાપા, અને પછી નવરાત્રિ - ને શરદ પૂનમ. રાસ, ગરબા, ને દાંડિયાની રમઝટ. આકાશ નીતરીને સ્વચ્છ સ્વચ્છ બની જશે. શ્રાવણી સરવડાની ભીનાશ હજુ યે હૈયાને લીલાછમ રાખશે.

સુખ દુઃખ

બે મિત્રો, ધનેશ અને પ્રીતેશ. ધનેશ ચાલીના પહેલે માળે રહે અને પ્રીતેશ ભોંયતળિયે. ધનેશના પિતા ચાલીના માલિક. જો કે માલિક-ભારૂત જેવા સંબંધો નહીં, સંબંધ ઘરવટ જેવા. વર્લ્ડ વોર વખતે મુંબઈ ખાલી કરાવાયું, લોકો મુંબઈ છોડી દેશ ભેગા થયા. એ જમાનામાં પાણીના ભાવે ધનેશના પિતા મૂળરાજે ચાલી ખરીદી લીધી. ત્યારે હજુ ઓનરશીપનો જમાનો આવ્યો ન હતો. બધા પાઘડીની જગ્યામાં ભાડે રહેતા. પાઘડીની સીસ્ટમ દેશમાંથી લોકો મુંબઈ પાછા ફર્યા ત્યારે શરૂ થઈ. મૂળરાજનો મંગલદાસ માર્કેટમાં જથ્થાબંધ કાપડનો ધંધો. સારો એવો પૈસો. એ પૈસાનું અભિમાન ધનેશને વારસામાં ધંધા સાથે મળ્યું.

ધનેશ અને પ્રીતેશ ભણી રહ્યા, સ્વાભાવિક છે ધનેશ બાપાની દુકાનને થડે બેસી ગયો. બાંધેલી ઘરાકી હોય, ખટાઉં વગેરે. મીલોની એજન્સી. બાપ કરતાં બેટો સવાયો. ધનેશનો ધંધો ધમધોકાર ચાલવા લાગ્યો. જ્યારે પ્રીતેશ મકાનોની દલાલી કરતો કરતો બીલ્ડર બની ગયો. ધનેશને પ્રીતેશની અદેખાઈ થવા લાગી. ભલે મિત્ર હોય પણ મારા જ મકાનનો ભારૂત પ્રીતેશ, એને ત્યાં ફીઆટ ગાડી આવી ગઈ! ધનેશ પાસે ચાર બંગડી એટલે ‘ઓડી’ કાર હતી જ. પણ માર્કેટ જવું પડતું. ગાડી મકાનમાં પડી રહે, બપોરે બૈરા છોકરાઓને લેવા મૂકવા ગાડી જાય. ધનેશના મનમાં ને મનમાં અજંપો થવા લાગ્યો, બળતરા થવા લાગી કે પ્રીતેશ કારમાં ફરતો થઈ ગયો. શનિ-રવિ પરિવાર સાથે લોનાવલા-પૂના-મહાબળેશ્વર ફરવા જાય. પોતાનાથી પ્રીતેશ ચડિયાતો થઈ ગયો? આગળ નીકળી ગયો? સ્પર્ધા ઊભી થઈ ગઈ.

ધનેશની તો માર્કેટમાં દુકાન તેથી સાંજે ઘરાકી હોય, હિસાબ કિતાબ કરવાના હોય. એને ન્યાતના કાર્યક્રમોમાં જવાની કુરસદ મળે નહીં. જ્યારે પ્રીતેશ યુવક મંડળ, ન્યાતના મંડળોમાં અતિથિ વિશેષ

તરીકે જાય, પ્રમુખ તરીકે આદરમાન મેળવે, ન્યાતમાં બધા એને ઓળખે. જ્યારે પોતે પ્રીતેશથી પાછળ રહી ગયાની લઘુતાગ્રંથિ અનુભવવા લાગ્યો. ધનેશ અભિમાની અને વળી કંજુસ. ન્યાતમાં ફાળો લખાવવામાં આનાકાની કરે. બધા સાથે હળેભળે નહીં. પોતાને સૌથી ચડિયાતો ગણે. પ્રીતેશ બધા સાથે હળેભળે, સૌને માન આપે અને ન્યાતની દરેક પ્રવૃત્તિમાં કંઈક ને કંઈક ફાળો લખાવે. સ્વાભાવિક છે સૌને એને માટે સન્માન થાય.

બે ચાર વાર ના પાડી દીધી હોય એટલે હવે કોઈ ફાળા માટે ધનેશને ઉંબરે ચડતું નથી. ધનેશને અદેખાઈ થવા લાગી પ્રીતેશની, પોતે કોઈ મારફત કહેવરાવ્યું, દીવાળીના કાર્યક્રમમાં અતિથિ વિશેષ થવાનું સ્વીકાર્યું. બીજાની ચાલે ચાલવાનો પ્રયાસ કર્યો પણ ઠોકર ખાવી પડી. પ્રીતેશ જ્ઞાતિજનોને પર્સનલી ફોન કરી હાજર રહેવા આગ્રહ કરતો તેથી તેની સભાઓમાં પાંચસો માણસ એકત્ર થતાં. જ્યારે ધનેશને એમ કે રૂ.પાંચ હજાર આપીશ એટલે વાહવાહ મેળવી લઈશ, એ શા માટે કોઈને ફોન કરે? એની સભામાં સો માણસ પણ એકત્ર ન થયા. કાર્યક્રમમાં પણ ભલીવાર ન હતો. પ્રીતેશ પોતાની ક્ષમતા, વિશિષ્ટતાથી સંબંધોના માધ્યમથી માન ખાટી જતો. જ્યારે ધનેશને ન્યાતમાં કોઈ ઓળખે નહીં. બધાથી પોતાની જાતને ઊંચી માને, નાના માણસ સમજી કોઈ સાથે પ્રેમથી બોલવા ચાલવાનો વ્યવહાર ન રાખે.

પ્રીતેશમાં કુદરતી રીતે પ્રેમથી હળવા મળવાનો સ્વભાવ, મહેનત અને પરિશ્રમ કરવાનો મધ્યમવર્ગીય સ્વભાવ. તેથી એને સફળતા વરતી ગઈ. હિંમત, સાહસ સાથે ઉદારતા અને માનવતાને કારણે એ સફળ થતો ગયો, આગળ ને આગળ વધતો ગયો. એણે ગરીબી જોઈ છે, અનુભવી છે તેથી ગરીબ લોકોના દુઃખ દર્દની અનુભૂતિ એને થાય છે. સફળતા મળી પણ એ ફુલાઈ ગયો નથી. એની રગરગમાં કોઈ દુઃખીને મદદ કરવાની ભાવના છે. પોતે પૈસો કમાઈ શક્યો છે પણ એનું અભિમાન નથી. ધનથી, સત્તાથી, તાકાતથી કે જ્ઞાનથી બીજાને પ્રભાવિત કરવાના ખોટા આડંબર એને પસંદ નથી. પોતે જે કંઈ છે

એવા જ બનીને રહેવું છે.

ધનેશ પોતાની નબળી બાજુને છુપાવવા પ્રયાસ કરે છે. પણ ઉઘાડો પડી જાય છે. એના ચહેરા પર દંભનો અહંકારનો પડદો પડેલો છે. જ્યારે પ્રીતેશ પોતાના ઘરમાં, સમાજમાં જેવો છે તેવો જ દેખાવ રાખે છે, તેથી તેની ઉજળી બાજુ વધુ ઉજાગર થાય છે, એને માટે લોકોના મનમાં, ઘરમાં, પત્ની કે મિત્રોના મનમાં એક પ્રકારનો આદરભાવ પ્રકટે છે. પ્રીતેશમાં સમજ છે કે હું પણ માણસ છું, કોઈ માણસ સંપૂર્ણ હોતો નથી. સારા ગુણો સ્વીકારવા, ચિંતન મનન કરી અવગુણો નિવારવા. વિધાયક દૃષ્ટિ રાખવી. જીવન જરૂરિયાતો ઇશ્વરે પૂરી પાડી દીધી છે. પૈસો પૂરતો આવ્યો છે તો હવે પ્રેમજગતનો વિસ્તાર કરવો છે. પ્રેમજગતમાં પ્રતિષ્ઠા સ્થપાતી જાય, મેળવવા ફાંફા મારવા ન પડે. પ્રતિષ્ઠાનું જગત માયાવી છે, સ્વાર્થ સરે, માયા છૂટી જાય.

પ્રીતેશ જેવા માણસો પ્રેમ અને સ્નેહની ઝંખના રાખે, ધનેશ જે પૈસાથી પ્રાપ્ત નથી કરી શક્યો તે પ્રીતેશ પ્રેમથી પામી રહ્યો છે. પ્રીતેશ વાસ્તવિકતાની ધરતી ઉપર પગ ખોડીને પ્રગતિના પંથે કદમ માંડી રહ્યો છે. પૈસાથી સુખ ખરીદી શકાતું નથી, માનપાન નથી મેળવી શકાતા. હવે એના જીવનમાં ધર્મયાત્રાનો પ્રારંભ થઈ રહ્યો છે. એ પોતાના સ્ટાફના માણસો પ્રત્યે, કરુણા રાખે છે. સમાજમાં ગરીબોને મદદરૂપ થવાની ભાવનાથી ખાનગીમાં મદદ કરે છે, જમણા હાથે, ડાબા હાથને ખબર ન પડે એ રીતે, માનપાનની આશા વગર. જગતમાં જે ન માંગીએ તે દોડતું આવે જો, કર્મનિષ્ઠા હોય તો.

મધ્યમવર્ગીય માણસ, ગરીબ માણસની અપેક્ષાએ એટલી બધી હોય કે તેઓ આગળ કશું વિચારી શકતા નથી. ધનેશ લોભને કારણે દાનધરમ કરી શકતો નથી. પોતાની કમાણી પોતે છૂટથી વાપરી શકતો નથી. પરિવારને વાપરવા આપતો નથી. પરિણામે એનો પરિવાર પણ એનાથી સંતુષ્ટ નથી. પરિવારમાં પરસ્પર અવિશ્વાસનું વાતાવરણ છે. સુખ સગવડો વધતા જાય છે પણ કોઈને સંતોષ નથી. સાચું સુખ નજરે પડતું નથી. લોભને કારણે પૈસાની પક્કડ મજબૂત થતી જાય

છે. સુખ તેની આંખ સામે જ છે. પણ એની આંખો ખુલતી નથી. એ પ્રીતેશની જેમ અંતરમાં ડોકિયું કરી જીવનના સત્યને ઓળખી શકતો નથી. દંભ, ડોળ, આડંબરને કારણે એ સત્યને તુચ્છ અને પામર ગણે છે. જ્યારે પ્રીતેશનું જીવન સરળ, અને સહજ રહ્યું છે. એ જીવનના સત્યને સમજી શક્યો છે. જે મળ્યું છે તેમાં સંતોષ છે. જે નથી મળ્યું એનો લોભ નથી. આકર્ષણ નથી.

ધનેશ મનથી અસંતુષ્ટ છે, તેથી એ પોતાને દુઃખી સમજે છે. પ્રીતેશ પોતાના કરતાં સુખી છે એવું માની લઈ, એના જેવું જીવન જીવવા તરસે છે. રાગ અને દ્વેષને કારણે પોતે જ પોતાને દુઃખી માની બેઠો છે. એ પ્રીતેશ જેવો થવા જાય છે પણ કૌંઆ ચલે હંસકી ચાલની જેમ એનો તફાવત લોકો પામી જાય. કાગડો મોરનાં પીંછાં પહેરી દેખાડો કરે, પણ નાચવા જાય, પીંછા ખરી જાય એ ઉઘાડો પડી જાય. ધન, સત્તા, સંપત્તિ અમુક હદ સુધી સુખ આપી શકે. ખરી રીતે સુખનો આભાસ જ આપી શકે. સંતોષી નર સદા સુખી. અતૃપ્ત કુતઃસુખમ્, નમ્રતા ન હોય તે માણસ માનપાન પામી શકે જ નહીં. એ બીજાના દોષ જોયા કરે.

પ્રીતેશ ગુણગ્રાહી છે, તેથી તેનો માર્ગ શ્રેય પ્રતિનો છે. પૈસો-ધન-દોલત સમય જેટલા વાપર્યા એટલા જ આપણા, બાકી કશું સાથે આવવાનું નથી. દુનિયા જીતીને પણ સિકંદરને ખાલી હાથે જવું પડ્યું. ખરી રીતે માણસે બીજા ઉપર ઉપકાર કરીને ભૂલી જવું જોઈએ. નેકી કર, ઔર કુંએમેં ડાલ. બીજાએ કાંટો કાઢ્યો, ઉપકાર ભૂલવો નહીં કૃતજ્ઞતા દાખવવી. સંવેદના, સહાનુભૂતિ અને કૃતજ્ઞતાના ભાવથી માણસાઈ ખીલે છે. માણસ છીએ, માણસાઈ દાખવવાની છે, ખીલવવાની છે.

આ દુનિયા એક મોટી બજાર. પૈસા આપો માલ ખરીદીને ઘરે લઈ જાઓ. માલિક બની જાઓ. દરેક વસ્તુ ઉપર પ્રાઇસ ટેગ હોય છે. પણ કંઈક એવું છે કે જેને પૈસાના જોરથી ખરીદી શકાતું નથી. પૈસાથી મકાન મિલકત ખરીદી શકાય પણ કોઈનો પ્રેમ, હૂંફ, કે માના

અછોવાના પૈસાથી ખરીદી શકાતા નથી. પૈસાથી મખમલ જેવી મુલાયમ સેજ સજાવી શકાય, પણ ઊંઘ ખરીદી શકાતી નથી. ઊંઘની ટીકડી ખાઓ પણ સાચી નિંદર અને નશીલી નિંદરમાં ફરક છે. ઊંઘ ઊછીની ન લઈ શકાય. પૈસાથી હુશ પામી શકાય. સૌંદર્ય મેળવી શકાય પણ મૈત્રી ખરીદી શકાતી નથી. કહે છે સર્વે ગુણાઃ કાંચનમ્ આશ્રયન્તે. કાંચનથી કમાડ ખૂલી શકે. દિલનો દરવાજો નહીં.

રાજમહેલ જેવું મકાન ખરીદી શકો. મજા, મનોરંજન, માદકતા માણી શકાય. પણ સંતોષ અને સુખ-ચેનથી વિલસતું આનંદિત રહેતું હૃદય ખરીદી શકાતું નથી. સુખને તોલમાપના ત્રાજવાથી તોળી શકાય નહીં.

પ્રેમ અને એકલો પ્રેમ સુખ મફતમાં આપે છે.

માની વહાલસોયી ગોદ હેતભર્યા હાલરડા, ઊગતા સૂરજના કિરણો સાચી દોસ્તી મળવી દુર્લભ છે. બાલકનું હાસ્ય, વાસંતી વૈભવ, પંખીઓનો કલશોર વૃક્ષોને વીંટળાઈને વહાલ કરતી વેલ, સમંદરના મોજાઓ ગમે તેટલા દામ આપીને માણી શકાતા નથી.

આવો મોંઘો માનવ દેહ, જીવતર પૈસાથી ખરીદી શકાય ખરો ?

સૂર્ય પોતાનો પ્રકાશ મફતમાં પાથરી રહ્યો છે. કોયલ મફતમાં ગીત ગાય છે. પૈસા કરતાં વધુ જરૂરત છે પ્રેમની. જેમને જિંદગીની શાશ્વતીમાં શ્રદ્ધા હોય, જેમને સંતોષ માણતા આવડે - એ સૌથી શ્રીમંત છે, તિજોરીમાં ફાટફાટ રૂપિયા હોય તે જ તવંગર નથી. શ્રેષ્ઠતાને સોનાથી તોળી શકાતી નથી. ધનદોલતથી માયા, હૂંફ, સદ્ભાવના ખરીદી શકાતી નથી. મીઠી જબાન વાપરવાથી ઓરન કો શીતલ કરે, ખુદ હી શીતલ હોય, મન મોટું કરી દો, આકાશ જેટલું વિશાળ, જીવનની હર ક્ષણ સોનેરી બની જશે. જીવનમાં સુખ જ સુખ છલકાયા કરશે.

અલકચલાણું

ન્યુયોર્કના જેએફકે એરપોર્ટથી પ્લેન ટેકઓફ લેવાનું હતું. પ્રિયાએ સીટબેલ્ટ બાંધવા માંડ્યો. એર હોસ્ટેસે એનાઉન્સ કર્યું હતું. શ્વેતા વિચારે ચડી. બે વર્ષે એ ઇંડિયા પાછી ફરી રહી હતી. પતિ સૂરજને ઇંડિયામાં એકલા મૂકી એ અમેરિકા ગઈ હતી. એકના એક દીકરા વિક્રમને ત્યાં દીકરો જન્મ્યો હતો. વહુ-દીકરાએ માને સુવાવડ કરવા બોલાવી. એક દીકરો વિક્રમ અમેરિકામાં અને દીકરી રીયા બેંગલોરમાં સ્થાયી થયા હતા. એક વખત ચહેકતું, મહેકતું ઘર સૂમસામ થઈ ગયું હતું. પતિ અને પત્ની - સીનીયર સીટીજન રીટાયર થઈ આરામથી જીવન જીવતા હતા. કરકસર કરી સારી આવી રકમ બચાવી રાખી હતી. બંનેને પેન્શન આવતું હતું. ગુજારો થઈ રહેતો હતો. દીકરા પાસેથી કોઈ મદદ લેવી પડે તેમ ન હતું. સ્વતંત્ર રીતે જીવન જીવાતું હતું. પોતાના સંતાનને રમાડવા ટાઈમ ન હતો. હવે એમના સંતાનોને રમાડવાનું મન ક્યા દાદા દાદીને ન થાય ?

દીકરો વિક્રમ દસ વર્ષથી અમેરિકા ગયો હતો. ગયો તો હતો ભણવા - પણ ભણતાં ભણતાં પરણી ગયો, પ્રેમ કરીને, ત્યાંની સીટીજન વિભા સાથે. લગ્નના પાંચ વર્ષ બાદ એને ત્યાં દીકરો જન્મ્યો. ગમે તેટલું સમજાવ્યો પણ સૂરજ અમેરિકા પત્ની સાથે ન ગયો તે ન જ ગયો. અમેરિકાનું બંધિયાર વાતાવરણ એને પસંદ ન હતું. સૂરજ વહેલી સવારે ઊઠી ગળું ખંખેરે- કોગળા કરે મોટા અવાજથી, એને બ્રશ ફાવતું જ નથી. હજુ યે દાતણ જ જોઈએ. ચા-કોફી પીતો નથી. તુલસી-ફુદીનાનો ઉકાળો અને કરિયાતું. મોટા અવાજે રાગ કાઢીને ગીતાપાઠ કરે. પીઝા, બર્ગર વગેરેને અડે જ નહીં. રોટલો જ ફાવે. સૂરજને પોતાને ખબર છે કે નવા કહેવાતા ભદ્ર સમાજમાં તેની આવી બધી જૂની પદ્ધતિ સંતાનોમાં અણગમો

પેદા કરે. તેથી જાતે જ દૂર રહેવું, કોઈને ત્યાં જવું નહીં. હું ભલો મારી દુનિયા ભલી.

ઇંડિયામાં એની દિનચર્યા સેટ થઈ ગઈ હતી. સવારે પાંચ વાગે ઊઠી ગાર્ડન મોર્નિંગ વોક કરવા જાય. યોગા, કસરત કરે, નાહી ધોઈ ચા પાણી નાસ્તો કરી સેવા પૂજા કરે. બાર વાગે જમીને વામકુક્ષી કરે. ત્રણ વાગે ચાપાણી કરી થોડું વાંચન કરે. ટી.વી. જુએ. પાંચ વાગે ફરી ગાર્ડન જાય. સાંજે સાત વાગે ઘરે આવી વાળુ કરે. ટી.વી. ન્યુઝ જુએ. સાડા આઠ વાગે સૂઈ જાય. અમેરિકામાં દિનચર્યા તદ્દન બદલી નાંખવી પડે. શનિ-રવિવારે મિત્રમંડળી જામતી. અમેરિકામાં કોની કંપની? આખો દિવસ દીકરો-વહુ જોબ પર જાય. ડાયનીંગ ટેબલ પર જમી સૌ સૌના બેડરૂમમાં ત્યાં અલગ ટી.વી. હોય, જોયા કરો. દીકરાના ઘરમાં નોનવેજ આવે. પતિ-પત્નીને આ બધું પસંદ ન હોય પણ શું કરે?

દીકરો પરણે, વહુ આવે, ઘરનો કારભાર ઉપાડી લે. અહીં તો બધું ઉલટું. માબાપને સંતાનો બેબી સીટીંગ કરાવે. ગરજ પતે - ઇંડિયાની ટિકીટ આવી જાય.

સૂરજના હાલ બેહાલ થઈ ગયા છે. સ્વપ્ના જોયા હતા. હવે રીટાયર થઈને પતિ-પત્ની એકબીજાના સહવાસે જીવતર વિતાવી દઈશું. યાત્રા કરીશું. મિત્રો સાથે મિજલસ માણીશું.

હવે એક નવો ટ્રેન્ડ શરૂ થયો છે. માબાપે બેબી સીટીંગ કરવાનો - સૂરજે ક્યારેય પાણીનો ગ્લાસ ભર્યો ન હતો. પત્નીને ક્યારેય પિયર જવા દીધી ન હતી. સાથે ને સાથે જીવવું હતું. હવે તો અનુકૂળતા થઈ ગઈ હતી. છતાં પરિસ્થિતિ વિપરીત થવા લાગી. દીકરી બેંગલોર સેટ થઈ ત્યાં રહેતી હતી. એની સુવાવડ કરવા પ્રિયા છ મહિના બેંગલોર ગઈ. ન્યુટ્રલ ફેમીલીમાં સાસુ નહીં, માને સુવાવડ કરવા બોલાવવામાં આવે. અજાણ્યા બેંગલોરમાં દીકરીનું કોણ? પતિને એકલા મૂકી, પ્રિયા છ મહિના બેંગલોર જઈ આવી. એક વર્ષ થયું ને દીકરાની વહુની સુવાવડ માટે તેડું આવ્યું. આ ઉંમરે પતિને

પત્નીની સતત હાજરી જોઈતી હોય. ઉંમર થઈ હોય, લાચારી વધતી જતી હોય, એ વખતે પતિને એકલા મૂકી જવું પડે - કેવી લાચારી?

પ્રિયા વિચારે ચડી, આ કેવી માયા? નાનપણમાં ‘અલક ચલાણું પેલે ઘેર ભાણું’ - રમત રમતાં. ઘડપણમાં ફરી એવી જ રમત રમવાની? શા માટે? શા માટે?

પ્રિયા મિલનસાર સ્વભાવની હતી, રમતિયાળ હતી. લસરપટ્ટી ને અલકચલાણું એની પ્રિય રમત હતી. ભમરડો ફેરવવામાં એની બરાબરી કરી ન શકતી. જિંદગીમાં ભરપૂર મજા માણવાના સુંદર સ્વપ્નાઓ સેવ્યા હતા. નાનપણમાં સોળ સોમવાર કર્યા હતા. સારો વર મળે એ માટે. અલૂણા ને જયાપાર્વતીના વ્રત કર્યા હતા. નસીબે સારો વર મળી પણ ગયો. ગ્રેજ્યુએટ થઈ કે તરત જ સૂરજ સાથે લગ્ન થઈ ગયા. ઉપરાઉપરી બે સુવાવડ-દીકરો અને દીકરી થયા. ઘરસંસારની વળગણ અને પતિની સરભરામાં ગૂંચવાતી ગઈ ગૂંચવાતી ગઈ. ઘરગૃહસ્થીમાં અટવાઈ ગઈ. બધા શોખ અધૂરા રહી ગયા. સંતાનોને ભણાવ્યા, દીકરો અમેરિકા ગયો. બહેનપણીઓ અદેખાઈ કરે, નસીબદાર છો. અમેરિકા ફરવા જવા મળે છે.

પણ હવે પ્રિયા થાકી ગઈ છે. અત્યાર સુધી પતિ-બાળકોના સુખ ખાતર એમની ગુલામી કરી, નોકરી કરી, પૈસા કમાવા ઘડિયાળને કાંટે દોડતી રહી. પોતાની જાત પ્રત્યે બેદરકાર રહી. નક્કી કર્યું કે રીટાયર થઈશ. ઘડિયાળના કાંટા સ્થગિત કરી દઈશ. મારી મરજી મુજબ જીવીશ. સવારે ચાના કપ સાથે અડધો કલાક છાપા વાંચીશ. મ્યુઝીક ક્લાસ ભરીશ. યંત્રવત જિંદગી જીવવી નથી. એને સ્વપ્ના હતા, પૃથ્વી પર સ્વર્ગ ઉતારવાના. ઘરને મંદિર બનાવવાના, સંબંધોમાં સુવાસ ભેળવવાના.

જૂની કલીગ્સ-બહેનપણીઓના ફોન મેળવવા, રીયુનિયન પ્રસંગો ઉજવવા લાગી. હવે તો બસ મજા જ મજા લૂંટવી છે. એક બાઈ રાખી લીધી છે. હવે જાતે ચા બનાવવી પડતી નથી. રસોઈ કરવી પડતી નથી. બંને જણા ગરમાગરમ એક-એક ઉતરતી રોટલી જમે છે. હવે

થોડું સોશિયલ વર્ક કરવું છે. કામવાળી બાઈના છોકરાઓને ભણાવવાનું શરૂ કર્યું છે. અત્યાર સુધી પતિ-પત્ની વહેલી સવારથી કામ પર નીકળી પડતા. હવે પતિનું સાંનિધ્ય માણવું છે. માણસના મનની મહત્વાકાંક્ષાઓનો પાર હોતો નથી. સંતાનોના સંતાનોને રમાડવાનો લહાવો લેવો ગમે, આત્મીયતા કેળવવી ગમે, પણ અહીં તો જાણે ફરજ બજાવવાની છે. બીજા પ્રત્યે, પોતાનાઓ ફક્ત પોતાના હકની વાત જ જાણે છે. પ્રિયાએ આખી જિંદગી વૈતરાં કર્યા છે. હવે શાંતિનો શ્વાસ લેવો છે. અહીં પતિ લોજનું ભાણું જમે, પાછલી ઉંમરે એકલો રીબાય. સંતાનો એમનું જાતે ફોડી લેશે. સંતાનપ્રેમ આગળ લાચાર બની ગઈ હતી. પણ ના હવે અટકી જવું પડે. આ અલકચલાણાની રમત રમવી નથી. પતિની સાથે પાછલી ઉંમરમાં એકબીજાની ઢૂંકે જીવવું છે. સુખદુઃખ સાથે વહેંચવા છે.

પ્રિયાને બાગબાન પીકચર યાદ આવ્યું. સંતાનોએ માતા-પિતાની કેવી ખરાબ હાલત કરી નાંખી. સારું થયું સૂરજ લપેટાયો નથી અને પોતે સંતાન વ્યામોહમાં અહીંતહી ફંગોળાતી રહી. ન ઘરની ન ઘાટની, જેવું હોય તેવું. પોતે પોતાનું ઘર સાચવી બેસી જવું છે. આ તો બધું એવું છે કે, ‘નામ બડે ઔર દર્શન ખોટે, ભોલી સૂરત દિલ કે ખોટે...’

અમેરિકાની ટિકિટ મોકલે છે, પોતાના સ્વાર્થ માટે. પ્રસંગ ગરજ પતે કે જતા રહો ઇન્ડિયા. અમેરિકામાં બે-ચાર મોલમાં દીકરો લઈ ગયો. બે-પાંચ આઈટમ ખરીદી બેગમાં ભરાવી. બીજે ક્યાંય ફરવા લઈ ગયો નથી. વહુ તો નાનું બચ્ચું હોય, તેથી સાથે ક્યાંય આવી નહીં. મોલમાં કેટલીયે સ્ત્રીઓ કારમાં બેબી સીટ મૂકીને છોકરાઓને લઈ આવતી હતી. ત્યાંની સ્ત્રીઓ સુવાવડ પછી એક અઠવાડિયામાં કામે જતી થઈ જાય છે. બચ્ચાંને ડે-કેરમાં મૂકી આવે.

બંને સંતાનોને જન્મ આપ્યો, એકલા હાથે ઉછેર્યા, સાથે નોકરી પણ ચાલુ હતી. વહેલી ઊઠી ઘરકામ પતાવી લેતી. છોકરા ઉછેરવા હોય તો તકલીફ વેઠવી પડે. પોતે ન ગઈ હોત તો ગમે તેમ કરી

ફોડી લેત ને! બધાની માઓ સુવાવડ કરવા થોડી ઇન્ડિયાથી આવી શકે છે ?

કહેવાય અમેરિકા ફરી આવ્યા, આ તો હીરો ધોધે જઈ આવ્યો ને ડેલે હાથ દઈ આવ્યો.

પ્રિયા બે વર્ષે મુંબઈ પાછી ફરી છે. અમેરિકાની સ્ટાઇલ બદલી મુંબઈની સિસ્ટમમાં ફરી સેટ થવાનું શરૂ કર્યું. ત્યાં બેંગ્લોરથી દીકરીનો ફોન આવ્યો. મા, તારા જમાઈની બદલી એક વર્ષ માટે દિલ્હી થઈ છે. દીકરાને સ્કૂલમાં ભણવા મૂક્યો છે. એ ઘેર આવે ત્યારે હું જોબ પર હોઉં. તું બેંગ્લોર આવી જા.

પ્રિયાની આંખમાં પાણી આવ્યા. દીકરીને તકલીફ પડે છે, પણ હવે વેવલાવેડા ન પરવડે. પતિને બીજા કોઈને ત્યાં ફાવતું નથી. એમને પરવશતા ગમતી નથી. સહારાની જરૂર છે. હવે એમને છોડી ક્યાંય જવું નથી. અલકચલાણાની રમત બંધ.

પડ્યું પાનું

આપણો સમાજ પુરુષપ્રધાન છે. પુરુષ કમાવા જાય, સ્ત્રી ઘર સંભાળે, પણ હવે જમાનો બદલાયો છે. પરિવાર નાના બનતા જાય. પતિ-પત્ની બંને કમાવા જાય. બહુ ભણેલી વહુ આવશે, કમાવા જશે, પરિવાર પર રૂઆબ જમાવશે. ભણેલા ગણેલા કોઈનું સાંભળે થોડા? આપણા પરિવારના રીત-રિવાજ મુજબ ઘડાય નહીં. પાકે ઘડે કાંઠા ન ચડે. એનામાં કમાણીનું અભિમાન આવશે. ઘરમાં બધાને ધાકમાં રાખશે, પોતાનાથી ઉતરતા ગણશે. બધા ઉપર હુકમ ચલાવશે. બહાર ફરે, એના ઘરમાં શો ભલીવાર હશે? વર સારું કમાતો હોય તો યે આજકાલ દરેક સ્ત્રીને બસ બહાર ફરવાનું બહાનું જોઈએ. પુરુષ સમોવડી બનવું છે. એને કારકિર્દી કરવી છે. પછી ભલેને સાસરિયા, ઘણી, છોકરા ભૂખે મરે. ઘરમાં મા ન હોય તો છોકરા નીમાણા થઈ જાય. પુરુષ થાક્યો-પાક્યો ઘરે આવે, સ્ત્રી ઘરમાં ન હોય, તો પાણીનો ગ્લાસ, ચાનો પ્યાલો કોણ આપે? રાંધે ક્યારે? બહારનું ખાવાનું લઈ આવે કે પછી હોટલમાં જઈ ખાઈ આવે. એને બાઈ મજા કરે અને ઘરના બધાને સજા.

આ થઈ જૂના જમાનાની માન્યતા. હકીકત જુદી પણ હોઈ શકે. આજના જમાનાની નારી બે ઘોડે સવારી કરી શકે છે. એકી સાથે મોટી મોટી CEOની પદવી સુધી પહોંચેલી સ્ત્રીઓને શું ઘર સંસાર નહીં હોતો હોય? એના સંતાનોની કાળજી, પરિવારની કાળજી એ વિશેષ લેતી હોય છે. કદાચ સામાન્ય ગૃહિણીઓથી વિશેષ. સ્ત્રીમાં આવડત છે, હિંમત છે. દા. ત. જૂના જમાનામાં મરજાદી કુટુંબની વહુ સુમતિબેને મોરારજી નેવીગેશનનો ધંધો સંભાળ્યો, પતિની સાથે ઘરસંસાર ચલાવ્યો, સાસરિયાનો મોભો જાળવ્યો. ગાંધીજી સાથે સ્વાતંત્ર્યની લડતમાં સાથ આપ્યો. ધંધામાં સ્ટાફ પર, ઘરમાં નોકરોના કાફલા

ઉપર ધ્યાન આપવું - એ બધી સહેલી વાત નથી. એફીસીઅન્સી વધારવાની. પત્ની મરી જાય, પુરુષ ઓશિયાળો બની જાય, અપંગ બની જાય. પતિ મરી જાય, નાની ઉંમરની વિધવા સ્ત્રીઓ ઘરકામ ઉપરાંત બહારના કામ કરી સંતાનોને ઉછેરી લે છે, હિંમતભેર.

ઘણી વખત એવું બને છે કે બાપનો ધંધો દીકરો સંભાળી શકતો નથી, પણ વહુ સંભાળી લે છે. સસરાજીનો ધંધો, પતિની નબળાઈઓને સાચવી લે છે. જાંઘ ઉઘાડી પડવા ન દેવાય. પડ્યું પાનું નિભાવી લેવું પડે. જમાનો બદલાયો છે. દીકરીઓને દીકરાની જેમ સ્વતંત્રતા આપી ઉછેરી છે, ભણાવી છે, કમાતી થઈ છે. સાસરિયામાં, વર સાથે જરાજરામાં વાંધો પડે - અપમાનની લાગણી અનુભવે, ઘરને વર બધું છોડી પાછી આવે. કહે કે શા માટે હું સહન કરી લઉં. પડ્યું પાનું નિભાવવાની વાત જ ન કરાય, એમની સાથે. પહેલાંના જમાનામાં યે શારીરિક, બૌદ્ધિક, માનસિક, આર્થિક કજોડાઓ થતા. પડ્યું પાનું નિભાવી લેતા. વાતવાતમાં છૂટાછેડા ન લેવાતા.

અમારા પડોશમાં રહેતા શ્વેતાબેન આવું જ એક પાત્ર છે. પતિ કિશોરભાઈ સાવ નમાલા ને માવડિયા. અનિર્ણયના માણસ. મા-બાપ, પત્ની શ્વેતાને અન્યાય કરે. કંઈ બોલી શકે નહીં. માસ્તર મારે નહીં ને ભણાવે ય નહીં. સામાન્ય નોકરી કર્યા કરી, પંચાવન વર્ષની ઉંમરમાં VRS લઈ ઘરે બેસી ગયા છે. શ્વેતાબેન મેટ્રિક ભણેલાં હતાં. જોયું કે પતિમાં બહુ માલ નથી, કૌવત નથી. શ્વેતાબેન નોકરી કરતા ગયા, સાથે સાથે ભણતા ગયા. M.A.B.ED. થયા બે બાળકોને ઇંગ્લીશ મિડિયમમાં ભણાવ્યા. દીકરો Engineer થયો, દીકરી કોમ્પ્યુટર માસ્ટર, બંનેને સારી રીતે પરણાવ્યા. સાસુ-સસરા જીવ્યા ત્યાં સુધી એમની સેવા કરી. વર ને ઘર ને છોકરાં બધું સાચવી લીધું. પંચોતેરના થયા છે તો યે પગ વાળી બેસતા નથી. હજુ યે દોડાદોડ કરે છે. એમનું ઘર જુઓ તો છીંક આવે એવું ચોખ્ખું ચણક. કપડાં-દાગીના ભલે ભપકાદાર-મોંઘા ન હોય, પણ એવી રીતે ચીપચીપીને પહેરે કે પોતે કાયમ ઠસાદાર જ લાગે.

અમને એમ થાય કે આ બાઈ આટલી દોડાદોડ કેમ કરે છે? હવે તો જવાબદારી પતી ગઈ છે. ઠરીને કેમ બેસતા નથી? હવે ઘરમાં બે જ જણા છે. પતિ-પત્ની કેમ ક્યાંયે સાથે બહાર નીકળતા નથી? શ્વેતાબેન મળતાવડા, ઘરની બહાર નીકળે, બધાને હાથ-હલ્લો કરતા જાય. નાના સાથે નાના, મોટા સાથે મોટા. અડોશ-પડોશમાં બધાનું ચિંધું કામ કરી આપે. ભણેલા-ગણેલા, બુધ્ધિશાળી છે. શાંતિથી હવે ઘરમાં પગ વાળીને કેમ બેસી જતા નથી? આમ શ્વેતાબેનનું વર્તન કોયડા જેવું લાગતું. બધાને એવું લાગતું કે બાઈમાં ભણતરનું અભિમાન આવી ગયું છે, ઓછા ભણેલા વરની કિંમત નહીં હોય. દૂરથી ડુંગર રળિયામણા. કિશોરભાઈ પૈસાવાળાનો એકનો એક દીકરો. મા-બાપના લાડ-પ્યારથી બગડેલો તો ન કહેવાય, પણ આળસુ, જડસુ બની ગયેલો. પૈસાનું મિથ્યા અભિમાન. બાપની દુકાન ચલાવી ન શક્યો. ભાઈઓ ભાગ પડાવી ગયા. ઘર-બાર, ધંધો જતા રહ્યા. સાચવવાની ત્રેવડ ન હતી. શ્વેતાબેન ગરીબ મા-બાપની દીકરી. મા-બાપે પૈસાવાળું, ધંધાવાળું ઘર જોઈ પરણાવી દીધેલી. ભારે ચાલાક ને હોશિયાર. સાથે સ્વાભિમાની. કોઈની સાડીબાર રાખવી નથી.

પતિ નમાલો છે, માવડિયો છે, જડભરત છે, પાણી મપાઈ ગયું. જાતે નિર્ણય લઈ લીધો કે મારી લડત મારી જાતે જ લડવાની છે. બે બાળકો ઉછેરવાના છે. બેંક લોન લઈ ફ્લેટ ખરીદી લીધો. સાસુની મરજી વિરુદ્ધ નોકરી સ્વીકારી લીધી. જેવા છે તેવા વર ને ઘર બંને સાચવવાના છે. વરને નોકરી કરવી નથી. ક્યાંય ટાંટિયો ટકે તેમ નથી. કામ કરવામાં કંટાળો આવે, નાનમ સમજે. બસ સવારે ચાલવા જાય, એટલું જ બહાર નીકળે. આખો દિવસ ઘરમાં બેસી રહે. ટી.વી. જુએ, છાપાં વાંચે. બીજા કોઈ સાથે હળવું ભળવું નહીં. મનમાં ગુરુતા અનુભવે, પણ ખરી રીતે તો લઘુભાવથી પીડાતા હતા. તેથી એકલસૂરા થઈ ગયા. પત્નીને ક્યાંયે સાથ ન આપે. પણ એટલું ખરું કે પત્ની શ્વેતાને ક્યાંય રોકતા નથી.

શ્વેતાબેન ક્યાં રોક્યા રોકાય એવા છે? એવા રહ્યા હોત દબાઈને

રહ્યા હોત તો આજે જે મુકામે પહોંચ્યા છે ત્યાં પહોંચી શક્યા ન હોત. સંતાનોને આટલી સારી રીતે ઉછેરી શક્યા ન હોત! જીવનની વિષમતાને એમણે સ્વીકારી લીધી, હસતે મોઢે. પતિને બદલી શકાય તેમ નથી. પોતે જ બદલી નાંખ્યો જીવનનો રાહ. પોતાનો જીવનપથ નક્કી કરી લીધો. ક્યારેય ધીરજ ખૂટતી નથી. સદાયે મુખ પર સ્મિત, સ્ફૂર્તિલા. ન રાવ, ન ફરિયાદ. કેટલી સહનશક્તિ હશે આ બાઈમાં? Lief is struggle, battelfield, fight out. જીવનના આ સનાતન સત્યને સ્વીકારી લીધું છે.

બહારનું કામ કરે, પતિની બધી જરૂરિયાતો પૂરી પાડે છે. છોકરા નાના હતા, રડતા હોય, ત્યારેય પતિના હાથમાં ગરમા ગરમ ચાનો કપ મૂકતા. આ નથી ભાવતું, આ નથી ફાવતું, કચકચ સામો જવાબ નહીં. અકળામણ નહીં. ફટાફટ બીજું બનાવી આપે. મનમાં સમસમી ઊઠતા હશે કે આ માણસને હાથપગ હલાવવા નથી ને ઉપરથી હુકમ કરે છે? પણ બાળકો ઉપર પોતાના કથળેલા ઘરસંસારની અસર પડવા દેવી ન હતી. બાપ માટે સંતાનોમાં અભાવ પેદા થવા નથી દેવો એની કાળજી રાખી. પતિની નાદાનિયતની અવધિ નથી. પણ કોઈને યે કળાવા દીધું નહીં. પેલો એક ઘા ને બે કટકા જેવું વર્તન કરે, ચૂપચાપ સહી લીધું, નિભાવી લીધું. દૃઢ્ય પર પથ્થર મૂકીને. મન મગજ પર કાબુ રાખીને. સામો જવાબ આપવો નથી, તો પછી એમનામાં ને મારામાં શો ફરક? એ નાદાન છે, હું તો નથી ને!

કિશોરભાઈનો જરા પણ સહકાર ન મળે. શ્વેતાબેનને નોકરી પર જવાનું મોડું થાય. છોકરાઓને નિશાળે સમયસર મૂકવા જવાનું હોય. કિશોરભાઈની આડોડાઈ ચાલુ હોય. એ સમયસર પરવારે જ નહીં. શ્વેતાને મોડું થાય એ પરવડે નહીં. મનમાં અકળાય, દુઃખ થાય, વરને કંઈ કહેવાય તેમ નથી. સમજવા જ નથી માંગતો એને કેમ કરી સમજાવાય? કહેવા જાય તો પેલાનો જવાબ તૈયાર જ હોય. મૂકી દે નોકરી - કટકટ નહીં કરવાની. હું મારી રીતે જ પરવારીશ. હું કોઈનો ગુલામ નથી. આવા માણસને શું કહેવું? કહેવાનો કોઈ અર્થ નથી.

શ્વેતાબેનને પણ શાંતિથી જીવવું ગમતું હતું. પણ કાળઝાળ મોંઘવારી, સંતાનોની જવાબદારી, પતિમાં આવડત છે, પણ એને ફક્ત જીભ ચલાવવી છે, હાથપગ ચલાવવા નથી. શ્વેતાબેનમાં કાર્યનિષ્ઠા છે, ધગશ છે. Motivation છે, તેથી તેમને Promotion મળ્યા કરે છે. તનતોડ મહેનત રાત-દિવસ કરે છે. સંઘર્ષ વેઠે છે, પણ બબડાટ નથી કરવો, કકળાટમાં શક્તિઓને વેડફી નાંખવી નથી. જીવનમાં ઝઝૂંમીને પણ કંઈક મેળવવાની ધગશ છે. પતિ સામે ક્યારેય બે શબ્દ બોલવામાં શાણપણ નથી, ખાનદાની નથી. પતિ તરફથી શાબાશીના કે સહાનુભૂતિના બે શબ્દની અપેક્ષા નથી. ગળથૂથીમાં અભદ્રતાના સંસ્કાર મળ્યા નથી. શાલિનતા અને ઘેર્ય ધારણ કરી લીધા છે. બાંધી મૂડી લાખની. કોને કહેવું, શું કરવું? પોતાનો જ વર, પોતાનું જ ઘર, પોતાનો જ સંસાર. ઘરની આબરૂ બહાર ઢાંકી રાખવી છે. જીવન આ રીતે જ જીવવાનું છે. હસીને યે જીવવાનું છે, રડીને યે જીવવાનું છે. તો પછી હસીને જ શા માટે ન જીવવું?

નમન કરવાનું મન થઈ જાય છે, આવા સંસ્કારમૂર્તિ શ્વેતાબેનને. ભારતીય નારીની ધીરજ અને સહનશક્તિને.

‘અબલા જીવન તેરી યહી કહાની,

હૈ આંચલ મેં દૂધ, ઔર આંખો મેં પાની’ -

પણ શ્વેતાબેનને અબળા બની જીવવું મંજૂર નથી. એમની જીવનની ફિલસૂફી કંઈક અલગ જ છે. સંજોગોનો સામનો કરી લેવો છે. સહનશક્તિને વિકસાવતા જવી છે. અબળા નહીં પણ સબળા બની જીવવું છે, વાસ્તવિકતાને પચાવી જાણી છે, શ્વેતાબેને.

આપણી આસપાસ આવી કેટલીયે શ્વેતાબેનો વસતી હશે. સલામ એ સૌને, ઝિંદાદિલ સ્ત્રીઓને, જેમણે સમજણનો સેતુ જાતે બાંધી લીધો છે, સંસારની વિટંબણાઓ સહીને પણ જીવનના કપરા ચઢાણ સર કરવા માટે કટિબદ્ધ થઈ છે.

અખિયાતું

આજે બાપુજીની વરસી વાળવાની હતી. અમે બે ભાઈ અને બે બહેનો. બાપુજીનું શ્રાદ્ધ કર્મ પતાવ્યા પછી ફરી બધા ઘરે આવ્યા. બાપુજીએ વસિયતનામું બનાવી રાખ્યું હતું. બાપુજીનું કામ બહુ ચોક્કસ. વીલ પાંચ વર્ષ પહેલાં બનાવેલું, બાપુજીના પંચોતેરમાં વર્ષે. બાપુજીને એમ કે સૌથી મોટો દીકરો, મારા પછી પરિવારનું ધ્યાન રાખશે. એ તો મુંબઈમાં રહે છે, સુખી છે, પૈસા પાત્ર છે. તેથી તેને ઉપરનો મજલો લખી આપ્યો. કારણ મોટે ભાગે એ તો બંધ જ રહેવાનો. નાનો ભાઈ બા બાપુજી સાથે રહે છે. એમનું ઘડપણ પાળે છે. નીચે ગમાણમાં બે ગાયો પાળે છે. બાપુજીને ગાયો ઉપર અતિ પ્રેમ. ઢોર સચવાતા નથી. પણ એમને તો વહેલી સવારે ગાયનું દૂધ જ જોઈતું. બાનો સ્વભાવ કંજુસ, સંઘરાખોર. જૂની વસ્તુઓ ઉપર એમનો મોહ અકબંધ-ઘરમાં મીકસર, ઘરઘંટી આવી ગયા તો યે ખાંડણી-દસ્તો, ઘંટી, સેવ વણવાનું પાટિયું, અનાજ ભરવાના પીપડાં, જૂના તૂટેલા ચંપલ, બધું જ સાચવી રાખવાનું. ગાદલા ગોદડીના ડામચિયા લોખંડના કબાટો ને કેટકેટલોયે ભંગાર. બાને સમજાવીએ કે ભંગાર વેચી નાંખો, ફેંકી દો. પણ બાનો સ્વભાવ જિદ્દી, કહે કે મને પણ ભેગાભેગી ભંગારમાં વેચી નાંખો. અમે ચૂપ થઈ જઈએ. બા ભારે પડેસીવ. કેમ ન હોય. પાઈ પાઈ કરી એમણે મૂડી ભેગી કરી, ઘર વસાવ્યું. આ ઘર એ જ એમનો અણમોલ ખજાનો - કબાટની ચાવીનો ઝૂડો કાયમ કમ્મરે લટકાવેલો રાખે. ઘરની એકેએક વસ્તુ પર એમને અતૂટ માયા. અમને પણ કબાટ ખોલી ક્યારેય બતાવ્યું નથી કે એમાં શું શું સંઘર્યું છે.

બાપા જીવતા હતા, એમની હાક હતી કે કોઈ ચૂં ચાં બોલી શકતું નહીં. બાપુજી ગયા કે એક મહિનામાં તો હરતીફરતી બા જાણે ખાટલાવશ થઈ ગઈ. તબિયત લથડવા લાગી. નાનો ભાઈ ભાભી

બાની કાળજી લે. બાપુજીના આકરા સ્વભાવને અને લાંબી માંદગીને એમણે જ જાળવ્યા હતાં.

બાપુજીનું વીલ વંચાયું. એમાં નીચેનો ભાગ નાના દીકરાને-સંકેતને આપ્યો હતો અને મોટા ઉજાસને ઉપરનો ભાગ. હવે બાપુજીનો કડપ રહ્યો નહીં. બા હિંમત હારી બેઠી હતી. મોટી ભાભીએ પોત પ્રકાશ્યું. અમે મોટા છીએ. નાનાએ બાપુજી પાસેથી પરાણે વીલ કરાવી નીચેની મોટી જગ્યા પચાવી પાડી છે. નીચેનો ભાગ મોટો છે. અમારે નીચેનો ભાગ જ જોઈએ. નાનો અને બા ઉપર રહેવા જાય. નહીં તો અમે વીલનો અમલ થવા નહીં દઈએ. કોર્ટમાં જઈશું. વીલમાં બે સાક્ષીની સહી નથી. તેથી આ વીલ અમને મંજૂર નથી. મોટી ભાભી તો આંગણમાં ઊભી રહી બૂમબરાડા પાડવા લાગી. ગામ ભેગું થાય. બા બિચારી ધ્રૂજે. બા મોટી વહુને કહે, તારા પગે પડું, ગામમાં ધજાગરો કરવો બંધ કર. અમે ઉપર રહેવા જઈશું. નીચેનો ભાગ તને આપ્યો બસ.

બા બોલી તો ગયા, પણ બાને ઉપર પહેલે માળે ચડાવવા કઈ રીતે? ઊભો દાદર છે, રોજ ચડઉતર કરશે કઈ રીતે? ગાયોનું શું? ગાયોને ઉપર થોડી બંધાશે? મોટો તો નીચે તાળું મારી મુંબઈ જતો રહેશે. ઝઘડો વધવા દેવો નથી. જે હોય તે નિકાલ આજે જ કરી નાંખવો પડે.

લોખંડના કબાટો અને તિજોરી ઉપર ચડાવવા કેવી રીતે? બા દિવસમાં બે ચાર વાર તિજોરી બંધ ઉઘાડ કરે. એમાં શું ભર્યું છે, એની કોઈને ખબર નથી. તિજોરીની ચાવી બાની કેડે જ રહે છે. તિજોરી ઉપર ચડાવાય તેમ નથી. બાને તિજોરી વિના ચાલે તેમ નથી. બાને કેમ સમજાવવી કે તુલસી ક્યારાની, ગાયની, તિજોરીની માયા મૂકી દે.

મોટા ભાઈ ભાભી જીદ લઈને બેઠા છે. ગામડે આવી કદી રહેવાના નથી. પણ ભાગ તો લઈને જ રહેવો છે. બે દિવસમાં નીચેના ઘરનો કબજો લઈ તાળું મારી મુંબઈ પાછા જતા રહેવાના છે. કંઈ પણ જતું કરવા તૈયાર નથી.

બા રડ્યા કરે છે, નાનો ભાઈ-ભાભી રડે છે. બધાના મોંઢા ચડેલા છે. કંઈ સૂઝતું નથી. નિકાલ કઈ રીતે પાડવો?

રાત પડી, સૌ સૂઈ ગયા. સવારે હું વહેલી ઊઠી. ચાનો કપ લઈ બાને ઉઠાડવા ગઈ. તો બા ઉઠ્યા જ નહીં. સૂઈ ગયા હતા કાયમને માટે!

ભાગલાનો પ્રશ્ન ઉકેલાઈ ગયો, બાના મૃત્યુની સાથે. હવે તિજોરી ચડાવવી નહીં પડે. ગાયોને લઈ જશે નાનો ભાઈ ખેતરમાં.

નાનાએ કહી દીધું, અમે ખેતરમાં રૂમ ઉતારેલા છે ત્યાં રહેવા જઈશું. આ આખું ઘર આપી દો મોટાભાઈને અખિયાતું. અમારે કશું જોઈતું નથી. અમારા કરમમાં હશે તે અમે ભોગવીશું. બા બાપુજીના આશીર્વાદ છે અમારી સાથે.

મોટો મોટું મન ન રાખી શક્યો પણ નાનાએ મોટું મન રાખી, વરઝોળો થવા ન દીધો.

આ કહાની તો ઘર ઘરની છે. જેણે મૂકી લાજ તેને નાનું સરખું રાજ. કેટલાક માણસો ફક્ત હકની ભાષા જ સમજે -એમને ફરજ બજાવવી નથી. કશું છોડવું નથી. ઝઘડો કરવાથી કોને સુખ શાંતિ મળ્યા છે? સંતોષી નર સદા સુખી. જેને બાંધછોડ કરતાં આવડે એ સુખી. પણ બાંધછોડ કરવી છે કોને પરિણામે ભાઈ ભાઈ વચ્ચે બાપીકી માલ-મિલકત અંગે ઝઘડાઓ ઊભા ને ઊભા રહે છે.

આપણે ગામ છોડી મુંબઈ આવ્યા. આપણા સંતાનો અમેરિકા સ્થાયી થઈ ગયા. ક્યાં ગયા ગામડાના ખેતરો ને મેડી? અમેરિકા વસેલા સંતાનો કહી દે છે કે તમે તમારું ભોગવો. અમને કશું જોઈતું નથી. પેટીને પટારા, લોખંડના કબાટો, પિત્તળના વાસણ, સ્ટીલના વાસણો બધું જ આઉટડેટ થઈ ગયા છે.

જીવનનો આનંદ

ઈશ્વરનું બીજું નામ સત્ - ચિત્ત - આનંદ. આનંદમાં રહેવું, આનંદ માણવો અને અન્યને આનંદ આપવો એના જેવી મોજ ક્યાંય ન હોય. હસતા રહીએ, હસાવતા રહીએ. મોજમાં રહેવું. કુદરતમાં ક્યાંય હતાશા-નિરાશા નથી, ઉદાસીનતા નથી. સવાર પડે, સવિતા નારાયણની સવારી સાત ઘોડામાં બેસી આવી પહોંચે. ચોમેર ઉજાસ ઉજાસ પથરાઈ જાય. રાત્રિનો અંધકાર ક્યાંય ખોવાઈ જાય. ચેતનના કુવારા ફેલાવા લાગે. લોકો નિંદ્રા ત્યાગી ઉઘમી બનવા લાગે. કામકાજે લાગી જાય. સવારનાં ઝળાં હળાં પ્રકાશ, શીતળ પવન મનને મોહી લે. સવાર પડે, જાણે જીવનપુસ્તકનું નવું પાનું ઉઘડ્યું. નવેસરથી દિવસને ઉજવવાનો ઉમંગ પ્રકટે. ગઈ કાલની ઘટનાઓને ભૂલી જવાનું નવા પાને નવું નામું માંડવું. દિવસભર આપણું કર્તવ્ય બજાવવું. સાંજ પડે જીવનની કિતાબના એ પાનાને જેમનું તેમ રાખીને - સાચો હિસાબ માંડીને ઇશ્વરના હાથમાં સોંપી દેવું. નિશ્ચિંત થઈને. ઇશ્વર તે જે કરાવ્યું તે મેં કર્યું. પ્રભુ 'તારા તે હાથનું હું રમકડું' રાત હેમખેમ વીતી જશે. નવલું પ્રભાત ઉઘડશે. અને બીજા દિવસની સવારને તાજીમાજી માણી શકીશું. સૂર્યકિરણની લાલીમા આપણા ચહેરા પર સ્મિત ફેલાવી દેશે. સવારનું સૂર્યસ્નાન તંદુરસ્તી બક્ષે. આંખોમાં નવલું અંજન આંજે.

ભાવે ભજું ભુવનના રચનાર સ્વામી

દીસે જરા ન રચના મહીં કાંઈ ખામી

વિતાવી રાત સુખમાં કરી જેમ રક્ષા

આનંદમાં દિવસ તેમ વિતાવજે આ.

સૂર્યકિરણના સ્પર્શથી હૃદય રોમાંચના ધબકારા ઝીલવા માંડે છે. નવલી પ્રભાતે નવો અનુભવ. આ ધરતી પર હેમખેમ રાખનારા કોણ? રાતભર રખોપું કરનાર કોણ? નિંદરમાંથી જાગીએ, રોજ નવો દિવસ

ઊગે. જાણે જિંદગીનો નવો અવતાર. કુટુંબ કબીલો, અડોશ પડોશ, મિત્રોના સ્નેહથી ઝબકોળાઈ જઈએ. રમુજ અને હાસ્યના કુવારા ફેલાવતા જઈએ. બાલ્યાવસ્થા કેવી મુગ્ધ હોય છે? અને યુવાની તો દીવાની. વૃક્ષો સાથે મૈત્રી બાંધીએ અને ફૂલો સાથે દોસ્તી, ફૂલોની મહેક પ્રસરાવતા વાયરા સાથે જીવનયાત્રા આગળ ને આગળ વધતી ચાલે. દરેક દિવસ ઇશ્વરી સોગાદ લઈને આવે. અને જીવનને સુખી બનાવે. ખુશીનો ખજાનો લઈને આવે. અને આ ખુશીનો ખજાનો એટલે આનંદનો વૈભવ. પૈસાથી શ્રીમંતાઈ આવી જતી નથી. સુખસગવડના નિર્જીવ સાધનો આપણને નિર્બળ બનાવે. જ્યારે અંતરની અમીરાત એ જ સાચી શ્રીમંતાઈ. મોટી મેડીઓમાં જ સુખસાલ્યબી નથી સમાઈ. ચાંદીના ચળકાટથી પવનનો પમરાટ, મોરનો થનગનાટ કે કોયલના ટહુકારને ખરીદી શકાતો નથી. વસંતનો વૈભવ, ફાગણની ફોરમને ખરીદી નથી શકાતી.

આવા નાના નાના ઝીણાં ઝીણાં સુખોને માણવા માટે માલિકીભાવ છોડી, સરળતા અપનાવવી પડે, નાના બાળકોના નિર્દોષ હાસ્યને માણવા શીખવું પડે. આંખોમાં વિસ્મય આંજવો પડે. કેટલો આનંદદાયક છે કુદરતની કરિશ્માનો જાદુ! એક વખત આવા સૌંદર્યની ઝાંખી જો થઈ જાય તો આનંદની અવધિ આવી જાય. સ્વર્ગીય સુખની સુખદ સ્મૃતિઓ મનપ્રદેશ પર છવાઈ જાય, ભાવવિભોર થઈ જવાય. ભલે ને આપણે ધનકુબેર હોઈએ. આ બધું માણવા માટે નાનાં નિર્દોષ ભૂલકા જેવા બની જવું પડે.

કોઈ પણ વસ્તુ મેળવવાથી, એનો માલિકીભાવ ધરાવવાથી સુખ કે આનંદ નહીં મળે. ખરો આનંદ તો સમાયેલો છે અંતરના ઉમળકાથી કુદરત સાથે એકાકાર થઈ જવામાં. ઇશ્વરે તો ઠેરઠેર વેરી દીધો છે એનો વૈભવ લૂંટવા ન માંગીએ તો પછી આપણા જેવા મૂરખ અભાગિયા કોણ?

ખરો વૈભવ ત્યારે પ્રાપ્ત થયેલો ગણાશે જ્યારે આપણે જીવનને સાચા અર્થમાં સમજી શકીશું.

ઝૂમ ઝૂમકે નાચો આજ, ગાઓ આજ.

ગાઓ ખુશી કે ગીત.

કાલ કોણે દીઠી છે સખી, આજનો લહાવો લીજીએ રે -

ફૂલ વીણ સખે, ફૂલ વીણ સખે,

હજુ તો ઊગતું જ પ્રભાત સખે.

કહે છે ને હસે તેનું ઘર વસે. હાસ્યથી તબિયત તરબતર રહે. હાસ્ય એ તો જીવન જીવવાની જડીબુટ્ટી છે. રામબાણ ઔષધિ છે. જેટલું નિખાલસ હાસ્ય, તેટલી નિરોગીતા. મન પ્રફુલ્લિત તો તન પ્રફુલ્લિત. જીવન એટલે વિનોદ, આનંદમંગળ. જીવન એટલે જલસો હરખ એટલે હળવાશ.

જીવન એટલે ઇશ્વરની અમૂલ્ય દેન. અને ઇશ્વરે આપેલી આવી અમૂલ્ય બક્ષિસને વેડફી નાંખવાનો કોઈને અધિકાર નથી.

હસીએ, બોલીએ, મોજમાં રહીએ. જીવનનો લહાવો લૂંટીએ.

આપણે હસીએ તો જગત આખું આપણી સાથે હસશે, આપણા આનંદમાં ભાગીદાર થવું સૌને ગમે. રડીએ આપણી સાથે કોઈ રડવાનું નથી. બે ઘડી હમદર્દી બતાવી સૌ ચાલી જશે. રડતાનું ભાગ્ય રડતું. કુદરતમાં ક્યાંય કકળાટ નથી. આથમતો સૂરજ લાલીમા પાથરતો જાય છે. રડતો નથી. રાત પછી નવો દિવસ ઊગવાનો છે.

કાલ કોણે દીઠી છે સખી આજનો લહાવો લીજીએ રે....

વારસાની હકદાર

જીવનસાથીની પસંદગી માટે મુલાકાત ગોઠવાય. છોકરો ને છોકરી બંનેને અલગ મીટીંગ કરવા મોકલાવાય. આજકાલ તો સગાવહાલા વચ્ચે નહીં, છોકરા છોકરી એક બે વખત એકલા મળે, એકબીજાથી પરિચિત થાય. માબાપ ભલે સંબંધ શોધી લાવે. જેમણે જીવનભર સાથ નિભાવવાનો છે, એમની પસંદગી, એમની મરજી હોય તો જ સંબંધ બાંધવો ઉચિત ગણાય. એ જમાનો ગયો, કાકા, ફોઈ, મામા કોઈ જગ્યાએથી માંગું લઈ આવે, બે પરિવારની મીટીંગ થાય બોલો અમને આ સંબંધ મંજૂર છે, સોનામાં સુગંધ ભળશે. છોકરી નીચી મૂંડી કરે - માબાપ સમજી જાય હા, અને તરત જ ગોળ ઘાણા ખવાઈ જાય. પછી કંઈ વાંધો પડે, એકબીજાને હળેમળે, નાપસંદ થાય છતાં યે સગાઈ તોડવામાં સમાજની શરમ નડતી. હવે તો છોકરી જ પચીસ પ્રશ્નો તૈયાર કરીને આવી હોય છે. છોકરીઓ બોલે થઈ ગઈ છે. માબાપની હાએ હા ભણવાની નથી.

પહેલાં સાસુ સસરા કહેતા કે બહુ ભણેલી, નોકરી કરતી વહુ અમને પસંદ નથી. દીકરો કમાય છે. હવે તો દીકરાની સાથે વહુ પણ કમાઈને લાવે એવું સહુ ઇચ્છે છે. છોકરી સીધો જ પ્રશ્ન પૂછે - હું આટલું ભણી છું. મારે કેરિયર કરવાની છે. નોકરી કરવા દેવી પડશે. કિશોરી આવી સ્પષ્ટવક્તા કન્યા હતી. એણે શરદ સાથે શરત કરી હતી કે હું મહિને લાખ રૂપિયા કમાઉં છું. મારી નોકરી હું છોડીશ નહીં. હા, હું તમારા ઘરને પણ સાથે સાથે સંભાળી શકીશ. શરદના માતાપિતા જરા નારાજ હતા. આપણે ઘેર ક્યાં પૈસાની કમી છે ? ભણેલી અને તેમાં યે કમાતી વહુ દીકરાને દબાવી દેશે. શરદને કિશોરી ગમી ગઈ હતી. ઓફિસમાં એની કાર્ય કરવાની આવડતથી એ પ્રભાવિત થયો હતો. આખરે રાજાને ગમે તે રાણી. દીકરાની પસંદગીને પસંદગીની

મહોર મારવી પડી.

કિશોરી પરણીને સાસરે આવી. વહેલી સવારે ઊઠી રસોઈમાં નહાઈ ધોઈને પહોંચી જાય. વૈજ્ઞાવ પરિવારના સંસ્કાર હતા. સાસુ સસરાના ચા, નાસ્તા, ઇંજેક્શન, દવા બધું તૈયાર. રસોઈ કરીને તપેલા ગેસના ચૂલા પર ચડાવી દે. ચપોચપ, ફુંદરડીની જેમ ફરી વળે. દસ વાગે તો ઓફિસ જવા તૈયાર થઈ જાય, ઘરનું બધું કામ પતાવીને. એની પાસે ટાઇમ મેનેજમેંટ છે. કોઈને ફરિયાદ કરવાનો મોકો આપતી નથી. પરિવારને સંપૂર્ણપણે સમર્પિત થઈને રહે છે. બધાને અનુકૂળ થવા તૈયાર છે કિશોરી પણ નોકરી તો છોડવાની નથી જ.

શરદના પિતા મનસુખલાલ નારાજ છે. કોઈ પોતાની મરજી વિરુદ્ધ જાય એ એનાથી સહન થાય જ નહીં. એ શરદને ચડાવે, કમાતી બૈરીને ધાકમાં રાખજે. એની પાસબુક ચેક કરતો રહેજે. એ પિયરમાં પૈસા મોકલતી હશે. શરદ પત્ની કિશોરીને ઓળખે છે. મોટી પોસ્ટ ઉપર છે. ઓફિસમાં બધું કામ પતાવીને જાય છે. સાંજે મહારાજ આવી રસોઈ કરી જાય છે. બાને માથેથી કામનું ભારણ તદ્દન ઉતારી નાંખ્યું છે. છતાં યે મનસુખલાલ એમની આડોડાઈ છોડતા નથી. કિશોરીને બદનામ કરવા અચાનક મહેમાનોને બોલાવે- જોયું ભણાશેરી વહુ ઘરના કામમાં કામ આવે જ નહીં. મહારાજ જાય પછી ઓર્ડર છોડે, બટાટા વડા બનાવી આપો. રસોઈયાના હાથનું ખાવાનું કાચું પાકું હોય છે. અને પચતું નથી. કિશોરી વહુએ જ સાંજની રસોઈ કરવી. ગમે તેમ કરીને કિશોરીને થકવી નાંખવી હતી.

ચાહીને ખાતી વખતે ડીશ પછાડી નાંખે, દાળનો વાટકો ઢોળી નાંખે, વહુ માટે કામ વધારતા જ જાય. કિશોરી ચૂપચાપ કામ કર્યે જાય. સાસુ પણ કટકટ કરતી, સાસુજી માંદા પડ્યા, કિશોરીએ એક મહિનો ઓફિસમાંથી રજા લઈ એમની ખૂબ ચાકરી કરી, સાસુજી બચી શક્યા નહીં. હવે મનસુખલાલ એકાકી થઈ ગયા. કિશોરીએ જે ભાવથી, જે ફરજથી સાસુની ચાકરી કરી હતી તેઓ પ્રભાવિત થઈ ગયા. કિશોરી માટે માન ઉપજ્યું. હવેથી કિશોરીને હેરાન કરવી નથી એવો નિશ્ચય

કર્યો. હવે કિશોરીની પૂરેપૂરી ગરજ પડવાની. એના સિવાય બીજું કોણ એમની ચાકરી કરવાનું હતું. બીજી બે વહુઓ છે. બે દીકરા છે. કોઈ એકે પૈસો યે આપતું નથી. અને બે દિવસ ઘરે રહેવા બોલાવતું નથી. મા માંદી હતી, ફક્ત એક વખત ખબર કાઢવા પૂરતા આવી ગયેલા. જેઠાણી દાઢમાં બોલી, અમે અહીં રહેતા હોત તો બાપુજીની સેવા કરત. એમને ઓફિસમાં કામ રહે, છોકરાઓ ભણતા હોય, અમે અહીં આવીને રહી શકીએ તેમ નથી. કહી જાય કે મમ્મીની ચાકરીમાં જરા પણ કચાશ રાખશો નહીં.

હવે મનસુખલાલને કિશોરીની સાચી કદર થઈ છે. કિશોરી સસરાજીની દવાની ડબ્બીમાં અઠવાડિયાની બ્લડ પ્રેશરની, ડાયાબીટીસની દવા ભરી આપે. સવાર સાંજ પાણીના ગ્લાસ સાથે હાથમાં ગોળીઓ આપે. ગમે ત્યાં ગઈ હોય, સસરાજીના જમવાના ટાઇમે હાજર થઈ જ જાય. મનસુખલાલને નબળાઈ વધતી ચાલી. એમાં પડી ગયા. થાપાના બોલનું રીપ્લેસમેંટનું ઓપરેશન કરાવવું પડ્યું. હવે પથારીવશ થઈ ગયા. કિશોરી માટે એમને હવે ખરેખર લાગણી થઈ આવી. પોતે વિના વાંકે વહુને હેરાન કરી હતી. આવી શાણી વહુને પોતે સમજી શક્યા નહીં.

કિશોરી સસરાજીના સંડાસ-પિશાબ પણ સાફ કરે. મનસુખલાલને દુઃખ થાય, કહે હવેથી ખાવા પીવાનું બંધ, તમારે મારી ગંદકી સાફ કરવી પડે છે. કિશોરી કહે, બાપુજી હું તમારી દીકરી જ છું ને ! હાલમાં એક મહિનાની રજા મૂકી છે, જરૂર પડે તો નોકરી છોડી દઈશ, પણ હું મારી ફરજ ચૂકીશ નહીં. તમારી પાસે હવે સતત ઘરની એક વ્યક્તિએ રહેવું પડશે. શરદને રજા લેવી પરવડે નહીં. વળી એ મારી જેમ તમારી સંભાળ લઈ શકશે નહીં. એક મહિના સુધી કિશોરીએ સસરાજીની સેવા કરી. ફીઝીયોથેરાપીસ્ટ કસરત કરાવી જાય. પછી એ કસરત કરાવતી. સમજાવી, પટાવીને એમને જમાડે. કિશોરીએ ક્યારેય મોઢામાંથી એકે હરફ કાઢ્યો નથી કે મને ગંદકી સાફ કરતા સૂગ આવે છે. એ કુશળ ગૃહિણી સાબિત થઈ હતી, કુશળ પત્ની સાબિત થઈ, તેમ જ

હવે કુશળ નર્સ પણ સાબિત થઈ. સસરાજીના ડાયપર પણ બદલી આપતી. બીજી વહુઓ ક્યારેય મદદરૂપ થાય નહીં. બે દિવસ ખબર કાઢવા આવી ગઈ. ઉપરથી ઓર્ડર છોડતી જાય. મનસુખલાલને બહુ દુઃખ થયું, કે એક તો મારી માંદગીની સારવાર ઉપરથી બીજી વહુઓ જાણે મહેમાનની જેમ આવીને ગઈ, કિશોરી માટે કામ વધારીને. કિશોરી ઉપર હુકમ છોડવાની એકે તક છોડી નથી. ઉપરથી મનસુખલાલને દીકરાઓ ચડાવી ગયા કે તમારા પૈસા સહીસલામત રાખજો. સાથે રહો છો તેથી શરદ અને કિશોરી તમારા પૈસા વાપરી નાંખશે. તમારી મિલકત પચાવી પાડવાની દાનત છે કિશોરીની, ચેતતા રહેજો.

મનસુખલાલ કાંઈ નાના કીકલા નથી. પાકી સમજ છે, માણસને પારખવાની. એક વખત ભૂલ કરી હતી. હવે કરવી નથી. પહેલાં ખોટી માન્યતા હતી, હઠાગ્રહ હતો કે ભણેલી વહુ લાગણીહીન હશે, ફરજ નહીં બજાવે, ઘર નહીં સાચવે. હવે તો પાકેપાકી પરખ થઈ ગઈ છે.

પોતાના પેટના સંતાનો ચાકરી કરી શક્યા નથી. એવી ચાકરી વહુએ કરી છે, પોતે એને આટઆટલી સતાવી હતી છતાંયે. હવે કિશોરી સાથેનો સંબંધ બદલાઈ ચૂક્યો છે. સસરા-વહુનો નહીં પણ બાપ-દીકરીનો. કિશોરીને બાપાનો પ્રેમ મળ્યો ન હતો. એણે તો પહેલેથી જ મનસુખલાલમાં બાપાને જોવાનો અભિગમ રાખ્યો હતો. મનસુખલાલને ખબર છે કે હાલમાં દીકરા શરદની ફેક્ટરીમાં આર્થિક મુસીબત છે. કિશોરી વહુએ હોસ્પિટલનો બધો ખર્ચ પોતાના ખાતામાંથી કર્યો હતો.

કિશોરીને ફરીથી જોબ પર જોડાઈ જવાનો આગ્રહ મનસુખલાલે જ કર્યો. પોતે હવે ઘરમાં જ રહેવાનું છે તો શાકભાજી સમારવાનું, વગેરે કામ પોતે કરી લે છે. કિશોરી વહેલી મોડી થાય તો કુકર મૂકતા શીખી ગયા છે. કિશોરીને સારા દિવસો રહ્યા. સસરાજી મનસુખલાલ ખુશ. હવે એમને રસોઈ કરતા આવડી ગઈ હતી. કિશોરીની તબિયત સારી નથી રહેતી. એ રોટલી વણે મનસુખલાલ રોટલી શેકીને ઘી ચોપડે. મનસુખલાલના હૈયામાં કિશોરી માટે દીકરી જેટલો પ્રેમ અને કરુણા

છે. કિશોરી કહે, બાપા ઘરમાં શા માટે બેસી રહો છો, દેવદર્શન કરવા જાઓ. મનસુખલાલ કહે આ ઘર એ મારું મંદિર છે. એમાં વસતા માણસો દેવતા છે. ક્રિયાકાંડ કરવા કરતાં જીવતા માણસને મદદરૂપ થવું એનું નામ સાચો ધર્મ. હૃદયમાં પ્રેમભાવ ઉભરે, હૃદય નિર્મળ બને એ સાચો ધર્મ.

કિશોરીને કહે, દીકરી તું તો આ ઘરનો દીવો છે તને તકલીફ ન પડે એ જોવાનો બાપ તરીકેનો મારો ધર્મ છે. ઇશ્વરની નજીક જવા માટે અહંકાર, દ્વેષ દૂર કરવાના, જીવ માત્ર પ્રત્યે હેતુપ્રેમ રાખવાના. તારી જેઠાણીઓ, મારી બીજી વહુઓ સ્વાર્થી છે. એમને મારા પૈસામાં રસ છે. કિશોરી હવે બહુ બહાર જઈ શકતી નથી. મનસુખલાલ બપોરે રામાયણ, ભાગવત લઈને બેસે. એક વાંચે, બીજું સાંભળે. નવા જન્મનારા બાળકમાં સારા સંસ્કાર ઉતરે.

કિશોરીને જીવન જીવવાની નવી દૃષ્ટિ મળી, જે સસરા તકલીફ આપતા હતા, એ આજે બદલાઈ ગયા છે, પ્રેમ, ત્યાગ, કરુણા, ધૈર્ય વગેરે ગુણો વિશે સસરા-વહુ વચ્ચે સંવાદ રચાય છે. ધર્મ કોને કહેવાય, સંસારનું સાચું સ્વરૂપ કેવું છે. એવી ચર્ચા બંને કરે છે. આવા પ્રેમાળ સસરા પોતાના દીકરાને વાત ન કરે એટલી પેટછૂટી વાત વહુ સાથે કરે છે. સસરા-વહુ ગામગપાટા મારતા જાય, ઘરકામ કરતા જાય. મનસુખલાલ કિશોરીને કંપની આપે છે.

એક વખત શું સૂઝ્યું તે મનસુખલાલ એકલા એકલા વકીલને ત્યાં ગયા. ત્યાં જઈ વીલ બનાવરાવી સહી-સિક્કા કરી આપ્યા. દીકરાઓ વહાલા છે, પણ સૌથી વહાલી વહુ છે દીકરી સમી કિશોરી. કિશોરીના નામ પર વીલમાં બધી મિલકત કરી આપી. કિશોરીએ જીવનભર જે નિર્વ્યાજ પ્રેમ મને બાપ તરીકે ગણીને વરસાવ્યો છે, એનો બદલો ક્યારેય પૈસાથી વાળી શકાય તમે નથી. એ જ મારા વારસાની સાચી હકદાર છે.

આભાર

માણસ જાતને કુટેવ છે, જે તેની પાસે છે તે ભોગવવું નથી. જે નથી મળ્યું તેની કામના કરી દુઃખી થયા કરવું છે. સામાન્ય વ્યવહારમાં કોઈ કશું આપે આપણે Thank you કહીએ છીએ. ઔપચારિક રીતે આભારવિધિ કરતા રહીએ છીએ. જગતમાં અનેકના સાથ, સહકાર લેવા પડે, એનું ઋણ સ્વીકાર કરવા આભાર માનવો પડે. કહેવા ખાતર જ નહીં - ખરેખર આભાર માની લઈએ છીએ, કૃતજ્ઞતાની અભિવ્યક્તિ કરવા. કોઈ ભૂલ થઈ જાય તો ‘સોરી અને કોઈ ઉપકાર કરે તો Thank you કહેવાનો રિવાજ છે.

ઈશ્વરના કેટકેટલા ઉપકાર છે આપણી ઉપર. સર્વાંગ સુંદર દેહ આપ્યો છે. સજાગતા છે, વિચારવા માટે મન આપ્યું છે, બુદ્ધિ આપી છે, ધનદોલત, સુખ સગવડો આપ્યા છે. તંદુરસ્તી આપી છે. પહાડ, નદી, ઝરણાં, સૂર્યોદય, સૂર્યાસ્ત, કેટકેટલું આપ્યું છે. શ્વાસ લઈ શકીએ છીએ. સુગંધ માણી શકીએ છીએ. ઇંદ્રિયોનું સુખ આપ્યું છે. સ્વાદ માણી શકીએ છીએ. જમી શકીએ છીએ, પચાવી શકીએ છીએ. રાત્રે નિરાંતે સૂઈ શકીએ છીએ. આખા દિવસનો થાક ઉતરી જાય, રીફ્રેશ થઈ બીજા દિવસે સવારે વહેલાં ઊઠી જઈએ છીએ. ભાવે ભજું ભુવનના સ્વામી, દીસે જરા ન રચના મહીં કાંઈ ખામી. વિતાવી રાત સુખમાં કરી જેમ રક્ષા. આનંદમાં દિવસ તેમ વિતાવજે આ.

જરા વિચારીએ - ઈશ્વરનું કેટલું મોટું ઋણ છે આપણી ઉપર! ક્યારેય ભગવાનને કહીએ છીએ કે ભગવાન Big Big thank you માણસનો સ્વભાવ કાયમ અસંતોષી રહેવાનો છે. જે નથી મળ્યું એની કામના કરી કરી દુઃખી થયા કરીએ છીએ. જે મળ્યું છે તેનો સંતોષ નથી. આપણી પાસે શું શું નથી?

એક માણસ ગરીબ હતો. કાયમ ઈશ્વરને ફરિયાદ કરે - કે તું મને

ગરીબ કેમ બનાવ્યો? મારા ભાઈને, પડોશીને મારાથી કેમ વધુ ધન દોલત આપ્યા? ભગવાને કહ્યું, કોણે કહ્યું કે મેં તને કંઈ નથી આપ્યું? તારી પાસે કરોડો રૂપિયાની મૂડી છે, તું જાણે છે, છતાં અજાણ બની રહ્યો છે. ચાલ, તારી એક આંખ આપી દે. હું દસ લાખ આપીશ. એક હાથ આપી દે, રૂ. વીસ લાખ આપીશ. એક કીડની આપી દે, એક કરોડ આપીશ. ત્યારે એ ગરીબને જ્ઞાન થયું કે પોતે કેટલો અમીર છે. સર્વાંગ સુંદર દેહની કેવડી મોટી અસ્કયામત ઇશ્વરે તેને બક્ષી છે! માણસની કાયા સ્વયં એક તીર્થ સમાન છે. શરીર ભલે ક્ષર છે, નાશવંત છે પણ કેટલું અભરે ભરેલું છે આપણું સમગ્ર જીવન.

હવા કોણે વહેતી કરી છે? શ્વાસ કોના થકી લેવાય છે? આંખથી ચોખ્ખે ચોખ્ખું જોઈ શકીએ છીએ. જીવન કેવું જીવવા જેવું છે. મરવાનું મન થાય છે કોઈને? મરવાનું ગમે છે કોઈને? વાચા આપી છે, મનની લાગણીઓને વ્યક્ત કરવા.

દૃઢ સતત ધક ધક કરે છે. જે કરુણાસભર છે. Thank you કહી કહી કૃતજ્ઞતાની રાગને સંકોર્યા કરવી છે. માણસ માણસ વચ્ચે જો કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરતા રહીએ તો પરમતત્ત્વ પ્રત્યે આભારની લાગણી વ્યક્ત કરવામાં સંકોચ શેનો?

જીવન સુંદર છે, મૃત્યુ પણ અધિક સુંદર છે. નવજીવનનું દાર છે. સંતો પોકારી પોકારીને કહે છે. ભગવાનને ભજો. ભક્તિ કરો - દુર્લભ એવો માનવ દેહ મળ્યો છે. એ કોની દેન છે? ઈશ્વરનો આભાર માનો.

ઈશ્વર દેવા બેઠો છે. છપ્પર ફાડીને આપે છે. ખોબલે ખોબલે આપે છે. લાયકાત કરતાં વિશેષ આપે છે. એની કૃપાનો વરસાદ અવિરતપણે વરસતો રહે છે. દેવે જાજવલ્યમાન દેહ આપ્યો છે, ઘર, બાર, અલંકારો આપ્યા છે. યુવાનીનો તરવરાટ આપ્યો છે, મનમાં થનગનાટ આપ્યો છે. સ્વસ્થતા આપી છે. દેહ લાલિત્ય આપ્યું છે. કુદરતી કૃપા લાવણ્યમયી બની સર્વ સૃષ્ટિને વિલસિત કરી રહી

છે. પરિણામે સૃષ્ટિ ફુલાઈને ફાળકો બની જઈ, વધુ સૌંદર્યવાન બની જાય છે. સૃષ્ટિ નીતનવા શણગાર સજે, સોહામણી દેખાય. ઠુમક ઠુમક નાચે, લયકાતી ચાલે. અભિસારિકાની જેમ નીકળે. અફાટ અરણ્ય અને જમીન પર લીલોછમ કાશ્મીરી ગાલીયો.

પ્રકૃતિમાં પાંગરતા કેટકેટલા જીવો? આખો માહોલ કેવો સૌંદર્યમય? સર્વ સૃષ્ટિ વૈભવથી ભરપૂર.

‘જ્યાં જ્યાં નજર મારી ઠરે, યાદી ભરી ત્યાં આપની’

સર્વત્ર જાણે સહજ સમાધિ. ઇશ્વરની ઇચ્છા વિના પાંદડું યે હલાવી તો જાણો!

સુખ કોણે મોકલ્યું? એણે કદાચ થોડું દુઃખ મોકલ્યું તો એમાં ગભરાઈ જવાનું શા માટે? ઇશ્વર દુઃખ મોકલે છે આપણી કસોટી કરવા. દુઃખ પડે, આપણી સહન કરવાની ક્ષમતા વધે. દુઃખ દૂર કરવા અનેક પ્રયાસો કરવા પડે. ગભરાઈ ગયા તો મરી ગયા. ઇશ્વરીય કૃપા અપરંપાર છે. આ સર્વ જગત ઇશ્વરીય કૃપાની દેન છે. તો પછી શા માટે સોગીયું ડાચું લઈને ફરવું?

મોજમાં રહેવું, મોજમાં રહેવું.

સદુપયોગ

સમય સાતત્યને વરેલો છે. એનું ચક્ર અવિરતપણે ચાલ્યા જ કરે છે. એમાં કોઈ ઇન્ટરવલ નથી હોતો. સમયને વાસીપણું મંજૂર નથી. એ તો તાજગીનો ઉપાસક છે. વખત નવો કે જૂનો થતો નથી. નવું શબ્દ કાળગ્રસ્ત છે. સમયાંતરે એ જૂનું બની જાય. તેથી સાદગી એ જ તો જીવનનું સૌંદર્ય છે. ગતિ એ જ જીવન છે. દૈન્યના ભાવોને ઉન્નત બનાવીએ નવા વર્ષે. એક અદ્ભુત વર્ષને આવકારીએ. નવા વર્ષને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક, દૈન્યપૂર્વક સ્વીકારીએ. નવું વર્ષ પ્રકાશમય બનાવવું છે. આધ્યાત્મિક જીવનનું પ્રારંભનું પગલું ભલે નાનું હોય એમાં દૃઢભાવ હોવો જોઈએ. સૂક્ષ્મ બીજમાંથી જ ફૂલનો છોડ ખીલે, નાનકડા બીજમાંથી પ્રચંડ વટવૃક્ષ જન્મે. પ્રેમના બીજનું વાવેતર કરો. શ્રદ્ધા, વિશ્વાસના ખાતરપાણી આપવા પુરુષાર્થ કરો. જિંદગી બદલાઈ જશે. ખુલ્લી કિતાબ જેવો પ્રેમ કરતાં શીખો. વર્ષ બદલાય, નવી આશાનો સંચાર થાય. પરિવર્તનની અપેક્ષાઓ જાગે, નવું વર્ષ સુખના સૂરજના ઉદયનું નિમિત્ત બને. એવી ઝંખના સેવીએ. પોતાની જાતને વિષે વિચારીએ. આત્મસંતોષ અને પરિતૃપ્તિનો અનુભવ કરીએ. દૃષ્ટિકોણ બદલીએ. ભરપૂર ખાલી થઈ જઈએ તો જ નવા વિચારથી ભરપૂર ભરાઈ જઈશું. આત્મબળના પ્રચંડ રણકાર સંભળાશે. ઇશ્વરને માણસથી દૂર રહેવું જ નથી. એને તો આપણી અંદર જ રહેવું છે. આપણે તેની પ્રતિમા બનાવી અળગો કરીએ છીએ. ઇશ્વરે સર્વશ્રેષ્ઠ આપણને આપ્યું છે એનો સદુપયોગ કરીએ. તો જ હળવા, નરવા, ગરવા રહી શકીશું.

